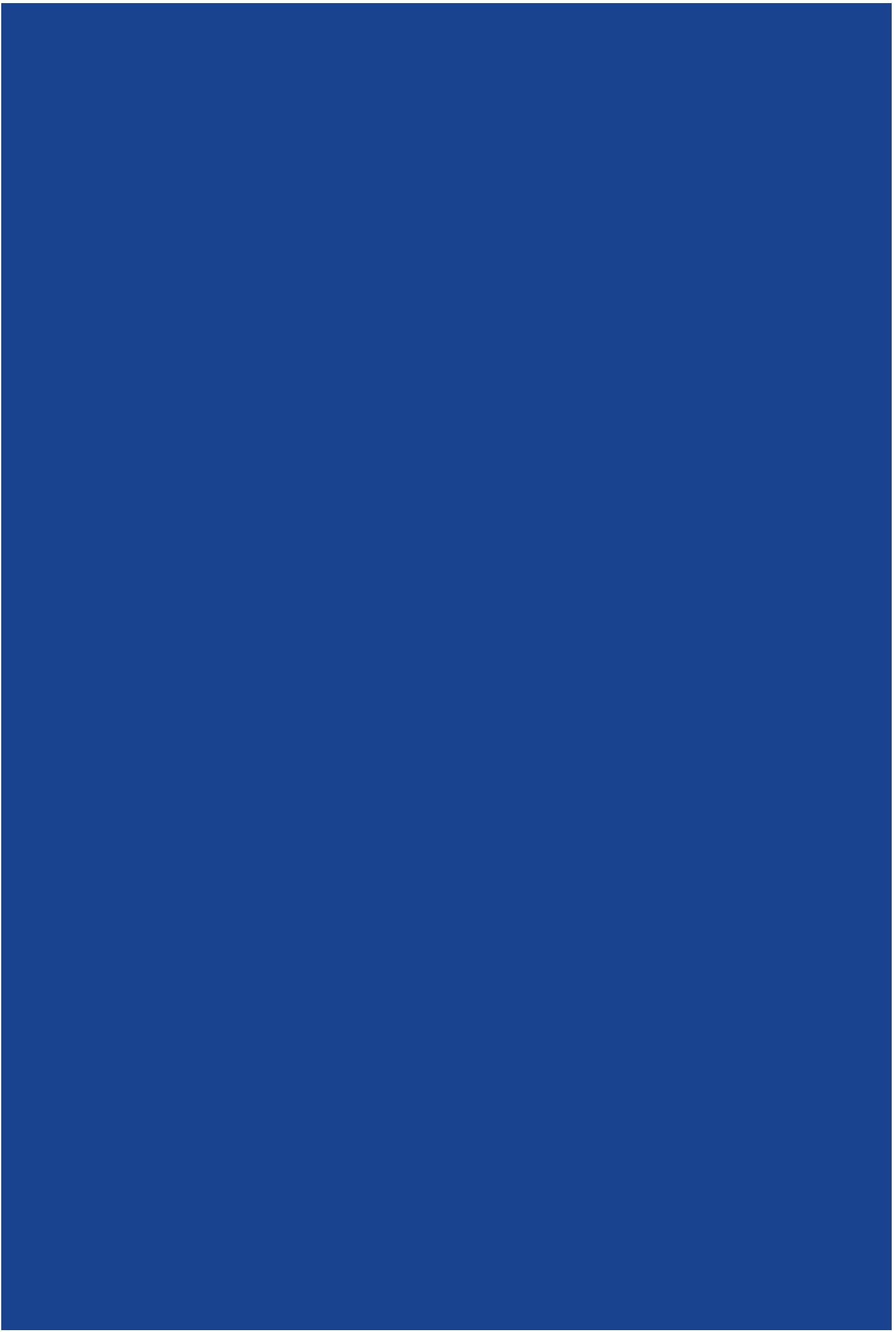

PRIRUČNIK RAN

Odgovori povratnicima: Inozemni teroristički borci i njihove porodice

PRIRUČNIK RAN

Odgovori povratnicima: Inozemni teroristički borci i njihove porodice

Skraćenice

CVE	Borba protiv nasilnog ekstremizma
ERC22+	Smjernice o ekstremnom riziku 22 – Alati vlade Velike Britanije za procjenu rizika
ESCN	Evropska mreža za strateške komunikacije
FTF	Inozemni teroristički borci
HCR-20	Alat za procjenu rizika (istorijski, klinički, upravljanje rizicima)
HTS	Hajat Tahrir el-Šam
IR46	Alat za procjenu rizika koji koristi nizozemska policija
NVO	Nevladina organizacija
PTSD	Posttraumatski stressni poremećaj
RAN	Mreža za podizanje svijesti o radikalizaciji
RAN CoE	Mreža za podizanje svijesti o radikalizaciji Centar za izvrsnost
RAN H&SC	Mreža za podizanje svijesti o radikalizaciji, Zdravstvo i socijalna briga (radna grupa)
RAN POL	Policijska i zakonodavna radna grupa iz Mreže za podizanje svijesti o radikalizaciji (Radna grupa)
RAN P&P	Mreža za podizanje svijesti o radikalizaciji u zatvoru i na uvjetnoj kazni (Radna grupa)
TRAP-18	Alat za procjenu rizika
VEO	Nasilni ekstremistički prijestupnik
VERA-2	Alat za procjenu rizika

Preporuke praktičara za države članice

Ovaj spisak preporuka praktičara daje pregled praktičnih iskustava i navodi mjere koje bi prema mišljenju praktičara olakšale rad njihovih kolega. Preporuke su osmišljene da nacionalnim vlastima pruže dodatni uvid u potrebe i ideje praktičara, navodeći postojeće pristupe i strategije u kontekstu izazova u vezi s inozemim terorističkim borcima povratnicima (FTF) i njihovim porodicama.

Preporuke praktičara o procjeni rizika i multiagencijskoj suradnji

- 1) Da bi se procjene posebno prilagodile povratnicima, treba razmisliti o primjeni RAN CoE Povratnici 45, alatu za ispitivanje motivacije, posvećenosti i rizika koji predstavljaju povratnici:
  - a) da bi se provjerilo da li procjene rizika koje su trenutno u upotrebi mogu imati koristi od ovog RAN alata; ili
  - b) da bi se RAN alat, koja obuhvaća 45 pokazatelja, prilagodio lokalnim okolnostima ukoliko ne postoji već usvojeni alat za strukturiranu procjenu rizika.
- 2) S obzirom na to da Islamska država, a možda i ostale terorističke organizacije, izrađuje specijalne dosijee o vještinama vrbovanih lica, treba razmisliti i o unošenju informacija o ovim dosijeima u planirane načine reagiranja na pojedinačne povratnike.
- 3) Kao prvi korak u izradi reakcije na pojedinačne povratnike bilo bi korisno uzeti u razmatranje dvije generacije, iako nije baš primjerena stroga diferencijacija:
  - a) prva generacija povratnika sastojala bi se pretežno od muškaraca, i to onih koji su bili motivirani da odu iz humanitarnih razloga odnosno da se bore protiv Asadovog režima i koji su bili – s nekim izuzecima – skloniji razočaranjima, navodno manje nasilni i relativno slobodni da napuste teritorij pod kontrolom terorista;
  - b) sadašnja, druga generacija povratnika koja je prekaljena na frontu i ideoški zadojena, a morala je izbjegći strog nadzor Islamske države, a potencijalno se vratila s nasilnim motivima: da naškodi građanima EU.
- 4) Pošto su (lokalni) policajci često uključeni u ranu fazu, treba razmotriti posebne tačke djelovanja policajaca koji se bave povratnicima, uključujući:
  - a) učešće u multiagencijskom upravljanju slučajevima i otvaranje dosjeda o svima koji su otišli, ne čekajući da se oni vrate;

- b) svijest o procedurama zaštite djece i o načinima postupanja u slučaju zloupotrebe djece;
  - c) isprobavanje protokola za dijeljenje informacija s partnerima u scenarijima za povratnike;
  - d) imenovanje policijskog stručnjaka kojem će se ostali praktičari prve linije obraćati za konsultacije;
  - e) suradnja sa stručnjacima za porodicu u postupanju s porodicama, naročito tokom kućnih posjeta i to čim neka osoba ode, jer to olakšava ostvarivanje kontakta s tom osobom odmah po povratku.
- 5) Treba razmisliti o stvaranju namjenske tačke za kontakt ili operativne jedinice na nacionalnom nivou ili, ako je primjenjivo, koordinatora za povratnike, da bi se osigurala koherentnost politika i mjera u svim vladinim agencijama i olakšala suradnja i razmjena informacija s lokalnim multiagencijskim koordinatorima.
  - 6) Treba pregledati i – ako je moguće – prilagoditi programe, metode i intervencije koje su trenutno u upotrebi da bi se ponovo integrirali radikalizirani pojedinci, umjesto da se razvijaju nove metode samo za povratnike; prilagođavanje intervencija koje su se pokazale kao efikasne u usporedivom okruženju uskoro će imati dodatnu vrijednost u poređenju s potpuno novim programima.

Preporuke praktičara o krivičnom gonjenju i zatvorskoj kazni

- 7) Ulagati u resocijalizaciju osuđenih povratnika dok su još u pritvoru kako bi se smanjio rizik od njihovog vraćanja nasilnom ekstremizmu.
- 8) Poželjno bi bilo da intervencije s ciljem resocijalizacije počnu prije suđenja, bilo u pritvoru ili u lokalnom okruženju. Međutim, suradnja boraca povratnika u intervencijama resocijalizacije prije suđenja bit će teška, jer se suradnja može smatrato kao nametanje krivice.
- 9) Da bi se izbjegli dugoročni negativni utjecaji boravka u zatvorima s visokom sigurnošću na manje rizične povratnike, neophodne su prilagođene odluke i mjere o smještaju i rehabilitaciji, uzimajući u obzir različite profile povratnika i njihovih prijestupa.
- 10) Treba razmisliti o slanju povratnika u specijalne zatvore – u skladu s nalazima posebne procjene rizika – na osnovu sljedećeg:
  - a) kapacitet zatvora da se obezbjedi niz intervencija neophodnih za rehabilitaciju povratnika;
  - b) stepen do kojeg je moguća multiagencijska suradnja između zatvora i ostalih organizacija;

- c) dinamika zatvorenik-zatvorska populacija (npr. ako povratnik uživa status heroja ili ako je izložen maltretiranju, to može utjecati na proces rehabilitacije, pa treba razmisliti o premještaju).
- 11) Razmotriti uspostavljanje strukture za dijeljenje informacija u vezi s povratnicima, koja bi omogućila zatvorima i službama za uvjetnu kaznu da dobiju dovoljno osnovnih informacija o okolnostima u kojima je živio povratnik i o potencijalnim rizicima u pogledu sigurnosti koje to može predstavljati za zatvorskiju populaciju i osoblje kao i za širu zajednicu u slučaju da povratnik dobije uvjetnu kaznu. Ove informacije također mogu poslužiti u provođenju unapređenih programa rehabilitacije.
- 12) Preispitati službe za vjersku podršku u zatvorima i na uvjetnoj kazni, jer mnogi povratnici žele voditi religiozan život. To bi trebalo iskoristiti na pozitivan način u cilju rehabilitacije, ali zahtijeva dovoljno kapaciteta i resursa, odnosno sposobne, dobro obučene i pouzdane svjećenike, vjerske materijale i kurseve.
- 13) Olakšati razvoj modula obuke za osoblje koje (direktno) radi s povratnicima kako bi se podržale pravosudne, zatvorske i službe za uvjetnu kaznu kod sljedećeg:
- a) informacije o situacijama kojima su bili izloženi povratnici;
  - b) informacije o posebnim procjenama rizika, kako ih tumačiti i kako ih iskoristiti u svakodnevnoj praksi;
  - c) svijest o traumi i kako treba uspostaviti ravnotežu između potrebe da se dobiju informacije i potrebe da se održi emocionalna i mentalna stabilnost povratnika/prijestupnika;
  - d) informacije o zakonskim okvirima i strukturama za dijeljenje informacija koje se odnose na povratnike.

Preporuke praktičara o resocijalizaciji povratnika u društvo

- 14) Obavijestiti lokalne vlasti i uključiti ih u pripremu za povratak inozemih terorističkih boraca u lokalno okruženje. Isto tako, u zajednicama s velikim brojem terorističkih boraca treba razmisliti o premještaju povratnika, bilo u okviru ili van njihovih općina i regiona, jer okupljanje povratnika unutar (malih) zajednica ometa njihovu rehabilitaciju.
- 15) Razmotriti usklađivanje pravosudnih politika s naporima u cilju resocijalizacije povratnika za koje ne postojikrivo gonjenje kao opcija (npr. zbog nedostatka dokaza o kriminalnim aktivnostima ili o krivičnoj odgovornosti).

- 16) Ako se preporučuje uključivanje svih relevantnih aktera u sveobuhvatni napor za resocijalizaciju i reintegraciju povratnika, onda su lokalne i regionalne vlasti očigledno u najboljoj poziciji da koordiniraju ovaj multiagencijski pristup.
- 17) Uključiti stručnjake za mentalno zdravlje kako u brz pregled odmah po povratku boraca, tako i u njihovo neophodno liječenje. Treba napomenuti da povratnici nekada nisu samo počinioci nego i žrtve nasilja, uključujući silovanje, batine i mučenje. Pored PTSP-a, treba očekivati i osjećaj izdaje i razočaranja među povratnicima.
- 18) Prepoznati da li su djeca bila u pratnji odraslih povratnika ili – ukoliko su djeca ostala u EU – da li će na njih utjecati povratak jednog ili oba roditelja.
- 19) Razviti svijest o tome da će mnogi povratnici – čak i ako nisu uključeni u kriminalno ponašanje – možda ipak čvrsto podržavati ideologije usmjerene protiv otpadnika, ostalih religija, takozvanih nevjernika, ženskih prava, pa čak i EU društava kao takvih. Većina povratnika izložena je snažnoj indoktrinaciji. Razmisliti o dijalogu, mentorstvu i drugim tehnikama za povratnike s takvim snažnim uvjerenjima.
- 20) Razmisliti o tome da li reintegracija povratnika treba uključiti pomoć u praktičnim pitanjima kao što su obrazovanje, zaposlenje i smještaj, jer se na taj način potiče rehabilitacija.
- 21) Procijeniti da li porodice inozemih terorističkih boraca mogu biti partneri u reintegraciji rođaka, poželjno prije njihovog povratka. Pod uvjetom da porodice ne podržavaju ekstremističke ideologije, one će biti dragocjene u naporima oko integracije.
- 22) Uzimajući u obzir činjenicu da će porodice i direktna društvena mreža povratnika biti također pod snažnim utjecajem događaja i struktura kao što su vršnjačke grupe, treba razmisliti i o psihološkoj i ideoološkoj odnosno teološkoj podršci za te porodice. Ta podrška usmjerena je na razvoj otpornog porodičnog okruženja da bi se sprječilo buduće uključivanje u ekstremizam i terorističke grupe.

Preporuke praktičara o djeci povratnicima

Kada je riječ o potrebi direktnе brige i podrške, kao i dugoročnog pristupa obezbeđivanja rehabilitacije i reintegracije djece povratnika u okviru društava EU.

- 23) Treba razmotriti pravno usmjeravanje praktičara u postupanju s djecom povratnicima. Naročito kada postoji zabrinutost da je dijete bilo uključeno u kriminalne radnje u inozemstvu, treba obratiti pažnju na dilemu o žrtvi/počiniocu, na dijeljenje informacija o slučajevima djece povratnika, primjenu zakonodavstva za maloljetnike i odrasle u ovim slučajevima, kao i na primjenu alternativnog

kažnjavanja putem programa rehabilitacije/oporavka.

- 24) Razmisliti o vršenju pregleda postojećih ekspertiza u vezi s rehabilitacijom djece povratnika. Ovo bi moralno uključiti bar ekspertizu o djeci iz zona sukoba/ratnih zona, o radikalizaciji i ekstremizmu, o liječenju trauma, o pravnim pitanjima koja se odnose na djecu, službama za zaštitu djece i o razvoju djece.
- 25) Da bi se pomoglo u razvoju koherentne i efikasne reakcije na djecu povratnike, treba razmotriti specijalan alat za procjenu rizika i potreba djece povratnika; ovaj alat mogao bi se primijeniti na širu ciljnu grupu djece koja su radikalizirana ili su osjetljiva na radikalizaciju. Svaki razvijeni alat za procjenu mora uzeti u obzir faze u razvoju djeteta. Stoga nije prikladno prilagođavati alat za procjenu koji je prvobitno bio namijenjen odraslima.
- 26) Treba ispitati kako se postojeće multiagencijske strukture mogu baviti djecom povratnicima. Organizacije koje posjeduju stručnost za podršku ranjive djece mogle bi biti uključene da bi obezbjedile temeljno usmjeravanje.
- 27) Treba osigurati dovoljno obuke za praktičare koji se bave djecom povratnicima. Ovi moduli mogu biti dio postojeće obuke o svijesti ili stručnosti s ciljem sprječavanja i borbe protiv radikalizacije. Na raspolaganju su najmanje dva nivoa obuke:
  - a) Osnovna obuka o svijesti za praktičare u (direktnom) kontaktu s djecom povratnicima (npr. nastavnici, socijalni radnici, članovi organizacija za rekreaciju). Osnovna obuka mogla bi obuhvatiti kao minimalan zahtjev:
    - i) informacije o situaciji u Siriji/Iraku u kojoj su se ova djeca našla;
    - ii) osnovnu svijest o traumi i vježbe za načine reagiranja kada dijete povratnik pokaže određeno ponašanje;
    - iii) Informacije o načinu na koji treba prijaviti zabrinjavajuće znakove i kada treba zatražiti dodatnu podršku.
  - b) Detaljna obuka i zajedničke sesije učenja za praktičare koji su direktno i čvrsto uključeni u slučajevе djece povratnika (npr. službe za zaštitu djece, stručnjaci za podršku porodici, lokalni policijski, psiholozi). Ova detaljna obuka mogla bi obuhvatiti lekcije o udomiteljskoj brizi i reintegraciji u škole.

Preporuke praktičara o multidisciplinarnim pitanjima (rod i komunikacija)

- 28) Treba razmisliti o dopunjavanju reintegracionih odgovora za muškarce povratnike – vodeći računa

o kriminalnoj prošlosti, niskoj kontroli impulsivnosti i sklonosti ka nasilju – i specijaliziranim odgovorima za povratnice. Mnoge žene su regrutirane kako bi ispunjavale drugačije dužnosti od onih koje se dodjeljuju muškarcima (npr. žena ili majka), ali su potencijalno uključene u različite oblike nasilja (npr. prisilno ponašanje u skladu sa strogim pravilima terorističke grupe u takozvanoj Kansa brigadi). Ovakvo prilagođavanje povećava efikasnost procjene rizika i same reintegracije.

- 29) Treba imati na umu da reintegracija majki koje su se uspjele vratiti s djecom u velikoj mjeri zavisi od njihovog straha od gubitka djece zbog mjera za zaštitu djece. Stoga treba smatrati da je suradnja s reintegracijom preduvjet za starateljstvo.
- 30) Da bi se spriječio teroristički narativ da će povratnici biti krajnje loše tretirani u zemljama EU, uključujući slanje u zatvor bez pravednog suđenja, pretjerano ispitivanje i mogućnost da više nikada neće biti (ponovo) prihvaćeni u društву, treba naglasiti vladavinu prava, zdravstvenu zaštitu i obrazovanje koji će važiti za povratnike. Pošto većina povratnika stupi u kontakt sa svojim porodicama prije povratka, članovi porodice su u poziciji da im ovo saopće. Treba obavijestiti stručnjake za podršku porodici o postojećoj zakonskoj i rehabilitacionoj praksi i posljedicama za povratnike da bi mogli pružiti porodicama tačne informacije.
- 31) Očekujte nepovjerenje, neprijateljski stav, stigmatizaciju i izoliranost, koji će komplikirati reintegraciju povratnika, i razmislite o tome da se suočite s ovim izazovima tako što ćete im saopćiti strategije reagiranja.
- 32) Očekujte da će izvještaji (društvenih) medija utjecati na otvorenost društva prema reintegraciji povratnika. Stoga razmislite o pripremi (lokalne) strategije komunikacije, idealno prije dolaska povratnika u lokalnu zajednicu.
- 33) U komunikaciji s povratnicima njihove porodice, kao i društvo koje ih prihvaca, prate strategiju koja je realna i transparentna u vezi s posljedicama i situacijama s kojima će se povratnik suočiti po dolasku kući, uključujući krivično gonjenje, praćenje, slanje u zatvor i intervencije za zaštitu djece.

Inozemni teroristički borci i njihove porodice (FTF)

FTF u brojevima

Više od **42.000** stranih terorističkih boraca iz **preko 120** zemalja pridružilo se terorističkim organizacijama između **2011.** i **2016.** godine, a od njih je otprilike **5.000** došlo iz Evrope. Najveći broj odlazaka zabilježen je **2015.** godine, a od tada je u padu.

Tko su povratnici?

Razne nacionalnosti, etničko porijeklo, starost i spol.
Svi imaju izvjesni stepen traume i emocionalnih/psiholoških problema.

Muškarci

Veći rizik borbenog iskustva i vještina.

Česta uključenost u i izloženost ratnim zločinima.

Razne uloge u okviru teritorija pod kontrolom terorista.

Žene

Uloga u porodici i majka budućih vojnika.

Inspirirane osjećajem osnaživanja i njihovom ulogom u izgradnji „kalifata“.

Uključene su u regrutaciju i indoktrinaciju djece i ostalih.

Djeca

Snažna ideološka indoktrinacija kroz obrazovanje socijalizaciju.

Regrutiraju ih za borbu i ostale nasilne radnje od 9. godine.

Teške traume.

Zašto se vraćaju?

Razočarani/
ispunjeni grižnjom
savjesti.

Zarobljeni i враћени
protiv svoje volje
(oportunizem).

Poslani da izvrše napad (ili
smatraju da bi mogli više
učiniti za svoju stvar u
Evropi nego u Siriji/Iraku).

I dalje ih pokreće
ideologija, žele
bolje uvjerte života
(oportunisti).

Ključne radnje koje treba razmotriti Celokupan pristup

Pristup prilagođen
svakom povratniku.

Uspostaviti mehanizme
koordinacije u svim
vladinim institucijama.

Akcioni plan za
intervencije.

Upravljanje slučajem
na više nivoa.

Lokalna) Strategija
komunikacije.

Akcijski načrt za
intervenciju.

Scenariji

Krivično gonjenje

- Resocijalizacija i reintegracija
kao prioritet tokom zatvorske/
uvjetne kazne.
- Obučavanje specijaliziranog
osoblja.
- Prilagođene opcije zatvorske
kazne i premještaja.

ODRASLI

Bez progona/resocializacija

- Izgrađivanje odnosa i
podržavanje porodici
povratnika, ako je to moguće.
- Informiranje odnosno obuka
za sve koji su u kontaktu s
povratnicima.
- Holistički pristup mentorstvu,
tretiraju (mentalnog zdravlja) i
praktičnoj podršci.

Djeca

- Fokus na normalizaciji i
resocijalizaciji u najkraćem
mogućem roku.
- Razvijanje stručnog pregleda
usredotočujući se na traume i
indoktrinaciju djece.
- Obučavanje prve linije
stručnjaka koji rade s djecom
povratnicima.

Sadržaj

Preporuke praktičara za države članice	5
1 Uvod u ovaj priručnik	13
1.1 Priručnik za praktičare, preporuke praktičara za države članice	12
1.2 Struktura priručnika	12
2 Inozemni teroristički borci (FTF) povratnici: činjenice, brojke i profili Inozemni teroristički borci (FTF)	15
2.1 Činjenice i brojke	17
2.2 Regrutovanje, motivacije i životni uvjeti	18
2.2.1 Regrutovanje i putovanje	18
2.2.2 Motivi putovanja (hidžra)	18
2.2.3 Konkretno iskustvo	20
2.2.4 Povratak u Evropu	21
2.3 Različiti profili inozemih terorističkih boraca povratnika	20
2.3.1 Različite generacije	22
2.3.2 Razlike između muškaraca, žena i djece	23
2.3.3 Različiti motivi za povratak	25
2.4 Izazovi u vezi s inostranim terorističkim borcima povratnicima	25
3 Istraga i procena rizika	28
3.1.1 Posle odlaska u Siriju / direktna priprema za povratak	28
3.1.2 Specijalne tačke djelovanja za policajce koji se bave povratnicima	29
3.1.3 Povratnici u tranzitu i dolazak kući	30
3.2 Alati za procjenu rizika od nasilnog ekstremizma	31
3.2.1 RAN CoE Returnee 45	32
4 Multiagencijski sporazum o intervenciji	34
4.1 Koordinacija na nacionalnom nivou	34
4.2 Multiagencijski proces na lokalnom i regionalnom nivou	35
5 Krivično gonjenje	40
5.1.1 Opšti pregled i problemi	40
5.1.2 Posebni problemi u vezi s povratnicima	40
5.2 Glavni principi iz zatvorske perspektive	42
5.3 Konkretne metode i modeli intervencije u zatvorskom okruženju	42
5.3.1 Metode i intervencije u pogledu sigurnosti	43

5.3.2	Rehabilitacija i integracija: metode i intervencije	45
5.4	Glavni principi iz perspektive uvjetne kazne	50
5.5	Metode i modeli intervencije u vezi s uvjetnom kaznom	50
6	Opcija bez krivičnog gonjenja / Resocijalizacija	57
6.1	Uvod	57
6.1.1	Opći pregled	57
6.1.2	Četiri glavna principa za resocijalizaciju i reintegraciju povratnika	57
6.2	Konkretnе metode i modeli intervencije	59
6.2.1	Reakcija na podršku porodice	59
6.2.2	Mentorstvo i savetovanje	64
6.2.3	Reakcija na mentalno zdravlje	67
6.2.4	Praktični odgovori	69
7	Djeca povratnici	72
7.1	Opći pregled	72
7.2	Principi za usmeravanje rada sa djecom povratnicima	73
7.3	Strategija reagovanja na djecu povratnike	74
7.4	Metode i intervencije	77
7.4.1	Zakonski odgovor i zaštita djece	77
7.4.2	Procena rizika i potreba	79
7.4.3	Smeštaj i životni uvjeti	80
7.4.4	Podrška porodici	81
7.4.5	Uloga predškolskih ustanova i škola	81
7.4.6	Praksa na osnovu saznanja o traumi	83
7.4.7	Bavljenje ekstremističkom ideologijom	84
7.4.8	Izgradnja kapaciteta za postupanje s djecom povratnicima	85
8	Multidisciplinarna pitanja	87
8.1	Rodne razlike	87
8.2	Pitanja komunikacije i kontranarativa	88
8.2.1	Lokalna strategija komunikacije	88
8.2.2	Komuniciranje o povratku	90
Referencije	91	
Aneks 1: Alat za procjenu rizika	94	
Aneks 2: Povratnici ESCN: Komunikacija i kontranarativi	97	

1 Uvod u ovaj priručnik

Ovaj priručnik navodi odgovore na inozeme terorističke borce (FTF) i njihove porodice, koji se vraćaju ili planiraju povratak u rodne zemlje u okviru Evropske unije iz terorističkih zona sukoba kao što su Sirija i Irak.¹ Kada se u ovom priručniku upotrebljava izraz „povratnici“, on se odnosi na FTF i njihove porodice (ženu i djecu).

Odgovori su predstavljeni iz **perspektive praktičara** i treba ih smatrati sastavnim dijelom šireg niza odgovora na teroriste povratnike (uključujući mјere s fokusom na sigurnost, kao što su krivičnopravne ili administrativne mјere).

U postupanju s FTF povratnicima i njihovim porodicama osnovni preduvjet jeste čuvanje sigurnosti. Različite predložene intervencije zbog toga obuhvaćaju jasan sigurnosni aspekt (npr. u okviru multiagencijskih timova). Procjene rizika su adekvatni alat za ocjenjivanje sigurnosnih rizika i za razvijanje najpogodnijih mјera ublažavanja. Osim toga bliska suradnja između praktičara prve linije i relevantnih javnih aktera, uključujući i provođenje zakona, treba obezbjediti da sigurnosni rizici budu saopćeni preko adekvatnih kanala.

Ovaj priručnik navodi opće pristupe koje treba prilagoditi relevantnoj posebnoj situaciji u pojedinačnim državama članicama EU, uzimajući u obzir činjenicu da se kompetencije i strukture u nacionalnim, regionalnim i lokalnim vladama razlikuju.

Evropljani koji su otišli u Siriju, Irak i ostale zone sukoba nad kojima su kontrolu preuzele terorističke grupe, sada se vraćaju. U posljednjih nekoliko mjeseci Islamska država je pod sve većim pritiskom u Siriji i Iraku, zbog čega grupa gubi tlo pod nogama, vođe, ljudstvo i rute snabdijevanja. Ako „kalifat“ Islamske države doživi vojni ili opći poraz, možda će se povećati broj FTF koji se vraćaju u Evropu (naročito Austriju, Belgiju, Dansku, Francusku, Finsku, Nizozemsku, Švedsku i Veliku Britaniju). Iako je teško predvidjeti kako će se situacija razvijati, većina pogodenih država članica EU očekuje spor, ali postepen porast broja povratnika, a ne ogroman broj koji će se vratiti u isto vrijeme. Ti ljudi imaju različitu prošlost, a veliki broj njih čine žene i djeca.

Postupanje s ovim povratnicima je složeno i prioritet u agendi mnogih vlada i lokalnih vlasti. Dok zakonodavni okvir i političke opcije mogu da se razlikuju od jedne do druge države članice, postoje zajednički izazovi kada je riječ o povratnicima, kao i zajednički načini za efikasno postupanje s njima. O njima će biti riječ u ovom priručniku.

Tokom Konferencije RAN na visokom nivou (HLC), održane 9. novembra 2016. godine, o izazovima u vezi s povratnicima FTV govorili su komesar za migracije, unutrašnje poslove i državljanstvo Dimitris Avramopoulos i komesar za sigurnost Unije sir Julian King. Oni su istakli potrebu da evropski praktičari, kreatori politika i istraživači izrade i podijele odgovarajuće odgovore na ovaj izazov.

Dodatna literatura: RAN HLC rad

Ova *ex post evaluacija* sadrži dodatne informacije o diskusijama tokom RAN HLC koje su se bavile FTF povratnicima, a naročito djecom povratnicima i polarizacijom.

Od novembra 2016. godine Centar za izvrsnost RAN održao je više od deset sastanaka s praktičarima prve linije na temu povratnika FTF. Na sastancima radnih grupa RAN o ovoj temi se raspravljalo iz višestrukih perspektiva i oblasti stručnosti: policija, lokalne vlasti, obrazovanje, zatvor i uvjetna kazna, omladina, porodica i zajednice, izlazak na slobodu, zdravstvo i socijalna zaštita. O izazovima i odgovorima također se raspravljalo iz perspektive raznih država članica EU u okviru Mreže kreatora nacionalnih preventivnih politika² i Upravnog

¹ Mnogi odgovori u ovom priručniku mogu se primijeniti i u postupanju s ostalim bivšim inozemim (terorističkim) borcima.

² Mreža kreatora nacionalnih preventivnih politika je mreža nacionalnih kreatora politika specijaliziranih za prevenciju radikalizacije i nasilnog ekstremizma u 28 država članica EU. Rad Mreže odvija se pod okriljem Generalnog direktorata Evropske komisije za migracije, unutrašnje poslove i državljanstvo (DG HOME).

odbora RAN CoE³. Evropska mreža za strateške komunikacije ESCN⁴ dala je podatke i podijelila stručnost o strateškoj komunikaciji i o strategijama komunikacije. Praktičari prve linije iz najugroženijih država članica EU podijelili su detalje o svom iskustvu sa slučajevima povratnika i o naučenim lekcijama; ovi slučajevi upotrijebljeni su kao kontekst za savjete i smjernice u ovom priručniku. Na kraju, višestruki nacionalni, evropski i međunarodni izvori upotrijebljeni su i navedeni kao referencije u pripremi ovog priručnika. Ovaj dokument predstavlja krajnji rezultat ovih napora i nalaza.

1.1 Priručnik za praktičare, preporuke praktičara za kreatore politike

Ovaj priručnik namijenjen je prvenstveno praktičarima prve linije kao što su socijalni radnici, zdravstveni stručnjaci, nastavnici ili policajci i zatvorski službenici koji bi se trebali baviti povratnicima direktno i na lokalnom nivou. Navodi glavne principe, određene postepene opise, metode i intervencije koje se mogu primijeniti u reagiranju na povratnike. Praktičari koji čitaju ovaj priručnik moraju pogledati i sljedeće:

- **Studije slučaja:** Praktičari iz država EU podijelili su konkretna iskustva i lekcije naučene tokom bavljenja povratnicima. RAN je upotrijebio ove informacije za izradu studija slučaja koje ilustriraju izjave u ovom priručniku i daju poseban uvid u (često nijansiranju i složeniju) realnost pri svakodnevnom bavljenju povratnicima.
- **Praksa na radu:** istaknuti su primjeri konkretne prakse koja se primjenjuje širom EU, zajedno s Referencijama za dodatne informacije o toj praksi. Veliki broj konkretnih slučajeva također je sastavni dio Zbirke RAN, koja služi kao podstrek praktičarima u svakodnevnom radu.
- **Dodatna literatura:** Ekstenzivno istraživanje, izvještavanje i analiza provedeni su o temama i pitanjima obrađenim u ovom priručniku i to kako u okviru RAN CoE, tako i od strane ostalih međunarodnih i nacionalnih organizacija. Referencije za ovaj dodatni materijal uključene su u tekst za praktičare koji traže dublje i detaljnije informacije o posebnim pitanjima.

Ovaj priručnik je osmišljen da nacionalnim vlastima pruži dodatni uvid u potrebe i ideje praktičara navodeći postojeće pristupe i strategije u kontekstu izazova u vezi s inozemim terorističkim borcima. **Spisak preporuka praktičara za države članice nalazi se na početku ovog priručnika.**

1.2 Struktura priručnika

Priručnik se sastoji od osam poglavlja kojima prethodi Kontrolna lista preporuka za države članice.

- [Preporuke praktičara za države članice](#)
- [Poglavlje 1 Uvod u ovaj priručnik](#)
- [Poglavlje 2 Inozemni teroristički borci FTF povratnici: činjenice, brojke i profili](#)
- [Poglavlje 3 Istraga i procjena rizika](#)
- [Poglavlje 4 Multiagencijski sporazum o intervenciji](#)
- [Poglavlje 5 Krivično gonjenje](#)
- [Poglavlje 6 Opcija bez krivičnog gonjenja/resocijalizacija](#)
- [Poglavlje 7 Djeca povratnici](#)
- [Poglavlje 8 Multidisciplinarna pitanja: rod i komunikacija](#)

Poglavlje 2 daje pregled obima pitanja FTF u različitim državama članicama EU, kratke uvide u ono što motivira inozeme borce da odu i kontekst u okviru kojeg se FTF vraćaju kući.

³ Upravni odbor RAN okuplja zajedničke predsjedavajuće Radnih grupa RAN i DG HOME.

⁴ Evropska mreža za strateške komunikacije (ESCN) jeste mreža od 26 zemalja koje surađuju u dijeljenju analiza, dobre prakse i ideja o upotrebi strateške komunikacije u borbi protiv nasilnog ekstremizma (CVE).

Poglavlja od 3 do 6 opisuju različite scenarije u postupanju s povratnicima FTF. Radi jasnoće je primijenjen logičan redoslijed. U stvarnosti se neki od koraka događaju istovremeno.

Kada povratnik stigne, nacionalna odnosno lokalna vlada ga očekuje na osnovu informacija dobijenih preko policije ili sigurnosnih i obavještajnih službi, ostalih vlada ili diplomatskih krugova, ili je o tome odmah po povratku FTF-a dobio obavijest od lokalnih vlasti, praktičara na terenu, članova porodice ili samih FTF. Obavještajne procjene i policijske istrage su preduvjet za utvrđivanje potencijalnog rizika i neophodnosti krivičnog gonjenja (**Poglavlje 3**).

Paralelno s time koordinacija na nacionalnom i lokalnom nivou potrebna je da bi se podržao multiagencijski plan intervencije za povratnikovu reintegraciju u društvo (bilo odmah ili poslije odslužene kazne), čime se smanjuje na minimum potencijalni rizik koji povratnik predstavlja. Lokalni multiagencijski tim iz rodnog mjestu povratnika također treba biti obaviješten, kako bi počeo pripremati svoj odgovor (**Poglavlje 4**).

Povratnik može biti krivično gonjen, poslan u zatvor i pušten na slobodu (uvjetna kazna) ili dobiti kaznu zajednice (uvjetna kazna) (**Poglavlje 5**). Nasuprot tome, ako povratnik/povratnica ne bude krivično gonjen, resocijalizacija bi morala odmah početi (**Poglavlje 6**).

Kada je riječ o djeci, njima treba pokloniti posebnu pažnju. U većini slučajeva ona će se pridružiti svojim roditeljima povratnicima, ali će im biti potrebna posebna briga (**Poglavlje 7**).

Na kraju, u **Poglavlju 8** date su kratke informacije i savjeti o multidisciplinarnim pitanjima roda i komunikacije u vezi s inozemnim terorističkim borcima povratnicima.

Struktura Priručnika o povratnicima najbolje se vidi iz sljedećeg (vidi narednu stranu):

Kontrolna lista za države članice

Poglavlje 1

Uvod u priručnik

Poglavlje 2

Inostrani teroristički borci (FTF) povratnici: činjenice, brojke i profili

Poglavlje 3

Istraga i procjena rizika

- Istraga i uloga policije
- Alati za procjenu rizika
- Povratnici 45 RAN CoE istraživački alat

Poglavlje 5

Krivično gonjenje i zatvor:

- Mjere sigurnosti
- Deradikalizacija
- Reintegracija/Resocijalizacija (povezivanje s porodicama)
- Traumatska intervencija
- Psihološka podrška
- Mentorstvo

Oslobađanje:

- Reintegracija/Resocijalizacija
  - Podrška porodice
- Traumatska intervencija
  - Psihološka podrška
  - Mentorstvo
- Praktična pitanja (smještaj, školovanje)

Poglavlje 4

Multiagencijski pristup intervencijama

- Protokoli za dijeljenje informacija
- Modeli suradnje i uključivanje zainteresiranih strana
- Izrada akcionalih planova

Poglavlje 6

Opcija bez krivičnog gonjenja:

- Deradikalizacija
- Reintegracija/resocijalizacija
- Podrška porodice
- Traumatska intervencija
- Psihološka podrška
- Mentorstvo
- Praktična pitanja (smještaj, školovanje)
- Savjetovanje

Poglavlje 7

Djeca povratnici:

- Pravna pitanja - Zaštita djece - Uloga škole
- Smještaj i životni uvjeti - Praksa na osnovu saznanja o traumi - Podrška porodice

Poglavlje 8

Multidisciplinarna pitanja

Rod, strateška komunikacija i narativi

2 Inozemni teroristički borci (FTF) povratnici: činjenice, brojke i profili

Ovo poglavlje daje uvid u sve što Evropa radi u vezi s FTF povratnicima, kao i s primarnim razlozima zbog kojih su mnogi Evropljani otišli da se pridruže terorističkim grupama. Poglavlje govori o velikom broju različitih profila FTF iz Evrope, kao i različitim motivima za njihov povratak i izazovima koje predstavljaju.

Inozemni teroristički borci (FTF)

Inozemni teroristički borci nisu nikakva novost. Mnoge zone sukoba su u prošlosti privlačile strance, na primjer, iz Bosne, Čečenije, Avganistana, Pakistana itd. Povratni efekt također se ogleda i u nekoliko terorističkih napada, kao što su bombaški napadi u Londonu 2005. godine, čiji su počinioči prošli terorističku obuku u Pakistanu. Ono što je jedinstveno za sadašnje kontingente inozemnih boraca u Siriji i Iraku jeste njihov ogroman broj, do sada nezabilježen. Mnogi od tih Evropljana koji su otišli u Siriju, Irak i ostale zone sukoba nad kojima su kontrolu preuzele terorističke grupe, sada se vraćaju. Zapravo, mnogi su se već vratili.

U posljednjih nekoliko mjeseci Islamska država je pod sve većim pritiskom u Siriji i Iraku, zbog čega grupa gubi tlo pod nogama, vođe, ljudstvo i rute snabdijevanja. Ako „kalifat“ Islamske države doživi vojni ili opći poraz, očekuje se povećan broj FTF koji se vraćaju u Evropu (naročito Austriju, Belgiju, Dansku, Francusku, Finsku, Nizozemsku, Švedsku i Veliku Britaniju). Iako je teško predvidjeti kako će se situacija razvijati, većina pogodženih država članica EU očekuje spor, ali postepen porast broja povratnika, a ne ogroman broj koji će se vratiti u isto vrijeme. Postoje razne procjene koje predviđaju između 1.200 i 3.000 povratnika. Svi povratnici imaju različitu prošlost, a veliki broj njih čine žene i djeca. Do sada stopa povratka među FTF iznosi oko 20–30%.

2.1 Činjenice i brojke

Više od 42.000 inozemnih terorističkih boraca oputovalo je iz oko 120 zemalja da bi se pridružili Islamskoj državi (u periodu 2011–2016). **Iz Evrope je otišlo više od 5.000 FTF.** Mnogi od njih otišli su iz Belgije, Francuske, Njemačke i Veličke Britanije, a znatan broj također je otišao iz Austrije, Danske, Finske, Italije, Nizozemske, Španije i Švedske. **Prosječan postotak FTF koji se vraćaju u Evropu je oko 30%,** ali je taj postotak veći kad je riječ o Danskoj, Švedskoj i Velikoj Britaniji. Vratila se gotovo polovica FTF iz ovih zemalja.

Mobilizacija FTS očigledno je dostigla vrhunac 2015. godine, da bi se **značajno zaustavila 2016.** godine kada je riječ o odlasku u Siriju. Ratni sukobi koji i dalje zahvaćaju Irak, Siriju i ostale zone sukoba, zajedno s padom Islamske države, doveli su do ozbiljne i sve veće zabrinutosti zbog masovnog egzodusa boraca i velikog priljeva FTF povratnika. Jasno je da Evropa može očekivati porast broja ljudi koji se vraćaju, a koji su prethodno živjeli i borili se u Islamskoj državi ili Hajat Tahrir el-Šamu, koji je povezan sa Al Kaidom (HTS, ranije poznat kao Džahbat Fatah el Šam, odnosno Džahbat-al Nusra).

Stručnjaci smatraju da je masovni egzodus FTF malo vjerovatan, ali da će se neki borci vratiti u svoj stari kraj (ovo je vjerojatniji slučaj među ženama i djecom). Neki od njih će otići u zatvor, a neki ne. Većina će doživjeti traumu zbog vršenja ili prisustvovanja nasilju. Neki povratnici će biti razočarani, pa će se čak i kajati; drugi će nastaviti da gaje nasilne ekstremističke poglede i možda će postati utjecajni u radikalizaciji, pa čak i pritajeni teroristi „spavači“. Neki će se vratiti s izričitom namjerom da planiraju i izvedu napade.

Za terorističke napade u Bruxellesu u maju 2014. godine (Jevrejski muzej) i u martu 2016. godine (aerodrom i stanica metroa), kao i za višestruke napade u Parizu u novembru 2015. godine, odgovorni su u izvjesnoj mjeri povratnici FTF. U napadima u Parizu, najmanje šest počinilaca bili su FTF koji su se vratili iz Sirije, dok su trojica od pet napadača u Bruxellesu bili povratnici FTF. Iako mnogi povratnici FTF neće postati operativni teroristi, sam kontakt sa džihadističkim terorističkim grupama kao što su Islamska država odnosno HTS može prerasti u značajan rizik za nacionalnu sigurnost. **Operativna povezanost između Islamske države**

i počinilaca prepoznata je kod znatnog broja terorističkih zavjera širom Evrope. U periodu 2014–2016. godine izvedena su 42 teroristička napada na Zapadu, a u 38 napada prepoznata je veza između Islamske države i terorista koji su izvršili napade.⁵

2.2 Regrutiranje, motivacije i životni uvjeti

Ne postoji jedinstveni profil za sve povratnike FTF. Njihove priče, iskustva, traume i vještine se u velikoj mjeri razlikuju. Svaki djelotvoran pristup u bavljenju povratnicima mora uzeti ovo u obzir. Ovo poglavlje priručnika pruža detaljan uvid u taktike vrbovanja koje primjenjuje Islamska država, u situaciju na terenu u Siriji i Iraku i u različite uloge koje imaju različiti tipovi FTF, uključujući žene i djecu.

2.2.1 Regrutiranje i putovanje

Putevi kojima se odlazi u Islamsku državu ili druge terorističke grupe često podrazumijevaju letove do gradova u Turskoj, a zatim putovanje do tursko-sirijske granice. Tamo ljudi Islamske države pomažu regrutima da priđu granicu; oni zatim prolaze razgovore ili ispitivanje i popunjavaju obrasce za regrutaciju kako bi se provjerilo tko im je pomogao tokom putovanja i dobili ostali pouzdani lični podaci. Ovi obrasci obuhvaćaju 23 polja s podacima.⁶ Svjedočenja inozemnih boraca otkrivaju da se **regruti zatim razdvajaju prema posebnim vještinama koje prepoznaje Islamska država**, što određuje da li će regrut poslije kampa za obuku biti poslan na front ili će mu biti dodijeljena posebna uloga. Kada popunjavaju ovaj obrazac Islamske države, regrutirani muškarci također moraju odgovoriti tko ih je preporučio ili tko bi mogao garantirati za njih, kao i koju bi ulogu željeli da imaju. Prije svega od njih se traži da „odaberu jednu od tri opcije: borac, bombaš-samoubica i borac-samoubica (*inghimasi*)“. Ovaj obrazac za regrutaciju je dragocjeni alat za provjeru informacija koje povratnici FTF daju tokom razgovora.

Priručnici za regrutaciju kao što je *Hidžra u Islamsku državu (2015)* daju praktične savjete za pripremu, opremu i putovanje, kao i smjernice o sakrivanju po dolasku u Tursku i na putu, u različitim sigurnim kućama duž granice. Priručnik također sadrži dijelove posvećene ženama koje putuju u Siriju. Regrutiranim ženama savjetuje se da putuju bez muškog staratelja (*mahram*) zbog sakrivanja prave svrhe putovanja. Kada putuju zajedno sa suprugom, žene se upućuju u zasebnu kuću poznatu kao madhafan⁷ sve dok muškarci ne završe obuku u kampu. Od jeseni 2015. godine smanjio se broj osoba koje su otišle. Ovaj pad odlazaka prouzrokovani je iscrpljivanjem regruta, razočaranjem među borcima povratnicima, vojnim i teritorijalnim gubicima Islamske države i ciljanim sigurnosnim mjerama protiv inozemnih boraca koje otežavaju njihov odlazak.

2.2.2 Motivi putovanja (*hidžra*)

Postoje brojni razlozi zbog kojih se pojedinci pridružuju nasilnim ekstremističkim grupama kao što su Islamska država i HTS. **To znači da ne postoji samo jedan psihološki profil FTF.** FTF se razlikuju po nacionalnosti, etničkom porijeklu, starosti i spolu. Ne postoji samo jedan faktor već brojni faktori koji zajedno stvaraju neograničeni broj kombinacija uzročnosti. Kaleidoskop faktora koji potiču i spriječavaju, a kojima upravljaju društveni mediji, dinamika grupe i radikalizatori utječu na proces radikalizacije⁸. I dalje vlada nedostatak konsolidiranih informacija zasnovanih na dokazima o pozadini i procesu radikalizacije FTF koji su otišli u Siriju i Irak, kao i o problemima u vezi s povratnicima. Često informacije ostaju u sigurnosnim službama ili policiji. Međutim, ima i nekoliko izuzetaka koji su objašnjeni u nastavku.

⁵ Olidort J. (2016), Inside the Caliphate's Classroom: Textbooks, Guidance Literature and Indoctrination Methods of the Islamic State, Policy Focus 147.

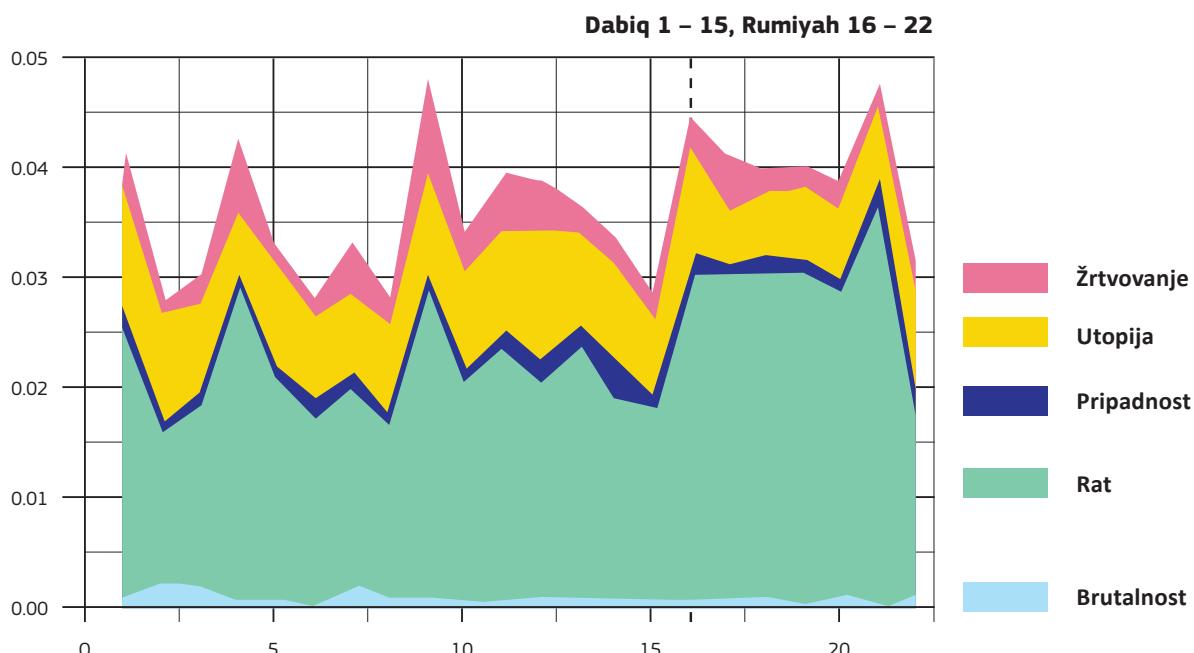
⁶ Dodwell, B., Milton, D., Rassler, D., *Then and Now: Comparing the Flow of Foreign Fighters to AQI and the Islamic State* (verzija od 8. decembra 2016). Preuzeto sa <https://www.ctc.usma.edu/v2/wp-content/uploads/2016/12/Then-and-Now.pdf>.

⁷ Riječ madhafan se odnosi na svaku kuću za putnike odnosno goste. Od džihada u Avganistanu, ova riječ označava sigurne kuće u kojima borave inozemni teroristi prije nego što odu u džihadističke kampovje za obuku.

⁸ Mreža za podizanje svijesti o radikalizaciji (RAN), (2016). Issue Paper: ‘The Root Causes of Violent Extremism’. Available at https://ec.europa.eu/home-affairs/sites/homeaffairs/files/what-we-do/networks/radicalisation Awareness_network/ran-papers/docs/issue_paper_root-causes_jan2016_en.pdf

Jedan od načina da se shvati zbog čega su pojedinci motivirani i pristaju da budu regrutirani u ove grupe jeste da se pogledaju **centralne teme propagande Islamske države** i princip po kojem je izgrađena. *Ingram*⁹ tvrdi da se kamen temeljac propagande Islamske države sastoji od tri međusobno povezane i spojene teme: **identitet, konstrukcija krize i konstrukcija rješenja**. Shodno tome Islamska država koristi uzajamnu povezanost između narativa koji ističu vrijednost, dihotomiju i kriju kako bi učvrstila identitete u okviru grupe i van nje, kao i cjelokupan sistem značenja. U čitavoj propagandi Islamske države projektiraju se posebne teme, a to su, prema *Winteru*¹⁰: *milost, pripadnost, brutalnost, žrtvovanje, rat i utopija. Ostali autori*¹¹ prepoznali su sljedeće teme: **vojska, upravljanje, da'wa (propagiranje), hisbah (kontrola šerijata), zagovaranje „kalifata“ i napada na neprijatelje**. Ove studije daju polazne tačke za razumijevanje motivacije FTF za putovanje (*hidžra*).

Studija¹² o ranijim izdanjima časopisa Islamske države *Dabiq i Rumiyah* otkriva različite projektirane teme, ali ističe prvenstveno dvije: rat i utopiju. Stoga nije iznenađujuće to što je s vremenom **pitanje rata postalo sve naglašenije** kako je Islamska država gubila teritorij. Kada je riječ o ratnim temama, Islamska država planira sigurnu pobjedu, mučeništvo, ubijanje neprijatelja i žrtvovanje. Teme koje se odnose na utopiju fokusiraju se na pripadnost, blagostanje, pravdu i red, kao i na iskorjenjivanje kulturnih prepreka.

Slika 2: Liza Kaati (FOI, maj 2017)

Centralna tema koju Islamska država zagovara kako bi privukla pristalice i regrute jeste uspjeh. Slogan Islamske države 'Baqiyah wa-Tatamaddad' (ostanak i širenje) projicira i stvara sliku o tome da Islamska država stalno postiže uspjeh, pa samim tim i pobjedu. Zbog toga je u stalnom pokretu i kinetičkoj aktivnosti. **Ona kombinira ovu sliku o statusu i pripadnosti sa slikom utopije za „religiozne muslimane“** i istovremeno prikazuje sebe kao branioca muslimana koji su pod opsadom i na meti žestokih napada ugnjetača i tirana. Prema propagandi Islamske države ugnjetavanje koje su doživjeli napaćeni ljudi, zajedno s obećanjem vjerske utopije, nameću svakoj osobi svetu dužnost da obavi hidžru i da povjede sveti rat (džihad) protiv neprijatelja. Čak se i neuspjesi i porazi tumače kao dio procesa koji vodi ka konačnim apokaliptičnim bitkama u okviru eshatologije Islamske države.

⁹ Ingram, H.J. (2016), Deciphering the Siren Call of Militant Islamist Propaganda (The Hague: ICCT).

¹⁰ Winter, C., Documenting the Virtual Caliphate (London: Quilliam Foundation, 2015).

¹¹ Zelin, A. Y., Picture Or It Didn't Happen: A Snapshot of the Islamic State's Official Media Output. (Version of 2015). Available at <http://www.terrorismanalysts.com/pt/index.php/pot/article/view/445/html>

¹² Kaati, L., (2017), Det digitala kalifatet: En studie av Islamiska statens propaganda (Stockholm: FOI (FOI-R-4429-SE)).

Strategije regrutacije provode se kako na internetu, tako i na druge načine. Poruke na internetu su jednostavne, moćne i binarne, nudeći muslimanima strog izbor između napuštanja svjetovnog i konfliktnog života na Zapadu da bi obavili *hidžruu* takozvani kalifat i daljeg ugnjetavanja i podređenosti tiranima na Zapadu. Shodno tome vrbovanje koje provodi Islamska država usredotočeno je na tehnike koje iskorištavaju konfuziju identiteta i fokusiraju se na ubjeđivanje, emocionalnu manipulaciju i potpunu poslušnost.

Postoji mnogo razloga zbog kojih regruti privlači ova destruktivna ideologija i motivira ih da se pridruže. Nekima od njih ona pruža **uzbuđenje i status, mogućnost pljačke, dobijanja nadnica i smještaja**, kao i mogućnost držanja žena kao robinja; za druge ovo je prilika da pruže **humanitarnu podršku**.¹³ Nekima od njih ona pruža bjekstvo iz svakodnevnog i depresivnog života punog problema. Neki traže **pričadnost, osjećaj svršishodnosti i uzvišenijeg cilja**. Ova ideologija može ponuditi uzbuđenje i akciju ili stroga pravila o tome kako treba živjeti u okviru jasnog moralnog okvira. Neki ljudi vrbuju se unutar porodica i u krugu prijatelja. Koristeći posebno smišljene tehnike, Islamska država prepoznaće psihološke slabosti pojedinaca i vješto ih koristi i preko tehnika na internetu i van njega.

Dodatna literatura: *Tematski dokument RAN o uzrocima u korenu nasilnog ekstremizma*: Ne postoji samo jedan razlog ili put za radikalizaciju i nasilni ekstremizam. Umesto toga, postoji čitav niz faktora na makro, srednjem i mikro nivou analize. Tematski dokument RAN pruža kratak pregled „uzroka u korijenu“ nasilnog ekstremizma.

2.2.3 Konkretno iskustvo

Iskustva FTF povratnika se razlikuju, ali su krajnje problematična za bavljenje na višestrukim nivoima. Kada novi regruti prijeđu na teritorij Islamske države, suočavaju se s velikim brojem sigurnosnih i društvenih kontrola koje ograničavaju njihovo ponašanje, komunikaciju i slobodu kretanja. Regruti se razdvajaju prema spolu. Muškarci prolaze kroz registraciju i ispitivanje, a moraju predati i svoje lična dokumente.

Regruti koje Islamska država primi moraju proći **obavezne kurseve o šerijatu**. Dužina kursa zavisi od procjene lojalnosti Islamskoj državi i vrijednosti pojedinaca za grupu, ali varira od tri sedmice do tri mjeseca ili više. Ovi kursevi odvijaju se paralelno s **vojnom obukom**, čiji sadržaj zavisi od toga da li postoji potreba za novim borcima ili da li regrut obučiti za samoubilačke bombaške napade.

Islamska država također primjenjuje **šok taktiku**, kako na frontu tako i van njega. Centralna strategija jeste upotreba krajne brutalnosti koja podrazumijeva masovno odrubljivanje glava, pogubljenja na licu mjesta i torturu. Ovo djeluje zastrašujuće, pokorava ljudе i omogućava kontrolu okupiranih teritorija. Ovo ne doživljavaju samo odrasli, nego i djeca, od kojih su neka regrutirana, prolaze indoktrinaciju i kampovje za obuku od devete godine života. Mlada i povodljiva djeca nisu izložena samo užasima rata već i bezbrojnim činovima nezamislive surovosti, od masovnih odrubljivanja glava do javnog bičevanja, amputacija i razapinjanja. Pojedina djeca su uključena u borbu ili im je dodijeljena uloga dželata.

Islamska država također koristi djecu kao oči i uši – odnosno kao doušnike – stvarajući na taj način krajnje nepovjerljivo okruženje. Ovo uništava tradicionalne veze klanovske i porodične odanosti, jer se optužbe za kršenje šerijata koriste kao sredstvo za zakulisne radnje unutar Islamske države i za borbu protiv svih neprijatelja. Šerijatski sudovi su pod rukovodstvom Vijeća za presude i žalbe (*Diwan*) koje donosi vjerske presude u svim slučajevima. Obimna birokracija i brižno sakupljena dokumentacija i papiri omogućavaju snažnije funkcije kontrole. Kontrola infrastrukture, hrane, vode i poslova koristi se kao sredstvo za navođenje lokalnog stanovništva da se pridruže Islamskoj državi. Vijeće za javnu sigurnost zaduženo je za unutrašnju sigurnost i kontraobavještajni rad. Putovanje van grada zabranjeno je bez dozvole i zahtijeva zvanično odobrenje.

Po dolasku u Siriju **žene** moraju stanovati u zasebnim ženskim spavaonicama poznatim kao *maqar*. Njihovi muževi će biti odabrani za redovne borbe na liniji fronta ili za posebne misije. Ukoliko muž pogine, žena se premješta u odjeljenje za udovice (*shahada's maqar*).

¹³ Humanitarni motiv bio je snažan na samom početku sukoba do 2014. godine, kada je proglašen „kalifat“. Dok je pojedince u početku privlačilo putovanje iz humanitarnih razloga, neke od njih kasnije je privukla destruktivna ideologija i pravci.

Žene se moraju pridržavati strogih pravila oblačenja u javnosti i nose nikab i rukavice. Policija za moral (*Diwan Hisbah*) provodi ova stroga pravila oblačenja i pravila o putovanju. Ako žena prekrši pravila oblačenja, Hisbah može dati obaveštenje njenom mužu. Muž se onda mora pojavit na saslušanju pred šerijatskim sudom koji će odlučiti o kazni za njega i njegovu ženu, koja može da bude novčana globa, javno bičevanje, pa čak i pogubljenje.

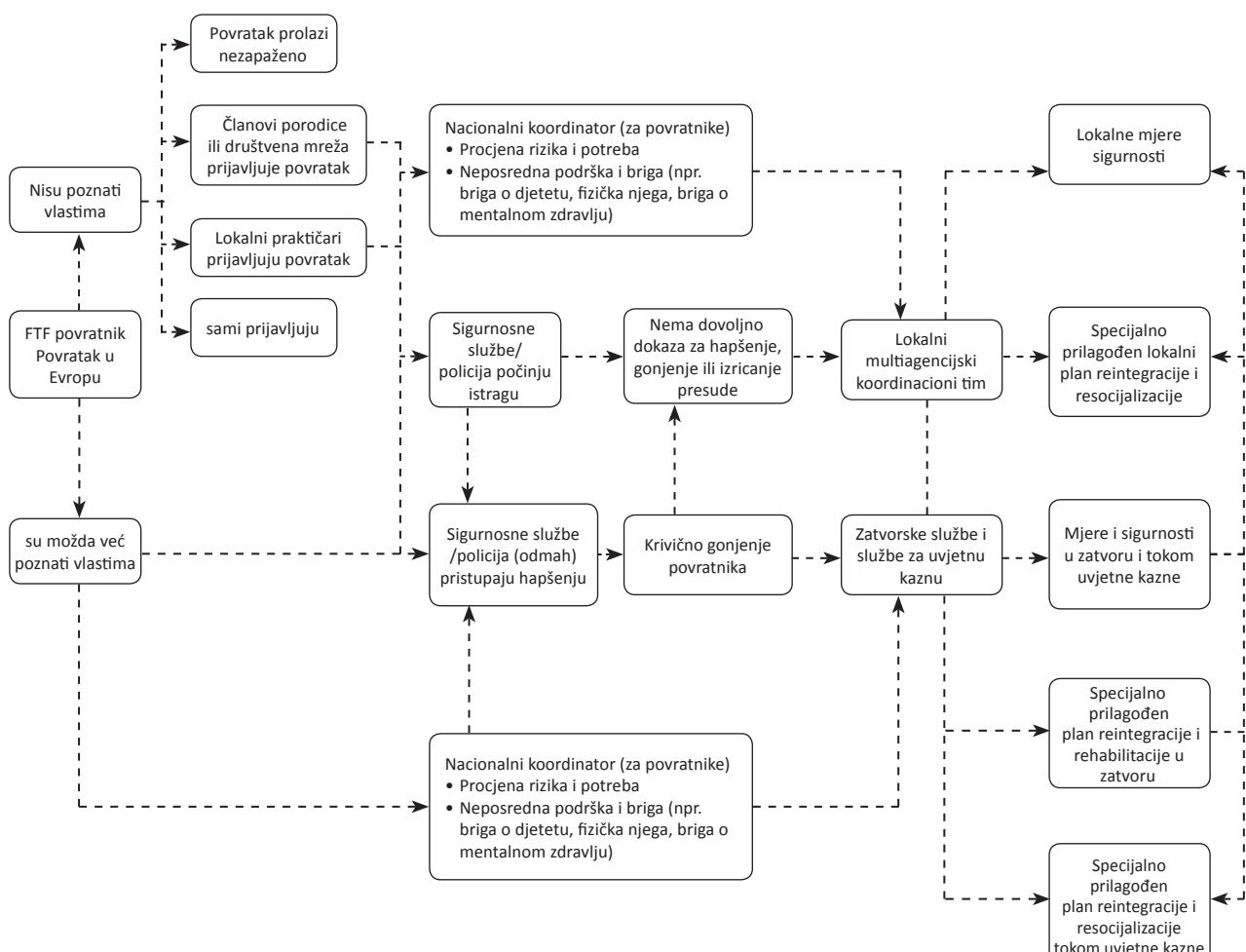
2.2.4 Povratak u Evropu

Povratnici FTF se vraćaju u Evropu na nekoliko načina:

- neki traže konzularnu podršku, naročito ako su im potrebni novi pasoši ili pomoći oko djece rođene u Siriji ili Iraku; neki od njih putuju s lažnim ličnim dokumentima;
- neki se vraćaju zaobilaznim putevima preko nekih drugih odredišta u Evropi, a drugi putuju direktno kroz Tursku.
- neke zarobljavaju turske ili iračke vlasti ili kurdske snage.

Putujući do evropskih odredišta povratnike na aerodromu može presreti policija ili služba osiguranja koje će ih uhapsiti ili bar ispitati kako bi se procjenio stepen rizika, raspoloženje povratnika, kao i njihovo opšte stanje. Neki od njih se vrate nezapaženo, nekada se prijave sami, a nekada ih prijave članovi porodice, lokalne vlasti ili praktičari. Neki ostaju neprimjećeni. Ako nisu optuženi za prijestupe u vezi s terorizmom, neki od njih i dalje im predstoji krivično gonjenje zbog finansijske pronevjere ili zloupotrebe beneficia. Taj prvi sastanak često se može iskoristiti kao polazna tačka za dalju istragu i intervencije. Također je korisno primjenjivati alate za procjenu rizika (vidi Poglavlje 3) s ovog i sljedećeg sastanka.

Načini povratka

Slika 3: Povratak u Evropu

Sigurnosne službe i policija treba osigurati informacije, možda preko imenovane osobe za kontakt ([vidi poglavlje 4](#)), relevantnom lokalnom **multiagencijskom koordinacionom timu** koji je zadužen za ovaj slučaj.

Ovaj tim će najvjerojatnije biti sačinjen od: lokalnog koordinatora ili predstavnika, lokalnog policajca, socijalnog radnika/stručnjaka za podršku porodici, službi za zaštitu djece i stručnjaka za mentalno zdravlje. U zavisnosti od slučaja mogu biti uključeni i stručnjak za obrazovanje, predstavnik zatvora ili službe za uvjetnu kaznu, stručnjaci iz NVO (npr. radnici na izlaznim programima) ili članovi zajednice. Oni treba održavati sastanke o povratnicima na kojima će svaka pojedinačna agencija morati osigurati informacije i stavove o datom povratniku, o načinu na koji mu/joj se treba pristupiti i moraju se usaglasiti o najboljem vidu intervencije.

Multiagencijski koordinacioni tim treba pružiti u najvećoj mogućoj mjeri sveobuhvatan pogled na dano lice, njegove roditelje, djecu, prijatelje, historijat i sadašnje okolnosti. **Tim mora napraviti specijalno prilagođen akcioni plan za datog povratnika i jasna uputstva o tome koje agencije treba da rukovode sastancima, da obavljaju procjene rizika i razgovor s povratnikom, njegovom/njenom porodicom, prijateljima i relevantnim zainteresiranim stranama** ([vidi poglavlje 4](#)).

Ako su povratnici uhapšeni, krivično gonjeni i osuđeni na zatvorsku kaznu ([vidi poglavlje 5](#)), lokalni tim za multiagencijsku suradnju mora napraviti procjenu i da odmah održati sastanke sa zatvorenikom kao i njegovim roditeljima i supružnikom da bi se ostvario lični kontakt, a možda i funkcionalan odnos. Ovaj odnos može podrazumijevati intervencije u cilju resocijalizacije, kao što su mentorstvo, psihološka pomoć, roditeljska podrška i mreže, praktična pomoć u kontaktu s vlastima u vezi sa smještajem, zaposlenjem, uvjetima puštanja na slobodu itd. ([vidi poglavlje 6](#)).

Ako povratnik nije krivično gonjen, važno je da lokalni multiagencijski koordinacioni tim održi sastanak da bi utvrdio procedure za postupanje s povratnikom i mogućim potrebama. Važno je da tim organizira **mentorstvo i podršku porodici**. Ove intervencije mogu se promatrati kao pokazatelji blagostanja povratnika. One nude mogućnost obavljanja procjena rizika u vezi s povratnikom i procjene porodične dinamike. Isto tako one nude mogućnost da se uspostavi povjerenje i funkcionalan odnos s povratnikom i njegovom/njenom porodicom ([vidi poglavlje 6](#)).

Drugo značajno pitanje jeste procjena blagostanja djece u ovim domaćinstvima i njihova zaštita od bilo kakvih rizika poput indoktrinacije ili primoravanja na povratak u oblasti pod kontrolom terorista. Ove teške procjene moraju obaviti profesionalci. Ekstenzivne konsultacije s povratnikom, kao i porodicom i prijateljima, presudne su i neizostavne ([vidi poglavlje 7](#)).

2.3 Različiti profili inozemih terorističkih boraca (FTF) povratnika

Povratnici FTF imaju različite profile, kao i razloge za povratak. Oni koji su otišli da se pridruže Islamskoj državi ili Hajat Tahrir el-Šamu (HTS) obavljali su različite uloge u okviru organizacija, od potencijalnih bombaša-samoubica do boraca i ostalih pomoćnih uloga.

2.3.1 Različite generacije

Kao prvi korak u izradi reakcije na pojedinačne povratnike bilo bi korisno uzeti u razmatranje dvije generacije, iako nije adekvatna stroga diferencijacija:

- a) Prva generacija povratnika sastojala se pretežno od muškaraca i to onih koji su bili motivirani da odu iz humanitarnih razloga odnosno da se bore protiv Asadovog režima i koji su bili – s izvjesnim izuzecima – skloniji razočaranjima, navodno manje nasilni i relativno slobodni da napuste teritorij pod kontrolom terorista;
- b) Sadašnja, druga generacija povratnika, koja je prekaljena na frontu i ideološki zadojena, morala je da izbjegne strogi nadzor Islamske države, a moguće je da se vratila s nasilnim motivima: da naškodi EU građanima.

Treba voditi računa i o **djeci povratnicima**. Neka od njih su od devete godine prošla vojnu i ideološku obuku. Djeca koja se vraćaju doživjela su ratne traume i prisustvovala pogubljenjima i kažnjavanju, a u nekim slučajevima bila su primorana da vrše pogubljenja. Ovo je, na primjer, naglasila nizozemska obavještajna agencija AIVD u svojim publikacijama *Fokus na povratnike*¹⁴ (2017) i *Život s Islamskom državom: razotkriveni mit*¹⁵ (2016).

Pošto je Islamska država uvela brojne barijere da bi spriječila odlazak FTF (strog nadzor i praćenje komunikacije, prijetnja pogubljenjem), vlasti moraju **ispitati namjere povratnika**, istražiti da li su počinili zločine (uključujući u inozemstvu) i da li imaju skrivene motive za povratak, kao što je planiranje napada širom Evrope.

Dodatna literatura: Centar za studije asimetrične prijetnje (CATS) na Švedskom univerzitetu za odbranu

Ova *studija* ispituje niz promjenljivih karakteristika boraca iz Švedske koji su se pridružili džihadističkim terorističkim grupama u Siriju i Iraku između juna 2012. i septembra 2016. godine.

Publikacije nizozemskih obavještajnih službi o Islamskoj državi

Ovaj *rad* opisuje život u takozvanom kalifatu.

Rad navodi moguće prijetnje koje povratnici predstavljaju za društvo.

2.3.2 Razlike između muškaraca, žena i djece

- **Muškarci povratnici:** Prije svega muškarci mogu biti uključeni u ratne zločine kao što su ubijanje, silovanje i ropstvo, a nekada učestvuju u terorističkim i nasilnim ekstremističkim činovima. **Svi oni su bili svjedoci ekstremnog nasilja i živjeli u nesigurnim i nezdravim uvjetima.** Također je bitno napomenuti da razočaranje u terorističku grupu ne mora uvijek da podrazumijeva i udaljavanje od nasilne ideologije niti raskid sa džihadističkim ciljevima po povratku ovih ljudi u EU.
- **Žene povratnici:** Pojedine analize predstavljaju žene koje su se priključile Islamskoj državi kao žrtve¹⁶. Ova perspektiva uskraćuje ženama mogućnost poduzimanja mjera i zanemaruje činjenicu da su **obično žene sa Zapada koje su se priključile džihadističkim grupama veoma ideološki motivirane**. Za mnoge žene je pristupanje Islamskoj državi potaknuto **utopijskim idealima** i ispunjava njihovu potrebu za **uzbuđenjem i značenjem**. Propaganda Islamske države usredotočena je na stvaranje idealizirane slike o životu u Siriji i Iraku. Ostali faktori koji navode žene da napuste Evropu i priključe se Islamskoj državi obuhvaćaju tinejdžerke koje su privučene idejom da će se udati za „ratnike“ ili (navodnom ili stvarnom) diskriminacijom. Mnoge žene žele uspostavljanje takozvanog kalifata u skladu s proročkom metodologijom koja u njihovom sistemu uvjerenja predstavlja sistem vladanja. Islamska država stvara romantičnu predstavu o društvu koje je oslobođeno diskriminacije i u kojem je ženama dozvoljeno da žive svoju religiju. Dijalektički salafističko-džihadistički pogled prema kojem Islamska država dijeli svijet na suprotnosti kao što su čistoća i nečistoća, usredotočen je na odbacivanje materijalnog svijeta (*dunya*) koji pristalice osuđuju zbog korupcije i zagađenja.

Mnoge žene navedene su da povjeruju kako će im pridruživanje Islamskoj državi dati osjećaj **osnaženosti**. Neke od njih su ovo vidjele kao revolt koji će ih osloboditi od roditeljskih zabrana i tradicije, omogućiti im da pronađu novi identitet, zajednicu i osjećaj pripadnosti. Pridružujući se Islamskoj državi one su prepostavile da će moći donositi samostalne odluke o životu i budućnosti te da će moći da se udaju bez

¹⁴ Nizozemska opća sigurnosno-obavještajna služba 2017), Focus on Returnees. Preuzeto sa <https://english.aivd.nl/publications/publications/2017/02/15/publication-focus-on-returnees>.

¹⁵ Nizozemska opća sigurnosno-obavještajna služba 2016), Life with ISIS: the Myth Unravelled. Dostupno na <https://english.aivd.nl/publications/publications/2016/06/17/life-with-isis-the-myth-unravelled-available-in-arabic>.

¹⁶ Vidi, na primjer, Lakhani, S., Ahmadi, B. (2016), Women in Extremist Movements: Not Just Passive Victims, (SAD Institut za mir). Preuzeto sa <https://www.usip.org/blog/2016/11/women-extremist-movements-not-just-passive-victims>.

kontrole porodice. Islamska država prikazuje porodicu kao osnovnu fokalnu tačku koja pruža stabilnost FTF na putu na front i održava moral u borbenim redovima.

Časopis *Dabiq* slika žene kao majke koje su neophodne za dugoročni opstanak takozvane Islamske države. Glavna dužnost žena jeste da odgajaju djecu i da ih indoktriniraju o osnovnim vrijednostima takozvanog kalifata: sinove treba žrtvovati kao mučenike, a kćerke moraju slijediti majčin primjer.

Islamska država je razvila složenu birokraciju o javnim vrlinama koje zagovaraju Hisbah i šerijatske sudove. Ovo podrazumijeva dugačak spisak propisanih pravila oblačenja i ponašanja. Na primjer, sve žene moraju imati muškarca staratelja koji će im dozvoliti da izađu iz kuće. Žene moraju biti u pratnji staratelja (*mahram*) s kojim su u rodbinskoj vezi, npr. brat ili otac, ili drugih žena kad god izlaze iz kuće ili putuju. Ženska Kansa jedinica zagovara javne vrline, izriče kazne i blokira puteve u potrazi za ženama (vodeći računa da muškarci ne mogu da nose zar da bi se sakrili). Nekoliko žena sa Zapada se pridružilo ovoj jedinici.

Vrbovanje žena za Islamsku državu obično se odvija preko društvenih mreža i društvenih aktivnosti kao što su čuvanje djece, priprema hrane i učešće na demonstracijama aktivista.

Također je jasno da **žene imaju aktivnu ulogu u širenju propagande Islamske države** na društvenim medijima kako bi se privukle i vrbovale druge žene. Žene u Siriji također stoje na raspolažanju drugim ženama koje traže savjete o načinu na koji treba da se spreme za putovanje (*hidžra*), što da spakiraju, koliko novca da ponesu itd.

Žene povratnici često se vraćaju u rodne zemlje u okviru EU iz jednog ili više razloga: neke su razočarane pošto su doživele nevolje i ugnjetavanje ili su im poginuli muževi; ostale se vraćaju iz zdravstvenih razloga ili zbog podrške porodici. U nekoliko slučajeva porodice su platile otkup da bi te žene bile oslobođene i spašene. Pojedine žene se vraćaju pod pritiskom porodice.

Važno je napomenuti da će neke žene kao pristalice Islamske države vršiti pritisak na povratnice nakon dolaska kući.

- **Djeca povratnici:** Djeca i maloljetnici koji su odvedeni u Siriju ili koji su rođeni u porodicama odanim Islamskoj državi predstavljaju poseban i ozbiljan problem. Značajan broj djece je u Siriju i Irak odveden od strane jednog ili oba roditelja. Mnogo djece je rođeno i u FTF porodicama na terenu. Djeca koja su rođena na terenu izložena su opasnosti od toga da nemaju državljanstvo jer su izvodi iz registra rođenih Islamske države nevažeći. Podaci o roditeljima neophodni su da bi se omogućio povratak djece u Evropu zajedno s roditeljima.

Veoma je teško dati tačan broj djece koja žive na teritoriju pod kontrolom Islamske države u Siriji i Iraku. Mnoge žene ubrzo zatrudne zato što je kontracepcija nelegalna i zato što Islamska država želi porodice sa što više djece. Na primjer, **nizozemski koordinator za borbu protiv terorizma procjenjuje da najmanje 80 djece povezane s Nizozemskom živi na teritoriju pod kontrolom Islamske države u Siriji i Iraku**. Od tog poznatog broja od 80 djece, njih 30% je staro između četiri i osam godina, a gotovo polovica ima najviše tri godine. Prema francuskim zvaničnicima na teritoriju pod kontrolom Islamske države živi 460 maloljetnih Francuza, pri čemu je polovica njih mlađa od pet godina, a trećina je rođena tamo. Belgijски zvaničnici prijavili su da na teritoriju pod kontrolom Islamske države živi oko 78 maloljetnih Belgijanaca.

Vrbovanje djece za Islamsku državu počinje zvanično u uzrastu od 9 godina i nastavlja se otprilike do njihove 15. godine. Djeca od samo 9 godina obučavaju se za upotrebu oružja.¹⁷ Mnoga od njih se vrbuju na različite načine, od vjerske indoktrinacije u džamijama i kampovima, preko njihovih roditelja do primamljive financijske pomoći. Takva socijalizacija djece obavlja se u najmanje šest faza: „namamljivanje, školovanje, odabir, pokoravanje, specijalizacija i stacioniranje“¹⁸. Ova „mladunčad kalifata“ (*Ashbal al-*

¹⁷ Nizozemska opća sigurnosno-obavještajna služba 2017), Focus on Returnees. Dostupno na <https://english.aivd.nl/publications/publications/2017/02/15/publication-focus-on-returnees>.

¹⁸ Horgan, J. G., Taylor, M., Winter, C., A Six Stage Model of Child Socialization into the Islamic State. *Studije o konfliktu i terorizmu* (tom 40, 7. izdanje, 2017).

Khilafah) često su primorana da odlaze u kampovje gdje prolaze intenzivnu ideološku indoktrinaciju, borbenu obuku (borilačke vještine i samoobrana) i uče kao da postupaju sa zarobljenicima.

Djeca koju vrbuje Islamska država indoktrinirana su tako da pokazuju apsolutnu odanost i posvećenost žrtvovanju za uzvišene ciljeve. Ova odanost usađuje se na vjerskoj nastavi i gledanjem snimaka o Islamskoj državi. Nakon prijema u redove Islamske države, djeca obavljaju višestruke uloge: kao špijuni, propovjednici, regruteri, vojnici, dželati i bombaši-samoubice. Učitelji i zvaničnici Islamske države zahtevaju od djece da postupaju kao doušnici, da prijavljuju svako sumnjivo ponašanje svojih roditelja i ostalih kojim se krše vjerski zakoni ili se ukazuje na protivljenje vladavini Islamske države.

Djevojčice često moraju da ostanu kod kuće s majkama da bi bile odgajane kao podrška budućim muževima. Također se potiče vjersko obrazovanje. Prema manifestu Islamske države „Žene u Islamskoj državi: Manifest i studija slučaja, djevojčice se mogu udati već s devet godina, a najkasnije sa 16 ili 17 godina. Djevojčice ne trebaju raditi.

Djeca se također koriste za propagandu Islamske države na sljedeće načine: Islamska država snima i distribuira snimke pogubljenja na kojima djeca barbarski ubijaju zarobljenike. Način na koji ova grupa koristi djecu nije samo dio taktike, već je i strateški osmišljen u smislu izgradnje države i stvaranja nove generacije. Djeca se potiču da postanu bombaši-samoubice, a tu ulogu njihovi instruktori naglašavaju kao najuzvišeniji poziv za religioznu muslimansku omladinu.

Van kampova za obuku djeca pohađaju škole Islamske države gdje u nastavnom planu postoji samo vjersko obrazovanje. Islamska država je sastavila nastavni plan na dva nivoa: „Salafizacija [islama] i islamizacija [društva]“.¹⁹ U ovom procesu Islamska država zagovara samo ono što ona smatra čistim tumačenjem islama, koncentrirajući se na pripremanje sljedećih generacija s naglaskom na „kalifat“, izgradnju države, nasilje i apokalipsu.

Blagostanje djece mora biti prioritet u multiagencijskom postupanju. Djeca su izuzetno povodljiva i fleksibilna. Njihovo izlaganje ekstremnim nivoima nasilja izaziva traumu i potencijalnu neosjetljivost djece na brutalnost i nasilje. Glavni rizik je to što ona mogu oponašati ono što vide da rade odrasli. To ih traumatizira i dovodi do psihosocijalnih problema, a moguće i do ogromnog sigurnosnog rizika u budućnosti. Razumijevanje stepena indoktrinacije, izloženosti nasilju i doživljenih uvjeta života presudno je za procjenjivanje ove djece.

Dodatna literatura: *Inside the Caliphate's Classroom: Textbooks, Guidance Literature and Indoctrination Methods of the Islamic State*, Jacob Olidort: ovaj rad opisuje kako se školjuj djeца u takozvanom kalifatu.

2.3.3 Različiti motivi za povratak

Možemo utvrditi razlike razloge i motive zbog kojih FTF žele da se vrate kući:

1. namjera da izvedu napad;
2. razočarenje i kajanje – nekima od njih je dosta loših životnih uvjeta, ostali ne vide nikakvu šansu u ostanku (zbog toga što je teroristička grupa kojoj su pripadali izgubila moć)²⁰;
3. porodični pritisak i intervencija;
4. zdravstveni razlozi (tj. povrede ili porođaj);
5. povratak nakon izbjeglištva u Turskoj;
6. hapšenje i ekstradicija u EU.

¹⁹ Olidort J. (2016),*Inside the Caliphate's Classroom: Textbooks, Guidance Literature and Indoctrination Methods of the Islamic State*, Policy Focus 147.

²⁰ Prva 3 tipa inspirirana su tipologijom koju primjenjuje g-din Richard Barret, direktor Globalne strateške mreže.

2.4 Izazovi u vezi s inozemim terorističkim borcima povratnicima

Borci povratnici FTF su glavna opasnost za sigurnost zbog svog iskustva na bojnom polju, obuke za upotrebu oružja i povezanosti s međunarodnim terorističkim mrežama. **Desenzibilizacija u vezi s upotrebom nasilja u kombinaciji s posttraumatskim stresnim poremećajem** (PTSP), koji često prati ratno iskustvo i potencijalno učešće u zvjerstvima poput onih koje Islamska država s ponosom objavljuje, dodatno povećava potencijalnu opasnost od povratnika.

Ovaj spoj različitih faktora rizika dodatno je pogoršan **poniženjem, frustracijom, brutalnošću, traumom i gubitkom**. Kombinirani efekt svega toga može biti dalja radikalizacija, ratne vještine i niži prag za nasilje i ubijanje, kao i mentalni sklop zasnovan na ratovanju. Mnogi FTF pate od asocijalnih psiholoških poremećaja koji se manifestiraju niskom kontrolom impulsivnosti, problemima s upravljanjem bijesom, agresijom i nasiljem u društvenim odnosima. FTF se često vraćaju u prvobitna radikalna okruženja ili kriminalne bande, što ima negativan utjecaj na njihovu društvenu dinamiku.

Postoje brojni **sigurnosni problemi** mogući scenariji za povratnike FTF. Oni koji su uspjeli da stignu u Tursku, Siriju ili Irak, odnosno susjedne države, možda će potražiti podršku konzulata bez odgovarajućih ličnih dokumenata ili pasoša, kao i bez finansijskih sredstava. Procedure i planovi za nepredviđene situacije neophodni su čim se povratnici pojave u inozemstvu. To mora biti popraćeno – [kao što je opisano u stavu 2.2.4](#) – suradnjom između nacionalnog i lokalnog nivoa. Podaci o djeci koja nemaju krsni list ili lične dokumente moraju biti obrađeni i koordinirani.

Izazovi za žene povratnike:

- duboka posvećenost idealu „kalifata“ i Islamskoj državi;
- vršnjački pritisak od grupe žena kod kuće koje podržavaju Islamsku državu;
- mogućnost da odu od kuće i stvarni odlazak, jer Islamska država ima cilj da drži žene na okupu kod kuće; kršenje ovog pravila također znači i kršenje tabua o rodnoj segregaciji;
- stigmatizacija u okviru zajednice;
- nasilje i ograničeno kretanje koje su žene doživjele/iskusile;
- problemi sa zaštitom djece, jer i djeca mogu biti radikalizirana.

Izazovi za djecu povratnike:

- dokazivanje roditeljstva i nacionalnosti (moguće na osnovu DNK testiranja);
- psihički i psihološki problemi;
- bavljenje velikim stresom i traumom, čiji se utjecaj može manifestirati kroz gubitak moći govora, agresiju, intenzivan strah i simptome posttraumatskog stresnog poremećaja;
- borbeno iskustvo i izloženost nasilju i kažnjavanju kao sastavni dio svakodnevnog života;
- indoktrinacija (djeca u mladom uzrastu uče da su svi koji ne poštuju pravilno i strogo tumačenje islama nevjernici, odnosno *kufar*, pa moraju biti ubijeni);
- bavljenje učešćem djece u pogubljenjima;
- bavljenje prethodnim učešćem djece u terorističkim misijama ili sakupljanje ciljanih informacija na Zapadu i obavještajnih podataka korisnih za Islamsku državu;
- iskustvo s ugovorenim brakovima i seksualnim zlostavljanjem;
- fizičke patnje zbog pretrpljenih batina, torture i silovanja;
- povrede dobijene zbog kazne ili u borbi;
- odvojenost od roditelja – kao cilj kampova za obuku;
- osjetljivost na utjecaj stavova i ponašanja roditelja;
- stigmatizacija „terorista“ u školi;
- raskinute rodbinske veze i izmijenjeni oblici odanosti, naročito među djecom koja traže pripadnost i identitet;
- nedostatak znanja o društvu EU i normama.

3 Istraga i procjena rizika

Ovo poglavlje daje okvir za obavljanje procjena opasnosti i rizika u vezi s povratnicima. Cilj je usmjeriti proces izrade odgovarajućih alata koje policija i timovi za multiagencijsku suradnju mogu koristiti u procjeni rizika u vezi s povratnicima i interventnim mjerama. Ovo poglavlje pruža pregled nekoliko modela za procjenu rizika koji su osmišljeni u različite svrhe. Nije razvijen nijedan poseban model s fokusom na FTF. Važno je napomenuti da ovaj priručnik predstavlja upravo takav model, RAN CoE Povratnici 45.

Postoje četiri radnje kao preduvjet za dolazak povratnika u rodnu zemlju:

1. Povratnik se mora identificirati i ispitati radi informacija o njegovom putovanju, aktivnostima i povratku, kao i radi informacija o terorističkoj organizaciji kojoj se pridružio.
2. Mora se obaviti procjena rizika u vezi s opasnošću koju taj povratnik predstavlja za društvo.
3. Na nacionalnom nivou, nacionalna tačka za kontakt ili operativna jedinica moraju pripremiti u multiagencijskom okruženju intervencije koje su neophodne za smanjivanje rizika po dolasku povratnika u društvo ([za dodatne detalje vidi poglavlje 4](#)). Ovo lice trebalo bi također da uspostavi kontakte s lokalnim timom za multiagencijsku suradnju.
4. Lokalni tim za multiagencijsku suradnju treba početi pripremati koordinirani pristup prilagođen okolnostima i rizicima koje povratnici predstavljaju prilikom povratka u svoj rodni grad.

Prva dva preduvjeta obrađena su u ovom poglavlju – a druga dva u [poglavlju 4](#).

3.1.1 Poslje odlaska u Siriju/direktna priprema za povratak

U slučajevima kada pojedinci uspiju da se priključe terorističkim grupama u inozemstvu, neophodno je da policija započne rad još prije njihovog povratka.

Postoje tri ključna razloga za to:

1. Prijeti veliki rizik da će se braća i sestre, odnosno vršnjaci naći na meti i biti vrbovani iz inozemstva. Sprečavanje lančanog vrbovanja koje koristi iste metodološke i finansijske mreže predstavlja prioritet za policiju.
2. U slučajevima kada porodice nisu svjesne predstojećeg odlaska nekog člana, neophodno im je ozbiljno savjetovanje i podrška da bi se izgradio odnos povjerenja s rodbinom i osobama bliskim inozemnom borcu u cilju pružanja pomoći prilikom resocijalizacije i reintegracije povratnika FTF.
3. Uspostavljanje kontakta s porodicom pružit će dragocjen uvid u porodičnu dinamiku i kontekst. To će također pružiti mogućnost sakupljanja podataka o okolnostima vezanim za inozemnog borca, što će biti dragocjeno u vođenju procesa povratka. Većina povratnika ponovo dolazi u poznato okruženje. Od ogromnog značaja je uspostavljanje odnosa unutar tih okruženja i dobijanje informacija o ostalim ranjivim pojedincima, kao i o načinu na koji bi povratnik mogao da utječe na radikalna okruženja. (Za više informacija o podršci porodici vidi poglavlje 4).

Gotovo svi pristupi povratnicima u Evropi prate isti proces. Ovaj proces je u kratkim crtama predstavio nizozemski koordinator za borbu protiv terorizma u svom biltenu [Sveobuhvatni pristup povratnicima \(slika 3\)](#). Pristup povratnicima je manje-više isti kao pristup koji se razvija i unapređuje za radikalizirane pojedince koji hoće da otpisuju ili su spriječeni da odu u takozvani kalifat. Ovaj **pristup zasnovan na obavještajnim podacima i istraži postaje prva linija odgovora**, počev od krivične istrage i procjene rizika i opasnosti koje povratnik predstavlja za zajednicu i društvo. Slučajeve kada nema krivičnog gonjenja rešavat će lokalni tim za multiagencijsku suradnju, koji će zauzeti individualni stav prema tom slučaju. Nalazi RAN policijske radne grupe (RAN POL) ističu da nije potreban nikakav radikalno nov pristup i institucije za postupanje s povratnicima. Umjesto toga cilj treba da bude primjena uspešnih pristupa, njihovo prilagođavanje i unapređivanje.

Putovanje		Da bi spriječile ljudi da putuju u namjeri da se pridruže terorističkim organizacijama, lokalne i nacionalne vlasti i ostale institucije blisko surađuju. Kada otkriju da netko želi da otpuste i pridruži se terorističkim organizacijama, o toj osobi se razgovara u multidisciplinarnom timu za upravljanje slučajem. U sastavu ovog tima su predstavnici općine i nacionalne policije, javni tužilac i ostale lokalne i nacionalne institucije. Oni odmjeravaju i određuju intervencije na osnovu pojedinačnog slučaja. Primjeri intervencija su: oduzimanje pasoša, upotreba međunarodnih sistema za prepoznavanje putnika, nalozi za hapšenje u okviru Evrope ili mjere za zaštitu djece.	 Vlasti stalno sakupljaju informacije kako bi izgradile kriični slučaj protiv povratnika i mogле da ih krivično gone kada se vrati.
Povratak		Povratnici se otkrivaju što je ranije moguće da bi se na minimum smanjila potencijalna prijetnja koju predstavljaju. Javni tužilac i policija istražuju poznate džihadiste koji putuju. Oni su također predmet obavještajne istrage. Ove istrage mogu da otkriju i to da netko želi da se vrati u Nizozemsku ili Evropu. Informacije se razmjenjuju na međunarodnom nivou da bi se blagovremeno otkrili povratnici. Ako neki povratnik bude nađen van Nizozemske, može biti deportiran u Nizozemsku pod policijskom pratnjom.	
Dolazak		Svaki povratnik hapsi se radi ispitivanja i krivično se goni na osnovu krivične istrage. Osim toga, vrši se procjena opasnosti koju predstavlja svaki povratnik. Povratnici su također predmet diskusije u multidisciplinarnom timu za vođenje slučaja.	
Individualni pristup		Multidisciplinarni tim za upravljanje slučajem odlučuje koje su intervencije najpogodnije da bi se na minimum smanjila potencijalna opasnost od povratnika. Ključ je specijalno prilagođen pristup. Primjer intervencija su: krivično gonjenje, sudske zabrane, specijalni programi ili program deradikalizacije. Ako je neka osoba osuđena i pritvorena, za nju je tokom i poslije pritvora zadužen multidisciplinarni tim za upravljanje slučajem.	

Slika 4: Nizozemski pristup povratnicima

3.1.2 Specijalne tačke djelovanja za policajce koji se bave povratnicima

- Otvoriti **dosije** za svakoga tko je otisao u Siriju. Ovo treba da obuhvati i praćenje i istragu, kao i opcije prevencije i resocijalizacije.
- Uspostaviti **proces upravljanja slučajem** da bi se povratnicima bavilo preko dostupnih multiagencijskih struktura. Istovremeno se odvijaju dva procesa: 1) praćenje i istraga; i 2) sprečavanje i stupanje u kontakt s porodicom.
- Treba uspostaviti proces upravljanja slučajem da bi se postupalo s povratnicima i s djecom zasnovano na multiagencijskoj suradnji radi zaštite djece i rješavanja slučajeva zloupotrebe djece. Upravljanje slučajem bavi se čitavom porodicom koja je izložena riziku.
- Isprobati protokole za dijeljenje informacija** u scenariju s povratnicima. Kakva poboljšanja su potreba i koje opcije i resursi stoje na raspolaganju? Preporučljivo je voditi kratku, specijalnu svesku o bavljenju povratnicima i bilježiti procese, procedure i resurse.
- Treba razmislići o imenovanju **policajskog stručnjaka** za pitanja povratnika i ekstremizam kojem će praktičari prve linije moći da se obrate za konsultacije **24 sata dnevno svakoga dana u sedmici**.
- Stupiti u kontakt s FTS** i porodicom čim netko otpuste u Siriju ili Irak. Određeni policajci, kao što su policajci zaduženi za kontakt s porodicom i pouzdani policajci za rad u zajednici, moraju biti na raspolaganju radi konsultacija o policijskim pitanjima. Porodice očajnički žele informacije o tome što se dešava, kako mogu da vrate djecu i što će se tačno dogoditi kada se njihova djeca/supružnici vrate. Mogu biti korisne i kućne posjete, zajedno s podrškom porodicama ili socijalnim službama. Važno je da policajac (ili neko drugi) ima odgovarajuće lične vještine za ostvarivanje ovakvog odnosa i interakcije. (Vidi poglavlje 4 o podršci porodici.)

- U slučajevima kada policije nemaju povjerenja u policiju i ostale institucije treba primijeniti **tehnike utjecaja** kako bi se napravio prvi korak. Neki policajci primjenjuju tehnike pregovaranja u talačkim krizama da bi izgradili odnos s pojedincima koji upadljivo mrze ili se suprotstavljaju policiji. Šest ključnih principa utjecaja koje je smislio Robert B. Cialdini²¹ (konzistentnost, reciprocitet, simpatija, slaganje, autoritet i oskudica) predstavljaju dokazan pristup za vršenje utjecaja na povratnike i porodice.
- U slučajevima kada povratnici imaju djecu treba **konsultirati stručnjake koji su specijalisti za mentalno zdravlje** da bi se osmislio specijalan tretman za traumu, kao i odgovarajuće procedure procjene. Lekcije dobijene od djece vojnika, kao i od djece izložene domaćem nasilju ili seksualnom zlostavljanju govore nam da su, kada je riječ o tretiranju, neophodne dugoročne intervencije specijalista, a ne policije. Za policajca je obavezno da odredi kako treba raditi s djecom koja su moguće svjedoci, žrtve ili počinoci. Iz policijskog iskustva u slučajevima zlostavljanja djece i domaćeg nasilja mogu se dobiti dragocjene lekcije. (Vidi poglavlje 5 o djeci.)
- Provjeriti **financijsku situaciju** povratnika, uključujući račune u banci, dugovanja i transfere novca. Financijske istrage doprinose razumijevanju odnosa u okviru mreža. Mnogi inozemni borci nagomilali su dugove i prenijeli sredstva da bi se dodvorili terorističkoj grupi kojoj su se pridružili.

Praksa na radu: Primjeri kako policija koristi razgovor kao intervenciju:

A Guide to Police Conversation Intervention: A dialogue promoting responsibility and positive change,
državna policijska uprava Norveške, 2011

3.1.3 Povratnici u tranzitu i dolazak kući

Inozemni borci koji pokušavaju da se vrate u Evropu nailaze na bezbroj praktičnih prepreka. Putovanje iz Sirije u Tursku ili Libiju, a zatim u Italiju, je teško i opasno. Kada se regrutti pridruže Islamskoj državi, od njih se zahtijeva da predaju pasoše organizaciji iz sigurnosnih razloga. Ti dokumenti se zatim uništavaju ili ih krijumčari ljudi koriste u terorističke svrhe ili ostale nezakonite radnje.

Pojedini inozemni borci ipak uspijevaju da se vrate u EU nezapaženo. Inozemni borci povratnici i njihove porodice češće se obraćaju konzulatu ili ambasadi da bi zatražili nove passoše. Ostale inozemne borce presreću nacionalne vlasti koje nakon ispitivanja i istrage mogu obavijestiti ambasade/konzulate drugih zemalja i isporučiti im povratnike. Ovo obavještajnim službama i policiji obezbjeđuje mehanizme ranog upozoravanja koji im skreću pažnju na povratnike mnogo prije njihovog povratka kući. Ti različiti scenariji sa sobom nose čitav niz različitih konzularnih problema:

- potvrđivanje identiteta povratnika;
- bavljenje djecom koja su rođena „bez državljanstva“ i bez dokaza o identitetu;
- kako u praksi prebaciti povratnike i njihove porodice natrag u rodnu zemlju – da li organizirati oružanu pratnju ili neki drugi sigurnosni način?
- kako i kada ispitati maloljetnike;
- dijeljenje informacija između obavještajnih službi i policije, kao i između policije i ostalih državnih tijela – istražne i pravosudne procedure mogu da utječu na spremnost dijeljenja informacija o tome da se neko vraća;
- da li i kada treba obavijestiti porodice.

Pojedine države članice EU osnovale su **multidisciplinarne timove u ambasadama/konzulatima** u inozemstvu gdje povratnici prvo stignu u tranzitu koji su zaduženi za bavljenje praktičnim pitanjima i za započinjanje krivične istrage.

²¹ Robert Cialdini, *Influence: The Psychology of Persuasion*, Harper Business, New York.

Prvi izazov ili zadatak jeste **krivična istraga i analiza opasnosti u smislu nacionalne sigurnosti**. Ovo treba obuhvatiti elemente fizičkih i psiholoških potreba, kao i ostalih relevantnih problema. Početnu procjenu rizika mogu da obave sigurnosne i obavještajne službe i policija. Mnoge od tih službi i policijskih agencija ne znaju gdje se nalaze inozemni borci; razlog(e) za odlazak u Siriju ili Irak; kojim organizacijama su se pridružili; koje su radnje obavljali; razlog(e) za povratak; gdje će se vratiti, kao ni stepen opasnosti od nasilja koju predstavljaju po društvo.

Provodenje krivične istrage i procjene rizika je složen zadatak koji zahtijeva višestruke istražne alate i modele procjene rizika. Prvi zadatak pred obavještajnim službama i policijom jeste da pažljivo obave ispitivanje i razgovore s inozemnim borcima.

3.2 Alati za procjenu rizika od nasilnog ekstremizma

Postoji veoma mali broj alata za procjenu rizika od nasilnog ekstremizma koje su ispitane i potvrđeno efikasne. Različite vlade koriste alate za procjenu rizika od nasilja kako za teroriste i ekstremiste u zatvorskom okruženju, ili kao dijagnostički instrument za provjeru radikaliziranih pojedinaca, odnosno njihovih rizika i potreba. Oni su zasnovani na dokazima dobijenim iz pregleda obimne literature o terorizmu.

Postoje tri osnovna modela procjene rizika:

1. Profesionalno prosuđivanje koje podrazumijeva predviđanje rizika samo na osnovu stručnjakovog iskustva i znanja o pojedincu koji se procjenjuje;
2. Aktuarski alati zasnovani na kontrolnim listama pokazatelja rizika, koristeći formulu koja daje cjelokupnu prognozu rizika (npr. visok, srednji ili nizak rizik).
3. Strukturirana profesionalna ocjena (SPJ), koja kombinira oba pristupa (stručni i aktuarski) da bi sistematicno upravljala procesom, procjenjujući rizike i vrednujući pojedinca u kontekstu. U ovom SPJ modelu procjena je zasnovana kako na prisustvu, tako i na relevantnosti faktora rizika za datog pojedinca.

Ovi modeli usmjeravaju multiagencijskih proces, stvaraju zajedničko razumijevanje u svim državnim agencijama i pružaju upotrebljive pokazatelje rizika o nasilju u budućnosti.

Procjene rizika obično obavljaju obučeni profesionalci u okviru policije ili socijalnih službi. Formalna obuka nije obavezna za sve alate za procjenu rizika. Oni se često koriste kao smjernice zajedno s ostalim relevantnim informacijama dobijenim iz razgovora s povratnicima i njihovim porodicama. Izdvaja se nekoliko alata za procjenu rizika: ERG+22, IR46, VERA-2 i TRAP-18. Britanska vlada primjenjuje ERG22+ u procesu provjere pojedinaca upućenih u Channel proces. Slično tome je i Procjena rizika od nasilnog ekstremizma (VERA-2) u širokoj upotrebi u zatorima i službama za uvjetnu kaznu u nekoliko zemalja. IR46 je nizozemski model procjene rizika koji se primjenjuje u multiagencijskom okruženju u Haaglandenu u Regionalnoj sigurnoj kući (Veiligheidshuis). Protokol procjene terorističke radikalizacije (TRAP-18) koristi se kao istražni okvir i obuhvaća 8 proksimalnih upozoravajućih ponašanja i 10 dugoročnijih karakteristika. Vidi pregled ova četiri alata za procjenu rizika u Aneksu 1.

Ova četiri alata daju smjernice za obavljanju procjene rizika. Njihovi elementi također se mogu modificirati za upotrebu kao alata za procjenu rizika za FTF. Svi alati za procjenu rizika koriste spiskove pokazatelja za : (i) uvjerenja i stavove, (ii) kontekst i namjeru, (iii) historijat i sposobnosti, (iv) posvećenost i motivaciju i (v) zaštitne okolnosti. Pokazatelji su dati u nastavku kao smjernica za profesionalnu ocjenu.

Važno je napomenuti da se svaka procjena rizika mora zasnivati na triangulaciji i ocjeni iz višestrukih izvora. Također je važno procijeniti rodni aspekt i primijeniti ostale profesionalne ocjene o ulozi maloljetnika. Alati za procjenu rizika treba da budu jedna komponenta strategije procjene zasnovane na više metoda, koja koristi posebne alate u multiagencijskom okruženju. Oni se moraju kombinirati s policijskim razgovorima i ostalim relevantnim izvorima da bi pružili dijagnostičku ili detaljniju sliku o pojedincima koji predstavljaju potencijalni rizik.

3.2.1 RAN CoE Returnee 45

Na osnovu iskustva s prethodno pomenutim alatima za procjenu rizika, **razvili smo alat za istraživanje rizika koji se specijalno koristi za povratnike**. RAN CoE Povratnici 45 jeste alat za istraživanje rizika koja se koristi u vezi s povratnicima FTF da bi se pomoglo u organiziranom razmatranju i operativnom planiranju za moguće intervencije i smanjila opasnost od nasilja. To je okvir za opće ispitivanje motiva, nivoa posvećenosti i ostalih faktora rizika tokom čitavog FTF procesa – od odlaska do povratka.

Glavni razlog za izradu RAN CoE Povratnici 45 bio je to što postojeći alati za procjenu rizika nisu bili direktno povezani s parametrima za povratnike FTF, već su bili fokusirani na procjenu rizika u zatvorima (VERA), na multiagencijske procjene (ERG22) ili na pojedinačne aktere (TRAP-18). Postoje određene karakteristike koje su zajedničke za RAN CoE Povratnici 45 i ostale alate, kao i snažna dokazna baza za rizično ponašanje ekstremista, ali ovaj novi alat također uzima u obzir posebna rizična ponašanja specifična u slučajevima FTF od njihovog odlaska do povratka.

RAN CoE Povratnici 45 daje **obrazac za multiagencijski odgovor** kod organiziranja operativnih podataka o povratnicima, pa se te oblasti sa specijalnim fokusom mogu prepoznati i izdvojiti prilikom planiranja intervencija. Obrazac služi kao kontrolna lista i stručnjaku za intervencije obezbjeđuje brz pregled nivoa rizika kako bi prepoznati problem mogao dalje istražiti. Kada je riječ o svim alatima za procjenu ili istraživanje rizika, važno je naglasiti da je ovo samo jedan alat u procesu i da mora da se provjeri u odnosu na čitav niz ostalih izvora informacija (kao što su policijski razgovori itd.). Alat za istraživanje rizika nije prognostički alat već način da se prepoznaju i klasificiraju vrste rizičnog ponašanja koje dodatno moraju procijeniti relevantni stručnjaci.

Svaki odjeljak sadrži sistem rangiranja rizika koji pruža naznaku o posebnim vrstama rizičnog ponašanja koja zahtijevaju dodatnu pažnju. Procjenitelj analizira zbog čega neki pojedinac ima visok, srednji ili nizak rezultat i prepoznaće oblasti koje je potrebno dodatno istražiti. Alat služi kao osnov za diskusiju u multiagencijskom okruženju, gdje se donose odluke o posebnim aktivnostima smanjivanja rizika, kao i o svim dodatnim aktivnostima koje su neophodne. Važno je primijetiti da se ovakvom rizičnom ponašanju kao protuteža stavljuju zaštitni faktori kao što su podrška porodici i ostali faktori stabilnosti. Zaštitni faktori moraju se uzimati u obzir u cijelokupnoj procjeni rizika kod povratnika.

4 Multiagencijski sporazum o intervenciji

Ovo poglavlje pokriva preduvjete pod brojem 3 i 4 ([vidi poglavje 3](#)). Pruža okvir za provođenje multiagencijske koordinacije na nacionalnom, regionalnom i lokalnom nivou.

Iskustva širom Evrope pokazuju da su **multiagencijske strukture i radni procesi presudni za bavljenje slučajevima FTF**. Rano i efikasno prepoznavanje povratnika, unapređeno dijeljenje informacija i zajedničko donošenje odluka su mogući jedino kada su aktivnosti koordinirane. Informacije o osobi koja odlazi da bi se pridružila terorističkoj grupi treba podijeliti s relevantnim partnerima na lokalnom, regionalnom i nacionalnom nivou. Takvo dijeljenje informacija postaje značajno čim postoje signali da se FTF vraća kući.

Kada povratnik stigne, obavještajne procjene i policijske istrage su preduvjet za određivanje odgovarajućeg odgovora u skladu s posebnim okolnostima svakog slučaja. Odgovori mogu da obuhvate sudski postupak, administrativne mjere ili mjere resocijalizacije. Paralelno s time obavlja se rad na nacionalnom nivou i u okviru lokalnog multiagencijskog koordinacionog tima. Ovaj tim se fokusira na smanjivanje rizika koji povratnik predstavlja za društvo koordinirajući **holističke strukture i radne procedure** zbog pripreme reintegracije i resocijalizacije unutar društva kada ne postoji dovoljno dokaza za krivično gonjenje. Kao alternativa cijeli tim se priprema za mogući proces oslobođanja.

4.1 Koordinacija na nacionalnom nivou

Na početku je presudno napraviti razliku između koordinacije na nacionalnom nivou i lokalnog multiagencijskog pristupa. Odgovornost za koordinaciju na nacionalnom nivou obuhvaća napore policije i obavještajnih službi, procjenu rizika povratnika i moguće krivično gonjenje. Koordinacija na nacionalnom nivou također je neophodna da bi se pokrenuli napor u cilju rehabilitacije. Ovo je presudno za smanjivanje rizika koje povratnik predstavlja za društvo. Rehabilitacioni napor obuhvaćaju medicinsku pomoć ili liječenje mentalnog zdravlja – ukoliko je potrebno – ili praćenje djece od strane službi za zaštitu djece.

Ako je povratnik **osloboden, odnosno nije krivično gonjen**, lokalni/regionalni multiagencijski tim mora se uključiti ili da preuzme (u zavisnosti od podjele odgovornosti unutar zemlje) koordinaciju odgovora za ovog povratnika i da se usredotoči na njegovu resocijalizaciju i rehabilitaciju u okviru društva. Praktičari nakon toga podržavaju povratnika u njegovom konkretnom povratku u društvo na lokalnom nivou.

Ključno jeste osigurati postojanje **vertikalne i horizontalne koordinacije između nacionalnog i lokalnog/regionalnog nivoa** od trenutka kada povratnik uđe u državu članicu EU, kao i da agencije ili vlasti ne rade u različite svrhe. Da bi se to postiglo, imenuje se nacionalna tačka kontakta ili operativna jedinica. Zadaci i veličina, stepen i ovlaštenja te tačke za kontakt ili operativne jedinice zavise od broja FTF koji se trenutno nalaze na teritoriju pod kontrolom terorista i od očekivanog broja povratnika. Ako je primjenjivo, ova tačka kontakta ili operativna jedinica treba da budu dio nacionalnog koordinacionog tijela za borbu protiv terorizma ili spriječavanje radikalizacije. Oni također moraju blisko surađivati s obavještajnim službama, nacionalnom policijom i pravosudnim organima. Obezbeđujući potpunu koordinaciju napora, tačka kontakta ili operativna jedinica nude jednu tačku kontakta za (lokalne) agencije koje se bave povratnicima FTF i omogućava im da prate izazove, mjere i rezultate.

Predviđeno je da nacionalna tačka kontakta ili operativna jedinica obavlja tri ključna koordinaciona zadatka:

1. zadatak: Smanjivanje na minimum rizika za društvo tako što će se odmah započeti s radom na reintegraciji

Sveopći cilj jeste **smanjivanje na minimum rizika koje povratnici predstavljaju za društvo** koordinirajući pokretanje njihove (krajnje) rehabilitacije i reintegracije u društvo. To podrazumijeva neodložno organiziranje neophodne medicinske pomoći i obezbjeđivanje pregleda mentalnog zdravlja koji će obaviti stručnjaci. Ako je riječ o djeci, nacionalna tačka kontakta može angažirati i službe za zaštitu djece ili da po potrebi organizira udomitelsku njegu.

Kontaktiranje s lokalnim/regionalnim **multiagencijskim koordinacionim timom u rodnom mjestu povratnika** da bi se osigurao koordiniran protok informacija s lokalnog/regionalnog nivoa na nacionalni nivo također je jedna od dužnosti nacionalne tačke kontakta ili operativne jedinice zajedno s pružanjem pomoći na lokalnom/regionalnom nivou u pripremama za povratak FTF. Nacionalna tačka za kontakt ili operativna jedinica mogla bi također pomoći u sastavljanju nacionalne politike i strategije komunikacije ([vidi poglavlje 8](#)) s povratnicima, a također bi mogla biti zadužena za izradu nacionalnog pregleda uloženih npora i rezultata u sastavljanju politike.

2. zadatak: Tačka kontakta na regionalnom i lokalnom nivou

Nacionalna tačka za kontakt ili operativna jedinica može biti i **tačka za kontakt za regionalne ili lokalne vlasti**. Glavni zadatak bio bi da pomaže ovim vlastima u bavljenju povratnicima. Važno je brzo obezbjeđivanje informacija i pomoći.

Podzadaci:

- pomoći u uspostavljanju koordiniranog protoka informacija s lokalnog/regionalnog nivoa na nacionalni nivo i obrnuto, uključivanje općina koje se bave ili pripremaju za povratak FTF u zajednicu;
- pružiti pomoći i informacije u vezi s povratnicima, uključujući mentalno zdravlje, zaštitu djece, obrazovanje, zaposlenje, smještaj, komunikaciju i obezbjeđivanje konteksta za ono što su povratnici doživjeli;
- povezati lokalne vlasti s ostalim nacionalnim organizacijama ukoliko je to potrebno;
- povezati lokalne vlasti s ostalim lokalnim organizacijama koje se bave povratnicima;
- prikupljati informacije o lokalnim problemima i rezultatima.

3. zadatak: Olakšavanje razmjene u okviru EU

Drugi mogući zadatak nacionalne tačke za kontakt ili operativne jedinice jeste **povezivanje s nacionalnim tačkama za kontakt/operativnim jedinicama u ostalim državama članicama EU** zbog razmjene informacija o povratnicima i iskustvima s krivičnim gonjenjem i resocijalizacijom. Kontakt bi također olakšao/potakao razmjenu iskustava i dobre prakse između nacionalnih kreatora politike, lokalnih koordinatora i praktičara prve linije u raznim zemljama.

4.2 Multiagencijski proces na lokalnom i regionalnom nivou

Osnovno funkcioniranje lokalnog/regionalnog multiagencijskog pristupa, uključujući strukturirane intervencije i koordinaciju između raznih agencija, kao i glavni principi za efikasno upravljanje slučajevima, detaljno su objašnjeni u ranijem radu o politici RAN CoE, *Razvijanje lokalnog preventivnog okvira i glavnih principa* (vidi „Dodatnu literaturu“ u nastavku).

Mnoge lokalne vlasti širom Evrope trenutno nemaju jasne procedure za postupanje s povratnicima, već su umjesto toga integrirale pitanja povratnika u redovne multiagencijske strukture. U postupanju s povratnicima u okviru lokalne multiagencijske suradnje u obzir treba uzeti nekoliko elemenata.

Unijeti elemente u vezi s povratnicima u postojeći scenario

Uspostavljene strukture i suradnja između lokalnih vlasti, policije i ostalih zakonskih partnera (kao što su obrazovanje, socijalne službe, službe za zaštitu djece, službe za rad s mladima, pa čak i službe za postupanje s prijestupnicima) moraju postojati kao preduvjet da bi mogle osmisiliti procedure i protokol za posebne slučajeve. Važno je postići **jasne dogovore o pojedinačnim ulogama i ograničenjima svih uključenih aktera**. Efikasna koordinacija zahtijeva isprobavanje različitih scenarija za rješavanje slučajeva, uključujući i one koji se posebno fokusiraju na povratnike. Ti scenariji također moraju obuhvatiti razne izazove i rješenja za različite profile povratnika i različite situacije (muškarci, žene, djeca i čitave porodice).

Dodatna literatura: *RAN CoE policy paper, Developing a local prevent framework and guiding principles*, usredotočuje se na način razvijanja potrebnog okvira i komponenti za lokalne akcione planove prevencije. Koji su glavni izazovi u ovom radu, a koji su glavni principi? Ovaj dokument zasnovan je na ogromnom praktičnom iskustvu i zajedničkim pametnim rješenjima iz više od 20 gradova Evrope.

Grad Kopenhagen (Danska) razvio je *lokalni okvir* za sprečavanje radikalizacije. Napor koji Kopenhagen ulaže protiv radikalizacije sastavni su dio inicijative Siguran grad i blisko surađuju s radom na sprečavanju kriminala i stvaranju osjećaja sigurnosti u gradu. Grad blisko surađuje sa SSP (lokalna suradnja između škola, omladinskih klubova, socijalnih službi i policije) i policijom Kopenhagena u sprečavanju radikalizacije.

Protokol za dijeljenje informacija

Glavni problem za multiagencijsku suradnju jesu **zakonske prepreke u dijeljenju informacija o pojedincima**. Zbog toga je neophodno poštovanje Protokola o dijeljenju informacija (ISP) između agencija uključenih u strukture multiagencijske suradnje. Ovaj Protokol (ISP) objašnjava zakonske prepreke u razmjeni podataka između različitih agencija i navodi načine za diskusiju i vođenje slučajeva na multiagencijskim sastancima. Protokol također jasno objašnjava tko je u procesu protoka informacija zadužen za određene informacije (kako se one prenose iz sigurnosne službe u policiju, a zatim u druge agencije).

Lokalna tačka za kontakt

Imenovanje jedne tačke/osobe za kontakt u lokalnim socijalnim službama i ostalim agencijama **stvara povjerenje u mehanizme dijeljenja informacija**. Socijalne službe se često žale da su informacije o povratnicima nesistematične i da često nedostaju. Važno je od svih partnera dobiti informacije i obavještajne podatke o povratniku, zajednici i porodici prije, tokom i nakon putovanja. Ne smije se zaboraviti obavijestiti partnera o onome što se dogodilo s podijeljenim informacijama.

Praksa na radu: Danski centar za prevenciju ekstremizma, koji funkcionira na nacionalnom i lokalnom nivou, predstavlja mjesto za razmjenu dobre prakse. Centar pruža direktnu operativnu podršku lokalnim općinama koje su zadužene za slučajeve povratnika.

Mogući različiti modeli suradnje

Postoje različiti načini obezbjeđivanja suradnje kada je ona neophodna. U zavisnosti od organizacione strukture i stepena problema s povratnicima multiagencijska koordinacija na lokalnom nivou može biti stalna ili privremena struktura.

- *Multiagencijska struktura na lokalnom/regionalnom nivou:* Korištenje i prilagođavanje postojeće strukture za multiagencijsku suradnju važno je za obezbjeđivanje suradnje, efikasnosti i koordinacije. Rad s povratnicima obično se obavlja u okviru postojećih multiagencijskih procesa. Danski SSP model podrazumijeva čvrstu suradnju između škola, socijalnih službi i policije, a funkcionira duže od četiri decenije kao podrška u sprečavanju kriminala. Ovaj tip strukture postoji i u Nizozemskoj, odnosno u njenim „sigurnim kućama“ koje su također usmjerene na sprečavanje kriminala.
- *Interventni timovi koji pomažu na lokalnom/regionalnom nivou:* Neke države i regioni formirali su specijalne multiprofesionalne timove koji se mogu pozvati u pomoć na lokalnom ili regionalnom nivou umjesto multiagencijskih struktura. Primjer za to je finski model Anchor (u kojem profesionalci rade na sprečavanju kriminala i provode intervencije protiv ekstremizma u koordiniranim i ciljanim akcijama). Ovaj model proširen je i na suradnju s jednom NVO koja preko mentorstva podržava raskid s ideološki motiviranim nasiljem.

Savjeti za multiagencijsku suradnju:²²

- **Probne procedure** i protokoli za dijeljenje informacija koji koriste različite scenarije u vezi s povratnicima i slučajeve iz stvarnog života.
- Čim se dobiju informacije o odlasku, treba otvoriti dosije za tog pojedinca, da bi se olakšalo praćenje i istraga, kao i prevencija i resocijalizacija.
- **Utvrđiti tko (koja agencija) preuzima vodstvo** kao vođa tima za dati slučaj.
- Osnovati poseban tim za multiagencijsku suradnju s povratnicima ili održavati posebne sastanke s lokalnim/regionalnim multiagencijskim timom.
- **Uspostaviti kontakt s povratnicima i njihovim porodicama što je ranije moguće** u procesu. Ključ je izgradnja odnosa s povratnicima i njihovim porodicama. Porodica uglavnom ima potrebu da shvati situaciju, način na koji mogu da vrate svoje dijete i što će se dogoditi kada dijete ponovo kroči u rodnu zemlju. Kontakt s porodicom trebaju ostvariti policajci s relevantnim vještinama i stručnošću, kao što su policajci zaduženi za porodična pitanja ili policajci od povjerenja u zajednici. Iako će se oni predstaviti kao policajci, njihov glavni zadatak jeste da podrže porodicu u policijskim pitanjima.

Praksa na delu: Lokalna policijska jedinica u Hagu izradila je koncept "Podrške u borbi protiv terorizma, ekstremizma i radikalizacije" gde policijski stručnjaci pružaju savete kolegama koji nisu temeljno upoznati sa ekstremizmom i povratnicima. Policajci koji pružaju podršku dostupni su za savete 24 sata dnevno. Interni priručnik za sve policajce sadrži uputstva koja treba pratiti u slučaju kada se neki pojedinac nađe na meti radikalizacije i želi da se pridruži terorističkom pokretu. Jedno od poglavja zove se "Šta uraditi kada se povratnik pojavi na radaru" i navodi koga treba kontaktirati i šta treba registrovati u policijskom sistemu.

Praksa na delu: Aarhus model počiva na Infocentru i redovnim multiagencijskim sastancima koji uključuju predstavnike socijalnih službi, škola i policije. Za pitanja kao što su FTF povratnici, Orhus je uspostavio poseban plan za Siriju koji uključuje grupe za različite oblike intervencije, na primer provere i procene rizika, mentorstvo, porodične mreže, socijalne službe i zaposlenje.

- Osigurati **suradnju socijalnih službi i policije** prije uspostavljanja kontakta s porodicom čiji je član otputovao u zonu sukoba ili se vratio iz nje.
- Izgraditi **odnos s porodicom** ili zamoliti neku drugu agenciju da to uradi.
- Usredotočiti se na **braću, sestre** i ostale članove porodice koji bi mogli postati osjetljivi na nasilni ekstremizam.
- Djeca se prvenstveno promatraju kao žrtve. Međutim, na osnovu događaja u Siriji i Iraku vidi se da i **djeca od devet godina također predstavljaju rizik**, bilo kratkoročni ili dugoročni. Ukoliko su otac ili majka povratnici u pritvoru ili zatvoru, prioritet je zaštitići djecu. Dijete mora biti procijenjeno iz nekoliko perspektiva, a nekada su potrebni mjeseci, pa čak i godine prije nego što se rizično ponašanje ispolji.
- Osiguriti brz i specijaliziran pristup **stručnjacima za mentalno zdravlje**. Danski institut za dostojanstvo koji radi na reintegraciji povratnika ističe rani tretman; 90% povratnika iz Danske potječe iz porodica u kojima je bar jedan od roditelja bio traumatiziran.
- U većini zemalja promjene u zakonodavstvu podrazumijevaju da putovanje u Siriju i Irak podliježe **zakonima o terorizmu**. Stoga će u većini zemalja povratnici biti zadržani u pritvoru i bit će im izrečena zatvorska kazna. To je prozor za mogućnost prilaženja takvim pojedincima.

²² Ovu zbirku savjeta i lekcija sastavili su praktičari u okviru RAN.

- Procjena na lokalnom nivou ne treba da se usredotoči isključivo na rizike. Namjera je podržati procjenu rizika, ali bi trebalo pomoći i u stvaranju posebno prilagođenih planova za pojedince. Stoga se određeni dijelovi procjene mogu usmjeriti na **brigu i resocijalizaciju**.
- Multiagencijski tim možda će morati uspostaviti/upravljati odnosima između **NVO** u ovoj oblasti. U većini zemalja izlaznim programima rukovodi NVO; NVO je u boljoj poziciji da izgradi povjerenje i pouzdanost kod povratnika. S obzirom na to da suradnja s policijom može naškoditi ovom povjerenju, moraju postojati jasni dogovori i procesi u vezi s dijeljenjem informacija. Ključ je transparentnost između uključenih agencija i prema štićeniku. Koordinacija programa resocijalizacije bit će u nadležnosti općine ili izlazne organizacije. Policija može biti uključena ukoliko postoji zabrinutost u pogledu sigurnosti, bilo u policiji ili u nekoj drugoj uključenoj agenciji.
- Usvojiti **Akcione planove koji su orijentirani na proces i individualizirani** da bi se osigurila koordinacija, kontinuitet i naknadno praćenje svakog slučaja. Ovi akcioni planovi su specijalno osmišljeni i navode opcije za mentorstvo, psihološku pomoć i pomoći u slučaju traume, roditeljske mreže i savjetovanje te moguće izlazne programe. Oni uključuju ne samo povratnika već i najbližu društvenu podršku (tj. porodicu).

5 Krivično gonjenje

Ovo poglavlje usredotočuje se na strategiju reagiranja nakon krivičnog gonjenja povratnika, kada on počne da služi zatvorsku odnosno uvjetnu kaznu.

5.1.1 Opći pregled i problemi

U državama članicama EU bit će po pravilu provedena istraga o svim povratnicima za koje se sumnja da žive sa tim grupama ili su uključeni u terorističke grupe i aktivnosti u inozemstvu da bi se provjerilo da li povratnicima treba suditi na osnovu kriminalnih radnji. Kada se zna da se povratnik vratio ili kada on dobrovoljno stupi u kontakt s vlastima, obično slijede njegovo hapšenje i ispitivanje. Na osnovu dostupnih dokaza bit će poduzeti dalji koraci u okviru krivičnog prava.

Razlike između povratnika prijestupnika i ostalih nasilnih ekstremističkih/terorističkih prijestupnika

U okviru krivičnog prava i pravosuđa postoji veliki broj različitih tipova nasilnih ekstremista/terorista. Te razlike zasnovane su na ličnosti, iskustvu, motivaciji, sposobnosti, namjerama, razočaranju ili vjerovanju u ciljeve Islamske države, na znakovima, traumi ili otpornosti, dužini boravka u inozemstvu i na dokazima o počinjenom kriminalu. Isto se odnosi na povratnike.

Okolnosti u kojima su ljudi živjeli u inozemstvu obično je teže utvrditi nego one u kojima su ljudi živjeli u domaćem ekstremističkom okruženju. Iako druga grupa može imati psihološki utjecaj, ljudi koji žive u ratnoj zoni (naročito imajući u vidu zvjerstva džihadističkih pokreta) mnogo će vjerovatnije patiti od PTSP-a.

U okviru grupe povratnika postoje razlike na osnovu **vrste počinjenog zločina**: planiranje/vršenje terorističkog napada, putovanje u terorističku zonu, davanje resursa terorističkoj organizaciji, vrbovanje, širenje propagande i slično. Nisu svi povratnici (uvijek) nasilni ekstremisti, ali može im se suditi i za druge zločine koji nisu povezani s terorističkim radnjama. Neki od njih nikada nisu ni bili ekstremisti, a u ratnu zonu su otišli iz drugih razloga. Neki od njih su izgubili vjeru u ideologiju zbog ličnog iskustva.

Pojedini praktičari kažu da je s prvom generacijom povratnika (u ranoj fazi Islamske države) bilo lakše postupati nego s ostalim radikalima, jer su se mnogi od njih vratili razočarani u ideologiju, terorističku organizaciju odnosno okolnosti u kojima su morali da žive. Današnji povratnici djeluju mnogo okorelije kada je riječ o uvjerenjima, a obučeni su i uvježbani kako da postupaju i reagiraju na (zvanično i nezvanično) ispitivanje.

Također se razlikuje i to da li će povratnici imati poseban „**status u zatvoru**“. Kod nekih zatvorenika biti povratnik znači izvjesni „herojski“ čin; kod ostalih to ima suprotan efekt: povratnici se mogu smatrati i izdajicama, jer su napustili Islamsku državu. Povratnici se mogu naći i na meti drugih prijestupnika zbog svojih uvjerenja, na primjer, desničarskih ekstremista.

5.1.2 Posebni problemi u vezi s povratnicima

Očekivani porast broja povratnika stavit će niz izazova pred krivično pravosuđe. Iako je fokus ovog poglavlja stavljen na perspektivu zatvora i uvjetne kazne, ono također ističe izazove za pravosudni sistem.

- Nedostatak jasnog profila povratnika FTF u zatvorskom okruženju i na odsluženju uvjetne kazne:** Trenutno postoji siva zona za one koji su namjeravali da otpisuju kao FTF, ali su bili spriječeni prije ili tokom putovanja, i za one koji su zaista bili u zoni sukoba pod kontrolom terorista. U brojnim evropskim zemljama oni podliježu istom pravosudnom pristupu (zakoni koji zabranjuju pripremu, pokušaje odlaska ili uključivanje u (ekstremističke) grupe kao što je Islamska država ili da postanu dio jedne od tih grupa). Preporučljivo je one koji su spriječeni da odu promatrati kao zasebnu grupu, jer nemogućnost dolaska na željeno odredište može ojačati osjećaj nepravednog tretmana na Zapadu, dok se privlačna slika o životu u Islamskoj državi ne dovodi u pitanje ni užasima ni stvarnošću ratovanja i kruprolića.

- **Teškoće u prikupljanju dokaza:** Poseban izazov za sve koji se bave FTF i povratnicima u odnosu, na primjer na domaće desničarske ekstremiste jeste pristup informacijama i dokazima koji bi podržali krivično gonjenje. Povratnici FTF su najvjerovaljnije bili uključeni u terorističke aktivnosti van EU, u oblastima s drugačijim zakonodavstvom i obično u oblastima s ograničenim pristupom (pouzdanim) informacijama na terenu.
- **Kraće zatvorske kazne i prijevremeno oslobođanje:** Nedostatak potkrepljujućih dokaza može dovesti do kraćih zatvorskih kazni, što znači da će se povratnici brže vratiti u društvo. Zbog razlika u vrsti presude i dužini zatvorske kazne moguće je da će veliki broj prijestupnika biti oslobođen u kratkom vremenskom roku. To ostavlja manje vremena za rehabilitaciju i deradikalizaciju u zatvoru. Priprema za njihovo oslobođanje zahtjeva pažljivo planiranje i multiagencijski pristup kako bi se spriječilo da se povratnici vrate svojim stariim obrascima i mrežama, odnosno da ne počine nove prijestupe.

Studija slučaja – povratnik koji je prijevremeno oslobođen

Muškarac koji se vratio u grad A 2015. godine bio je kratko u zatvoru i brzo je pušten na slobodu. Univerzitetski je obrazovan i nije imao krivični dosije, a njegova reintegracija se dobro odvijala. Grupa povratnika (protiv kojih je on svjedočio) uskoro će možda biti puštena na slobodu. Ovo izaziva mnogo stresa i neizvjesnosti za povratnika, jer su šanse da će naići na te povratnike veoma velike. Isto tako, njegova snaha (supruga njegovog brata koji je poginuo na frontu) pokušala je stupiti u kontakt s njime, jer želi da se vrati. Iako on odlično surađuje s vlastima i podijelio je ovu informaciju, i dalje se plaši da će na neki način ponovo biti povezan sa Sirijom.

Naučene lekcije:

- U relativno malom gradu je poštivanje uvjeta puštanja na slobodu, kao što je izbjegavanje kontakta s izvjesnim licima iz stare mreže odnosno učestvovanje u programima deradikalizacije, prilično teško jer su mreže koncentrirane, a resursi oskudni. Može se razmotriti preseljenje ovog povratnika da bi mogao poštivati uvjete puštanja na slobodu. To bi trebalo usporediti s mogućim negativnim efektima preseljenja.
- Slučajevi su ponekad povezani; ovo može otvoriti vrata dodatnim informacijama i kompletnijoj slici.
- Jasne procedure dijeljenja informacija neophodne su, jer povezani slučajevi također mogu da predstavljaju opasnost za stručnjake koji rade na njima, kao i za sve ljudе koji su bliski s povratnicima, ukoliko te posebne informacije dođu u pogrešne ruke.

- **Zakonodavstvo i kažnjavanje:** Poslije usvajanja Direktive EU o borbi protiv terorizma, države članice EU imaju obavezu da kriminalizaciju prošire i na terorističke činove u fazi pripreme. Ovo može dovesti do povećanog broja lica kojima će se suditi za širi obim različitih terorističkih prijestupa, odnosno onih koji su povezani s terorizmom. Grupa terorističkih osuđenika stoga će postati mnogo raznolikija, što se mora uzeti u obzir prilikom izricanja kazne (dužina i uvjeti kazne) i boravka u zatvoru (stepen sigurnosti).
- **Javno mišljenje o povratnicima:** Predstava o povratnicima u društvu i politički pritisak otežavaju osoblju i rukovodstvu da donese odluke koje podrazumijevaju sigurnost i pravednost (u kojoj mjeri morate biti strogi u poređenju s ostalim zatvorenicima?) i kako na to gledaju povratnici (o nama se vodi veća briga nego o ostalima).
- **Žene i maloljetni povratnici:** Veoma malo sudskih nadležnosti je do sada imalo iskustva sa ženama koje se vraćaju iz zona sukoba i postaju dio krivičnog sistema. Osuđivanje žena je teže, jer često ne postoji dovoljno dokaza o tome da li su zaista bile uključene u borbu ili su pomagale u organiziranju napada. Taj mali broj dosadašnjih slučajeva ukazuje na to da će se u ovoj oblasti pojaviti novi izazovi, na primjer kako treba postupati s osuđenicama u terorističkim jedinicama. Djeca i maloljetnici također predstavljaju posebne izazove o kojima će detaljnije biti riječi u poglavljju 5 o djeci povratnicima.

5.2 Osnovni principi iz zatvorske perspektive

Osnovni principi o postupanju s povratnicima u zatvorskom okruženju slični su onima za postupanje s nasilnim ekstremističkim/terorističkim prijestupnicima uopće. Radna grupa RAN o zatvoru i uvjetnoj kazni (RAN P&P) zabilježila je detaljno ove principe u radnom dokumentu RAN P&P. Glavni zaključci o postupanju sa svim tipovima nasilnih ekstremističkih prijestupnika su:

- sigurnost društva se najbolje ostvaruje promoviranjem blagostanja i rehabilitacije prijestupnika;
- teroristički zločini obuhvaćaju čitav niz aktivnosti; pojedinci osuđeni za terorističke činove ne predstavljaju uvijek isti rizik za društvo;
- prijestupnici mogu doživjeti pozitivne promjene i potrebna im je podrška da bi se udaljili od nasilnog ekstremizma;
- opća ljudska prava moraju se poštivati čitavo vrijeme i u svim okolnostima;
- promoviranje pozitivnih odnosa između osoblja i zatvorenika i zdrave atmosfere u zatvoru je preduvjet za smanjenje rizika povezanih s radikalizacijom i za poticanje rehabilitacije i reintegracije;
- multiagencijska suradnja je presudna u sprečavanju radikalizacije i podržavanju procesa prekida s prethodnom praksom.

Dodatna literatura: *Radni dokument RAN P&P iz 2016. godine* pruža pregled svih pitanja kojima se bavi zatvorsko osoblje i službe za uvjetnu kaznu u vezi s nasilnim ekstremističkim prijestupnicima i intervencijama razvijenim kao odgovor u okviru EU. Osnovni principi objašnjeni su o ovom radu koji daje dodatne smjernice o trendovima, izazovima, metodama i intervencijama relevantnim za zatvorsko okruženje i izdržavanje uvjetne kazne.

Kada je riječ o sankcijama i mjerama za zatvore i zajednice, Savjet Evrope *internetska stranica* daje pregled standarda sadržanih u različitim konvencijama, preporukama, protokolima i smjernicama o sankcijama u zatvorima i zajednici.

5.3 Konkretnе metode i modeli intervencije u zatvorskom okruženju

Kada je povratnik osuđen na zatvorsku kaznu, postoje dvije glavne oblasti u kojima zatvori mogu da primijene konkretnе metode i intervencije:

- sigurnost (da bi se garantirala sigurnost i blagostanje zatvorenika, zatvorske populacije, članova osoblja i šireg društva ovo se može promatrati kao kratkoročna sigurnosna mjera tokom zatvorske kazne);
- rehabilitacija i reintegracija (da bi se zatvorenik podržao u udaljavanju od nasilnog ekstremizma i pripremio za život bez kriminala nakon povratka u društvo. Ovo bi trebalo da garantira dugoročnu sigurnost poslije odslužene kazne).

Proces, pravovremenost i odlučivanje o ovim metodama i intervencijama razlikovat će se u svakom nadležnom pravosuđu, u zavisnosti od zakonskog okvira i posebnih sudskeh odluka, procjene rizika koji predstavlja povratnik, dostupnosti profesionalaca koji će provesti intervencije, dostupnosti mesta u specijalnim zatvorskim krilima, kao i od posebnih pravila i propisa koji važe u zatvoru.

Uopćeno govoreći povratnik će ući u zatvor nakon hapšenja i kada počnu pripreme za suđenje. U pojedinim slučajevima povratnici ne moraju da ostanu u zatvoru u periodu prije suđenja, već mogu biti kod kuće (pod elektronskim nadzorom). Procjena rizika počet će u ovoj fazi, a obavljat će je službenici zaduženi za uvjetnu kaznu, psiholozi ili socijalni radnici (u zavisnosti od date infrastrukture), a rezultati će uglavnom biti iznijeti na sudu. Malo je vjerovatno da će ostale intervencije biti pokrenute tokom ove faze jer povratnici ne žele biti inkriminirani, pokazujući da su, na primjer, zbog radikalizacije negativno utjecali na suđenje (advokat može isto da ih savjetuje da ne učestvuju).

Po završetku suđenja i donošenja odluke o kazni (zatvorskoj ili u zajednici), povratnik će biti smješten u skladu s kaznom. Različite nadležnosti imaju različita pravila o tome kako se zatvorenik **šalje u određeni zatvor ili zatvorsko krilo** i tko donosi odluke o tome (npr. sudija, Ministarstvo pravde, upravnik zatvora).

Početna procjena rizika koja je obavljena prije suđenja predstavlja osnov za zatvorski rad s prijestupnikom. **Procjenu rizika treba uvijek ponoviti poslije izvjesnog vremena** da bi se utvrdilo da li se profil rizika kod datog prijestupnika mijenja. Ova procjena također će pružiti informacije za intervencije koje će se obaviti (kako u pogledu sigurnosti tako i rehabilitacije). Odluke o ovim intervencijama često će se donositi u timovima koji okupljaju razne profesionalce, kao što su zatvorsko osoblje, upravnik zatvora, psiholozi, zatvorsko osoblje u okviru programa rehabilitacije, policajci i tako dalje, u zavisnosti od specifične nacionalne i lokalne infrastrukture.

5.3.1 Metode i intervencije u pogledu sigurnosti i zaštite

Povratnici mogu predstavljati posebne izazove ukoliko su izvjesno vrijeme boravili u ratnoj zoni i stekli određene vještine (kao što su manipulacija, vještine ratovanja, način korištenja običnih predmeta kao oružje) pomoću kojih bi mogli da naškode ostalima. Ako su doživjeli ozbiljnu traumu odnosno pate od nekih drugih mentalnih poremećaja i oboljenja, također mogu biti opasni kako za sebe tako i za sve u okruženju.

Pošto je populacija povratnika u evropskim pravosudnim sistemima i dalje malobrojna, **nisu osmišljene nikakve posebne mjere sigurnosti i zaštite za ovu ciljnu grupu**. Međutim, u posljednje vrijeme su ogromni napori usmjereni ka osmišljavanju posebnih zaštita i sigurnosti u vezi s nasilnim ekstremističkim i terorističkim prijestupnicima uopće. Ove mjere predstavljaju dodatu vrijednost u radu s povratnicima:

- **Specijalno praćenje i prikupljanje informacija:** alati za specijalno praćenje i dijeljenje informacija osmišljeni su za zatvorski sistem, odnosno u suradnji s policijom, službama za uvjetnu kaznu i obaveještajnim službama da bi se pratili potencijalni procesi radikalizacije u zatvoru. Ne dešava se uvijek da osumnjičeni za radikalizaciju budu osuđeni zbog terorističkih aktivnosti (odnosno onih koje su povezane s terorizmom). U pojedinim slučajevima moglo bi se ispostaviti da je teško dokazati terorističke aktivnosti povratnika, ali da ih je moguće krivično goniti zbog drugih kriminalnih prijestupa. Važno je u okviru šire zatvorske populacije pratiti da li je prisutna radikalizacija, odnosno da li su regruteri aktivni. Zatvorska služba i Ministarstvo pravde Italije razvilo je posebni sistem praćenja koji se zove Situaciona soba, a opisan je u radu koji je pomenut u nastavku teksta.

Dodatna literatura: *RAN P&P ex post evaluacija je rad o studijskoj posjeti talijanskom kaznenom sistemu* koji daje pregled talijanskog pristupa bavljenju radikalizacijom među zatvorenicima i terorističkim prijestupnicima. Evaluacija objašnjava metode sigurnosti i prikupljanja informacija, kao i njihov pristup rehabilitaciji.

- **Posebna procjena rizika:** U brojnim pravosudnim sistemima u Evropi procjene rizika služe za razumijevanje rizika kojem je prijestupnik izložen u vezi s povratništvom ili nasilnim ponašanjem. Nedavno su razvijene nove procjene rizika s fokusom prvenstveno na utvrđivanju rizika od ekstremizma. Ove posebne procjene obično se koriste zajedno s „redovnim“ procjenama rizika koje nisu usredotočene na ideološki aspekt. One mogu da pruže informacije o nivou mera sigurnosti koje se primjenjuju, ali i o posebno prilagođenom planu rehabilitacije za povratnika. Alati ERG i VERA-2 (vidi Aneks 1) posebno su namijenjeni procjeni rizika. Prema zatvorskim praktičarima ove procjene rizika također se koriste za slučajeve povratnika i pokazale su se kao korisne.
- **Posebni režimi:** termin „režim“ odnosi se kako na poseban niz mera sigurnosti i zaštite koje se poduzimaju kod nasilnih ekstremističkih/terorističkih prijestupnika, tako i na izbor režima: razdvajanje ovih prijestupnika u okviru opće zatvorske populacije ili njihovo grupiranje u zasebnim zatvorskim krilima. **U većini država članica EU već je usvojen protokol koji propisuje u koji sigurnosni režim treba staviti prijestupnike osuđene za terorističke aktivnosti (odnosno one koji su povezane s terorizmom)**. Na

primjer, mogu se smjestiti u objekte srednje ili visoke sigurnosti. Ponekad je režim određen geografski, pa su prioritet objekti u blizini sudova pred kojim se vode dati slučajevi. Tokom posljednje decenije neke zemlje su napravile i posebna zatvorska krila specijalno za terorističke prijestupnike. Takva krila sada postoje u Belgiji, Francuskoj i Nizozemskoj, a trenutno su u fazi izgradnje u Velikoj Britaniji. Radna grupa RAN P&P dala je pregled odabira režima i njihovih prednosti i nedostataka. Šifra za nasilne ekstremističke prijestupnike je VEO:

Izbor režima	Potencijalne prednosti	Potencijalni nedostaci
Zadržavanje	<ul style="list-style-type: none"> – Strogo praćenje – Ograničen utjecaj na opću populaciju – Fokusirane intervencije – Specijalizirano osoblje – Pozitivno uvjeravanje u javnu sigurnost 	<ul style="list-style-type: none"> – Nove i snažnije veze među zatvorenicima – Smanjeno povjerenje između osoblja i zatvorenika – Ukorijenjeni opozicioni način razmišljanja – Pojačana percepcija nepravde – Utjecaj obilježavanja, stigmatizacija – Status povezan s boravkom u specijalnoj jedinici – Smatra se da svi VEO predstavljaju podjednak rizik – Teškoće u pronalaženju osoblja – Veliki financijski troškovi
Razdvajanje	<ul style="list-style-type: none"> – Manja stigmatizacija i marginalizacija – Ne utvrđuje se status zbog boravka u specijalnoj jedinici – Prilike za pozitivan utjecaj ostalih 	<ul style="list-style-type: none"> – Generalistički kadar, troškovi obuke – Teško je garantirati kvaliteta obavlještajnog rada – Izazovi u vezi s poznavanjem zatvorenika i dinamike sigurnosti – VEO mogu da izvrše utjecaj na ostale – VEO mogu potpasti pod utjecaj kriminalnih bandi
Kombinovanje	<ul style="list-style-type: none"> – Posebno osmišljen odgovor na pojedinačne potrebe/rizike 	<ul style="list-style-type: none"> – Kriterijumi selekcije/procjena rizika su neprecizni.

Ova tabela pruža kratak pregled. Njen sadržaj je detaljnije objašnjen u radnom dokumentu RAN P&P iz 2016. godine.

Iskustvo praktičara: Povratnici u specijalnim krilima

Specijalna krila imaju određeno iskustvo s povratnicima. Dosadašnje iskustvo pokazuje da se oni ne razlikuju od ostalih terorista u ovim krilima. Psihologinja koja radi u specijalnom krilu za teroriste primjetila je da joj je teško ostvariti pravi kontakt s većinom povratnika. Oni djeluju kao da su obučeni za „model ponašanja“ prema vlastima i ne otkrivaju svoja prava razmišljanja i emocije. Iako zatvorsko osoblje cijeni njihovo uzorno i uštivo ponašanje, ipak mora da bude svjesno skrivenih motiva i uvijek na oprezu.

Dodatna literatura: *Ova RAN P&P ex post evaluacija o nizozemskom krilu za teroriste u zatvoru Vught* pruža pregled nizozemskog pristupa terorističkim prijestupnicima uopće, kao i detaljnije objašnjenje specijalnog režima u zatvoru u Vughtu. Evaluacija obuhvaća procjenu rizika, prednosti i nedostatke specijalnog zatvorskog krila, način funkcioniranja režima i njegov razvoj tokom vremena, kao i pitanja u vezi s osobljem..

- **Specijalizirano osoblje:** Bez obzira na to da li su nasilni ekstremisti/teroristi smješteni u specijalna krila, mnoge države u EU ulažu u obuku specijaliziranog osoblja za rad s ovim tipom prijestupnika. Iako nisu ograničeni samo na povratnike, postoje određeni aspekti u vezi s ekstremističkim prijestupnicima koji mogu da dovedu do problematičnih situacija za osoblje. Oni mogu pokušati da manipuliraju ili da

regrutiraju osoblje, odnosno da ih navedu na ekstremistički način razmišljanja. S druge strane, oni mogu da odbacuju osoblje na osnovu svog ideološkog uvjerenja da nisu „humanı“ (pa ih, na primjer, nazivaju psima). Skorašnji incidenti u kojima su teroristički prijestupnici napali zatvorsko osoblje također su povećali nivo stresa kod svih koji rade s ovim prijestupnicima. Kao što pokazuje istraživanje dinamičke sigurnosti, svakodnevni odnosi između osoblja i prijestupnika presudni su za održavanje sigurnog zatvorskog okruženja. Pošto se očekuje porast broja povratnika u zatvore, obavezno je ulaganje u obuku specijaliziranog osoblja.

5.3.2 Rehabilitacija i integracija: metode i intervencije

Dužina povratnikove zatvorske kazne uticat će na vrijeme koje će biti uloženo u rehabilitaciju i integraciju u zatvorskom okruženju. Pošto opća javnost obično promatra povratnike kao pojedince koji ne zaslužuju „pomoći“, nekada je **teško osiguriti dovoljno sredstava** i programa usprkos rizicima koje predstavlja izostanak takvih usluga. Rehabilitacione intervencije postoje u različitim vidovima i oblicima, što će biti detaljno objašnjeno u nastavku. Do danas nije osmišljen nikakav specijalni program integracije ili rehabilitacije za povratnike.

Osnovni principi Radne grupe RAN P&P zagovaraju **prilagođavanje rehabilitacije prijestupniku**. Planovi rehabilitacije uglavnom su mješavina intervencija zasnovanih na procjeni rizika i potreba prijestupnika. Planove radi tim sačinjen od različitih profesionalaca (zatvorski čuvari, upravnik zatvora, psiholozi, osoblje koje rukovodi rehabilitacijom intervencijama) i o njima će se diskutirati s prijestupnikom. Da li je učešće u intervencijama dobrovoljno ili obavezno zavisi od uvjeta izrečene kazne i od zatvorske politike. Općenito uvezvi praktičari vjeruju da će dobrovoljno učešće dovesti do boljih rezultata, jer već postoji unutrašnja motivacija za učešće.

Uzimanje u obzir **potreba i želja koje je izrazio prijestupnik** također je presudno za plan rehabilitacije. Ukoliko oni žele, na primjer, da uče strani jezik ili neki zanat, bit će korisno provjeriti da li se to može uklopiti u plan rehabilitacije, jer će istovremeno potaći dobru suradnju s prijestupnikom i osiguriti usredotočenost na budućnost.

Studija slučaja – rehabilitacija povratnika u zatvoru

Muškarac povratnik star između 25 i 28 godina oputovao je u Siriju nakon proglašenja takozvanog kalifata. Poticao je iz porodice srednje klase, imao je dobro plaćen posao i visok stepen obrazovanja. Ostao je u Siriji tri mjeseca. Ne postoje jasni dokazi da je učestvovao u borbama. Uspio je da se vrati rekvši da ide po suprugu koja ga čeka na turskoj granici. Međutim, uhapšen je nekoliko mjeseci poslije povratka, a njegovo hapšenje izazvalo je veliku medijsku pažnju. U proljeće 2017. godine i dalje je bio u zatvoru, odakle je stupio u kontakt s jednom NVO radi podrške. Boravak u pritvoru i izolacija učinili su ga nestabilnim, pa ponekad odbija kontakt. Također iskazuje ogromno nepovjerenje prema sistemu, te nevoljno prihvata savjete od onih koji pokušavaju da ga podrže. Utjecaj politike i medija uvećava njegovo nepovjerenje i otežava mu da izgradi odnose zasnovane na povjerenju.

Naučene lekcije:

- Osoblje NVO treba razmisiliti o tome da upotrijebi vlastita imena i biografije da bi dokazalo autentičnost – na taj način su u ovom slučaju učvrstili povratnikovo povjerenje u iskrenost NVO.
- Upornost se obično isplati. U konkretnom slučaju NVO je održao kontakt čak i kada je pritvoren povratnik odbijao da vidi njihove suradnike. Ovo su radili da bi povratnik osjetio svoju vrijednost.
- Možda je korisno ne postavljati direktna pitanja o boravku u Siriji, ali pokazati interes kada se ta tema pokrene. NVO uključena u ovaj slučaj nikada nije poticala razgovor o tome.
- Predrasude i uvjerenja se mogu izbjegći tako što se neće čitati svi dosijei i medijski izvještaji prije susreta s pojedincem.
- To pomaže u obezbjeđivanju dobrog kontakta sa zatvorskom administracijom i ostalim institucijama.

Izlazni programi

Ovo zbirno ime odnosi se na programe i intervencije čiji je cilj udaljavanje od ekstremizma, odnosno deradikalizacija nasilnih ekstremističkih/terorističkih prijestupnika. Kao što je Radna grupa RAN EXIT navela u svojoj ex post evaluaciji o „Minimalnim metodološkim zahtjevima za izlazne intervencije“:

Deradikalizacija je uobičajeni izraz u javnoj debati, ali ga ne prihvaća većina ljudi koja radi na deradikalizaciji. Ovaj izraz ne odražava sve što se odnosi na osobe koja napuštaju ekstremističko okruženje, odnosno mijenjaju svoj obrazac razmišljanja. Osim promjene mentalnog sklopa i načina razmišljanja, ovaj proces također zahtijeva promjene ponašanja (kao što je suzdržavanje od nasilja) i praktične promjene (kao što su posao, smještaj i škola). Oslobađanje je izraz koji se koristi za ove promjene. „Izlaz“ predstavlja spoj deradikalizacije i oslobađanja. Ostali izrazi, na primjer, „rehabilitacija“ ili „resocijalizacija“, više se odnose na cilj procesa.

U praksi, **programi i specijalno prilagođeni planovi rehabilitacije povratnika obuhvaćaju elemente deradikalizacije i oslobađanja**. Kako će plan rehabilitacije izgledati zavisi u velikoj mjeri od procjene rizika i potreba koju obavljaju stručnjaci u okviru kaznenog sistema, od dostupnosti intervencija i spremnosti ili dužnosti prijestupnika da učestvuje u njima.

- **Obezbjedivanje redovnih intervencija:** Svaki zatvorski sistem ima standardne intervencije kao podršku rehabilitaciji zatvorenika. One uključuju pristup zaposlenju, rekreaciji i obrazovanju. Ove vrste aktivnosti pomažu zatvorenicima da se pripreme za izlazak na slobodu i reintegraciju u društvo. Pošto je vrlo vjerovatno da će se većina pritvorenih povratnika vratiti u društvo (ponekad za svega nekoliko mjeseci/godina), važno je staviti im na raspolaganje ove redovne aktivnosti. One će možda imati efekt normalizacije poslije života u oblasti sukoba. Stoga ove aktivnosti mogu same po sebi da ostvare efekt oslobađanja i deradikalizacije.
- **Rad na ideološkoj dimenziji:** Da li će zatvoreni povratnici zadržati ekstremističku ideologiju i način razmišljanja zavisi od njihove motivacije i poticaja zbog kojih su primarno postali inozemni borci – kao i od njihovih iskustava i izloženosti ovoj dimenziji tokom boravka u terorističkoj grupi. Početna procjena je neophodna da bi se utvrdio stepen u kojem se očekuje da će rehabilitaciona intervencija utjecati na povratnikov mentalni sklop ili da li će druge intervencije više odgovarati povratnikovim rizicima i potrebama. Ukoliko procjena pokaže potrebu za intervencijom na ideološkom nivou, postoji nekoliko oblika provedbe intervencije.
  - **Savjetovanje jedan na jedan:** Na ovim sesijama će s povratnikom razgovarati profesionalac specijaliziran za ideologiju, teologiju, ekstremizam ili srodne oblasti. Cilj je da se kroz razgovore povratnikov pogled na svijet „otvoriti“ za različite perspektive i tumačenja. Pojedine zemlje su imenovali specijalne stručnjake za deradikalizaciju koji obavljaju ovu vrstu savjetovanja. Preporučuje se dobrovoljno učešće u ovim savjetodavnim sesijama; sesije također stvaraju siguran prostor za dijeljenje misli i emocija.
  - **Sesije s grupnim dijalogom:** kao sredstvo prikazivanja situacija iz stvarnog života (kada se ljudi često postave na tuđe mjesto) i za iskorištavanja razlika u pogledima i mišljenjima sesije s grupnim dijalogom mogu biti efikasan način za pokretanje emocija i procesa razmišljanja o pogledima na svijet. Najbolje je grupni pristup kombinirati s individualnim. Posebnu pažnju treba voditi o sljedećem:
    - kto može biti dio grupe (pažljiv odabir je neophodan; nije dobro staviti u istu grupu prijestupnike koji su se već zbljžili u zatvoru, već je korisno imati različite profile);
    - dobrovoljan ili obavezani pristup (preporučuje se dobrovoljan);
    - kto će voditi grupu (to treba da bude netko koji posjeduje stručnost za datu temu i iskustvo u dinamici grupe);
    - dinamika grupe i stvaranje sigurnog prostora (da bi se izbjeglo zastrašivanje/maltretiranje koje ometa proces učenja).

- *Obrazovanje i razmišljanje:* postoji nekoliko načina na koji povratnik može da razmisli o svojim uvjerenjima i pogledima na svijet. Nuđenje raznih knjiga, časopisa i dokumentarnih filmova koji prikazuju niz različitih perspektiva o naprimjer spoljnoj politici, dvostrukim standardima i diskriminaciji, može poslužiti kao okidač koji će pritvorene povratnike navesti da se školuju i da razmišljaju, naročito dok su u svojim čelijama.

Praksa na radu: grupni dijalog

Njemačka organizacija Mreža za prevenciju nasilja osmisnila je program grupne obuke koji se zove: Preuzimanje odgovornosti – raskid s mržnjom i nasiljem – učenje o odgovornosti. Ova organizacija radi prvenstveno s mladim ekstremističkim prijestupnicima. Za više informacija i detalja za kontakt vidi zbirku RAN.

- **Pružanje vjerske i duhovne podrške:** Zatvori su po svojoj prirodi kontekst u kojem mnogi prijestupnici u jednom trenutku osjeće potrebu za duhovnim ili vjerskim usmjeravanjem. Tu potrebu nekada pokreće čitav niz poticaja: želja da se nastavi upražnjavanje religije, da se ostvare prava i značenje života, da se pomogne u pronalaženju „duševnog mira“, da se obnovi osjećaj vlastite vrijednosti, da se podrže promjene ponašanja, da se dobije zaštita od određenih grupa, da se dobije prilika za susret s pripadnicima suprotnog spola, da se stekne pristup posebnim resursima i tako dalje. Važno je shvatiti da ovakvu raznolikost motiva treba promatrati kao „normalnu“, a ne direktno uznenirujući u smislu ekstremističke vjerske ideologije.
- Praksa pokazuje da pojedini povratnici u zatvoru upražnjavaju svoju vjeru i zainteresirani su za nju. Obezbjedivanje **odgovarajuće vjerske brige** preko svjećenika (u konkretnom slučaju imama, ali i ostalih vjeroučitelja) pomaže da se iskoriste pozitivni efekti religioznog načina života i doprinosi udaljavanju zatvorenika od ekstremističke vjerske ideologije kroz razgovor o različitim vjerskim tumačenjima i perspektivama.
- Prilikom pružanja ovakve brige važno je da svjećenici budu pravilno izabrani i obučeni za rad u zatvorskom okruženju. Isto se odnosi i na vjerske materijale i izvore koji su dostupni u zatvorskom okruženju. Mora se istaći da **svjećenici moraju biti sposobljeni za rad u povjerljivom okruženju** (istovremeno zadržavajući legitimnost u očima zatvorenika) i **ne treba automatski da im se kao zadatak postave ciljevi deradikalizacije** (jer im je za to potrebna posebna obuka).

Dodatna literatura: Evropska organizacija zatvorskih i korektivnih službi (EuroPris) ima stručnu grupu specijaliziranu za radikalizaciju u zatvorima, koja je sastavila izvještaj o svjećenicima i deradikalizaciji u zatvoru.

- **Ponovno povezivanje s porodicom i društvenim okruženjem:** Ključna karakteristika ekstremističkih i terorističkih grupa jeste njihov cilj da izoliraju ranjive ljude od uobičajenog društvenog okruženja kako bi lakše potpali pod utjecaj i bili vrbovani. U brojnim slučajevima je obnavljanje pozitivnih odnosa s porodicom i društvenom mrežom važan korak u rehabilitaciji. Ovo također garantira sigurnu mrežu nakon izlaska iz zatvora. Međutim, u pojedinim slučajevima društvena mreža i porodica ne utječu pozitivno, nekada su čak u dosluhu s prijestupnikom još dok je u zatvoru. Zato je neophodna pažljiva procjena prije nego što se u rehabilitacione intervencije uključe porodica i društvena mreža.

U pojedinim slučajevima porodica se osjeća osramoćeno i obilježeno zbog povezanosti svog člana s terorističkom grupom, pa ne želi da bude u kontaktu s njim. Ukoliko je o tome riječ, bit će potrebno vremena za ponovnu izgradnju odnosa i povjerenja. Može se ispostaviti da je proces ponovnog povezivanja s porodicom teži kada su u pitanju preobraćenici koji su postali FTF, a zatim se vratili. U takvim slučajevima porodica i društveni kontakti obično nisu u stanju da shvate zbog čega se ta osoba prije svega preobratila, pa nisu sigurni kako da postupe. Kako se približava dan puštanja na slobodu,

važno je da postoji sigurnosna mreža koja će spriječiti da se prijestupnik vrati svojim starim obrascima ponašanja i da bude ponovo regrutiran odmah po izlasku iz zatvora.

Praksa na radu: Austrijska konferencija za društvene mreže

Austrijska konferencija za društvene mreže je zanimljiv eksperiment i primjer kako se porodica i društvena mreža uključuju u pripreme za izlazak terorističkog prijestupnika na slobodu.

Za više informacija obratiti se ***Neustart***, Austrijskoj službi za uvjetnu kaznu.

Studija slučaja – rehabilitacija povratnika uz učešće porodice

Mladić je oputovao u Siriju prvi put 2012. godine. Tamo je ostao šest sedmica i zatim se vratio. Tokom 2013. godine dva puta je išao u Siriju i oba puta je u toj zemlji ostao po šest sedmica. Sumnjaljeno je da se borio za grupu Džabhat al-Nusra koja je povezana s Al Kaidom. Usprkos sumnji u kriminalno ponašanje, nije bilo dovoljno osnova za krivično gonjenje. Multiagencijski partnerski tim pokušavao je da uspostavi kontakt s njim još od 2010. godine, ali je on uvijek bio „negdje, u zavisnosti od situacije u tom trenutku“.

Tokom 2015. povratnik se oženio i postao otac. Marta 2016. uhapšen je i zatvoren zbog krađe velikog broja pasoša. Multiagencijski partnerski tim iskoristio je tu priliku da izgradi odnos s njegovom širom porodicom, a naročito blizak odnos s njegovom suprugom i sinčićem, nudeći i pomoći vlasti. On je oslobođen u decembru 2016, da bi se u januaru 2017. godine dobrovoljno obratio vlastima i zatražio pomoći u organiziraju novog načina života. U februaru je započeo Izlazni program. Vlasti su ostale u bliskom kontaktu s povratnikovom suprugom i djetetom, a dodijeljen mu je i mentor da bi mu učvrstio životne i obrazovne vještine.

Naučene lekcije:

- Važno je uspostaviti više ulaznih tačaka za povratnika i njegovu/njenu porodicu i izgraditi povjerenje i dobre odnose.
- Pripremiti se na izdržljivost i upornost prilikom približavanja takvom pojedincu.

- **Pružanje psihološke podrške i intervencija u slučaju traume:** Ovo je standardna intervencija u zatvorima. Generalno govoreći, procjena prijestupnikovog mentalnog zdravlja je dio cjelokupne procjene rizika i potreba. Trebalo bi da postoji i procjena za povratnike, s naročitim naglaskom na psihološke probleme i traume koji bi mogli da se pojave zbog njihovog boravka u zoni sukoba. Ukoliko se utvrde problemi s mentalnim zdravljem (kao što je granični sindrom, autizam itd.), treba osiguriti tretman i razmisljiti prilikom uključivanja povratnika u druge sheme. Zatvori moraju poboljšati kapacitete odnosno pristup stručnjacima za traumu koji će se baviti ovom posebnom grupom.
- **Nuđenje mentorskih programa:** mentorski programi za nasilne ekstremističke i terorističke prijestupnike usvojeni su u nekoliko zemalja poput Velike Britanije, Danske i Norveške. Programi se mogu prilagoditi da bi odgovarali profilima povratnika u zatvoru. Ideja u osnovi programa jeste da se određena osoba dodijeli prijestupniku kao mentor i oni se redovno sastaju da bi razgovarali i u nekim slučajevima proveli aktivnosti. Mentor mogu biti članovi osoblja, pripadnici zajednice, stručnjaci iz NVO, vjerske vođe, bivši prijestupnici itd. Da bi se proveo efikasan mentorski program, treba realizirati sljedeće:
  - Bez obzira na njihovo porijeklo, najvažniji kriterij jeste da postoji izvjesna povezanost ili „podudaranje“ između mentora i štićenika kao temelj na kojem će se moći izgraditi odnos zasnovan na povjerenju.
  - U zatvorskom okruženju također je važno da mentor ima dobre kontakte sa zatvorskim osobljem koje se svakodnevno bavi njegovim štićenikom.

- Mentore treba pažljivo provjeriti prije nego što stupe u kontakt s potencijalnim štićenikom. Ukoliko bilo kojoj strani ne odgovara druga osoba, treba obustaviti mentorstvo.
- Bitno je da povezanost između mentora i štićenika ne postoji zbog ostvarivanja određenog rezultata, već kao jedna od intervencija u procesu rehabilitacije prijestupnika. Također je važno ne vršiti pritisak na odnos i osigurati da se mentor ne promatra kao „dio sistema“ (sistem u koji mnogi ekstremistički prijestupnici nemaju povjerenje).
- Mentor moraju proći obuku prije početka programa. Obuka se mora koncentrirati na okolnosti koje se očekuju tokom rada s povratnikom, signale koji izazivaju zabrinutost i na potrebu njihovog prijavljivanja zatvorskim vlastima, kako voditi otvoren razgovor i graditi povjerenje, te kako objasniti granice i upravljati očekivanjima.
- Ukoliko to dozvoljava okvir intervencije, preporučljivo je održati dobro mentorstvo i nakon izlaska štićenika na slobodu, te omogućiti da se mentor i štićenik i dalje sastaju.
- U svakom trenutku treba voditi računa o sigurnosti mentora i njihovih porodica/društvenih mreža. Mentor treba da imaju nekoga kome će prijaviti sumnjivo ponašanje. Ukoliko se koristi samo vlastito ime mentora, poseban broj telefona ili e-mail za kontakte, to može da pomogne u zaštiti mentora od negativnih namjera (u slučaju da se pojave).

Praksa na radu: Rehabilitacija terorističkih prijestupnika i prijestupnica „jedan na jedan“ (TACT)

The Unity Initiative (TUI) je specijalno interventno savjetodavno tijelo u Velikoj Britaniji. Ono ima specijalne programe za (ideološku) rehabilitaciju terorističkih prijestupnika i povratnika iz Islamske države. Detalji o njihovom programu dostupni su na njihovoj [internetskoj stranici](#).

Program „Back on track“: Danska je jedna od prvih država članica EU koja je razvila mentorski program za nasilne ekstremističke i terorističke prijestupnike. [Više o programu pročitati u Zbirci RAN](#).

- Rad s bivšim ekstremistima (prijestupnicima)/bivšim vojnicima: Kao dio obrazovno ili ideološki usmjerenih intervencija sastanci s bivšim ekstremistima ili bivšim vojnicima/veteranima (koji su također doživjeli rat i sukobe) mogu da pomognu dajući drugačiju perspektivu o iskustvima povratnika; oni mogu saznati novo i učiti zahvaljujući pričama u kojima se spominju strah, napetost i trauma. Zbog svog iskustva bivši vojnici i veterani možda uživaju veću legitimnost i poštovanje u očima povratnika, pa će biti u mogućnosti da lakše dopru do njih, da ih shvate i povežu se sa njima. U radu s bivšim ekstremistima naročito je važno:
  - da su oni zaista bivši ekstremisti i da su se otvoreno distancirali od ekstremističkih ideologija i grupa;
  - a su obučeni i imaju iskustva u radu s ekstremistima, a poželjno bi bilo da su i sami bili prijestupnici;
  - da se provodi praćenje kako bi se osigurilo da potajno ne namjeravaju da utječu ili regrutiraju osobe s kojima su u kontaktu ili da dobiju informacije. Također bi trebalo voditi računa o sigurnosti i zaštiti bivših ekstremista – jer njih često smatraju izdajnicima.

Dodatna literatura: [*The RAN EXIT ex- post paper of RAN EXIT on how to set up an exit intervention*](#) pruža dodatne informacije o tome kako treba raditi s bivšim borcima.

5.4 Glavni principi iz perspektive uvjetne kazne

Reintegracija ima za cilj da spriječi nasilno ponašanje i omogući inkluziju i učešće u društvu. **Osjećaj pripadnosti i prihvaćenosti čini posvećenost nasilju manje održivom.** Radikalne ideje nisu opasne same po sebi, iako su i dalje faktor rizika za nasilno ponašanje u određenim okolnostima. Istraživanja o nasilnim ekstremističkim prijestupnicima (VEO) poslije izlaska na slobodu su ograničena i nije dovoljno poznato što pomaže njihovom privikavanju. Međutim, Radna grupa RAN P&P je prepoznala neke oočenite principe za dobru praksu prema kojima će se rukovoditi i rad s povratnicima:

- Reintegracioni planovi treba da budu uključeni u radne planove za povratnika čim to uvjeti njegove kazne dozvole. To znači da rehabilitacioni planovi već uzimaju u obzir dužinu zatvorske kazne i mogućnosti nastavka intervencija po oslobađanju povratnika. Na primjer, kada je mentor dio rehabilitacionog programa, treba se postarati da mentor bude i dalje angažiran poslije oslobađanja povratnika. Ovo je također značajno za vjersko savjetovanje i programe, jer povratnici mogu da se povežu s vjerskim organizacijama u zajednici.
- Procjene rizika i potreba ([kao što je objašnjeno u poglavljiju 3](#)) predstavljaju ključ za osmišljavanje efikasnih programa reintegracije. Službe za uvjetnu kaznu (ili njihovi nacionalni ekvivalenti) moraju surađivati u ovoj procjeni tokom završne faze zatvorske kazne. Individualizacija procjena je neophodna; ona mora olakšati proces udaljavanja odnosno deradikalizacije prepoznajući potencijal za davanje doprinosa društву. Preporučuje se da multidisciplinarni timovi procjene individualne potrebe i rizike prijestupnika.
- Ključ za to jeste upravljanje tranzicijom. To podrazumijeva suradnju različitih organizacija (zatvor, služba za uvjetnu kaznu, policija, lokalne vlasti, organizacije podrške itd.) da bi se osigurila neometana tranzicija prijestupnika iz zatvorskog okruženja u lokalnu zajednicu. Pošto su tranzicioni periodi one tačke kada je rizik od vraćanja ideologiji visok, važno je imati važeće planove prije izdržavanja kompletne zatvorske kazne.
- Povjerenje je središte efikasnog uvjetnog rada i često se proces povezivanja ekstremističkih prijestupnika sa službenicima za uvjetnu kaznu provodi imajući u vidu građenje povjerenja. Službenici za uvjetnu kaznu koji imaju isto kulturno ili vjersko porijeklo kao i prijestupnik, mogu da pomognu u uspostavljanju povjerenja.
- Studije o suzdržavanju – načinu na koji pojedinci prestaju ili se suzdržavaju od kriminala – ukazuju na značenje zajedničkog osmišljavanja procesa s ostalima. „Ostali“ obuhvaćaju službenike za korektivne mjere i ostala lica u društvenim mrežama. Predstavnici iz drugih organizacija s kojima se surađuje, uključujući organizacije u okviru zajednice koje pomažu u nalaženju posla ili vjerskog i duhovnog usmjeravanja, kao i socijalne službe, mogu da ispune potrebe za društvenom podrškom i da smanje izvore rizika. Prijatelji, članovi porodice i ostali značajni odnosi presudni su za suzdržavanje od kriminala i za učvršćivanje pozitivnog pogleda na nenasilno ponašanje, kao i pozitivnog identiteta. Ova suradnja u osmišljavanju procesa je ključna za reintegraciju jer nisu dovoljni samo napor i odluka prijestupnika da se reintegriра u društvo, već ga i društvo (naročito oni u prijestupnikovom bliskom okruženju) mora prihvati i biti spremno da mu ponudi drugu šansu.

5.5 Metode i modeli intervencije u vezi s uvjetnom kaznom

Zatvorsko okruženje i uvjetna kazna se u nekim aspektima poklapaju, ali se isto tako razlikuju. Zajednička karakteristika je to što još nisu osmišljene posebne intervencije za povratnike. Stoga će metode i intervencije koje se primjenjuju na terorističke prijestupnike na uvjetnoj kazni biti dragocjene i u postupanju s povratnicima. Pošto se povratnici vraćaju u društvo poslije izdržavanja zatvorske kazne, pojavit će se dodatni izazovi kako za samog povratnika, tako i za službe podrške i zajednicu. Ovi izazovi nekada ometaju reintegracione intervencije, kao što je objašnjeno u pregledu različitih vrsta intervencija datom u ovom odlomku.

Studija slučaja – Podrška poslije oslobođanja 1

Povratnik je kao dvadesetogodišnjak otišao u Siriju 2013. godine, zajedno s djevojkom. Nije bio visoko obrazovan i nije mogao da se duže zadrži ni na jednom poslu. Prije odlaska nije učestvovao u kriminalnim radnjama i nije imao kriminalni dosije. Vratio se 2014. i zbog toga se smatra jednom od prvih generacija inozemnih terorističkih boraca. Ostao je u Siriji tri mjeseca. Osuđen je zbog učešća u borbama pod okriljem Islamske države, iako poriče da je bio pripadnik Islamske države. Pošto se vratio 2014. godine kada nije postojalo mnogo prepreka kao danas, lako je prešao granicu. Vratio se sa suprugom koja je tada bila u drugom stanju (ovo je bio važan razlog za povratak) i koja je rodila nakon povratka u rodnu zemlju u EU. Po povratku se prijavio lokalnim vlastima i policiji, ali je ostao u zajednici nekoliko mjeseci prije nego što ga je zvanično uhapsio veliki tim policajaca. Pošto se prethodno prijavio vlastima, smatrao je da je ovakav način hapšenja bespotreban. Na sudu je osuđen na zatvorsku kaznu od dvije godine. Sada je već godinu dana na uvjetnoj kazni i živi sa suprugom i djetetom u drugom gradu. Službe za uvjetnu kaznu su u početku bile angažirane i iznijele su svoje procjene na sudu. Tokom boravka u zatvoru imao je ograničen kontakt sa službama za uvjetnu kaznu; po izlasku iz zatvora omogućen mu je kontakt jednom sedmično. On je dosljedan i pouzdan kada je riječ o sastancima sa službom za uvjetnu kaznu, ali je tim primijetio da je počeo otvoreno da izražava svoje simpatije prema Islamskoj državi i činjenicu da je učestvovao u borbama. Ne govori otvoreno o svojoj mreži. Ostaće na uvjetnoj kazni još godinu dana.

Naučene lekcije:

- Lako je služba za uvjetnu kaznu imala indikacije da se povezao sa nekim ljudima iz stare mreže, ne mogu da razgovaraju o tome s njim, jer bi mu to bilo sumnjivo. Moraju pričekati da im da „zeleno svjetlo“ kako ne bi poljuljali njegovo povjerenje.
- Dvogodišnja zatvorska kazna ostavila je traga na ovom povratniku. Strog režim je doživio kao težak i ponižavajući, a njegova simpatija prema ideologiji Islamske države se povećala. Razlog za to je i činjenica da je u zatvoru bio zajedno s ostalim osuđenim teroristima sa sličnim načinom razmišljanja, što je ostavilo manje prostora za slanje suprotnih i alternativnih poruka. Ipak je dobio izvjesnu podršku od zatvorskog osoblja i imama, ali je ta podrška minimalno djelovala na njega. Praktičari zaduženi za uvjetnu kaznu moraju biti upoznati s ovom pričom i potencijalnom štetom koja je pričinjena tokom boravka u zatvoru.
- Ispostavilo se da je za izgradnju povjerenja potrebno mnogo vremena i strpljenja, jer povratnici iskazuju veliko nepovjerenje. Za ponovno uspostavljanje povjerenja važan je otvoren i transparentan stav prema povratniku o onome što može da očekuje od službenika za uvjetnu kaznu, kao i kako će oni izvještavati o njegovom slučaju.
- Praktičari za uvjetnu kaznu imaju zadatak da podrže reintegraciju prijestupnika i u tim slučajevima moraju se pripremiti na dug i složen put. U konkretnom slučaju reintegracija je veoma teška. Povratnik je pokušao da se poveže sa džamijom, ali tamo nije dobro dočekan. On je također uključen u postupak reintegracije na poslu kojim rukovodi lokalno tijelo, ali još nije našao posao. Ne želi da bude u kontaktu s policijom. On je u kontaktu samo s lokalnim tijelom, službenikom za uvjetnu kaznu i službom za podršku porodicama. Nedavno je također pokazao interes za psihološku podršku. Njegova supruga ne želi kontakt ni sa kim. Čini se da ni povratnik ne želi da se reintegrira u društvo u svojoj rodnoj zemlji niti da živi u nekoj islamskoj zemlji. Međutim, shvatio je da preseljenje u zemlju svojih predaka nije opcija jer bi odmah bio uhapšen – tamo je obilježen kao osuđeni terorist.
- Pošto je u ovaj slučaj uključeno više različitih organizacija za uvjetnu kaznu neophodno je imati dobru multiagencijsku suradnju. Od velike koristi su dostupnost partnerskog „okruglog stola“ gdje razne organizacije mogu razgovarati o slučaju, istraživanje načina za dijeljenje informacija i međusobno otkrivanje interesa i ciljeva.

- **Podrška tokom uvjetne kazne:** U većini slučajeva kraj zatvorske kazne (ili prijevremeno puštanje) obuhvatiti će obavezne sastanke sa službenikom za uvjetnu kaznu kako bi se podržao i pratio povratnikov reintegracioni put. Stručnjaci za uvjetnu kaznu služe kao „menadžeri slučaja“ koji predvode ostale institucije i agencije za podršku kao što su lokalne vlasti, policija, NVO i slično. Dužina podrške tokom uvjetne kazne obično zavisi od odluke suda. Praktičari navode da je taj period često suviše kratak, pa je zbog toga neophodno imati širi plan podrške kada se završi period obavezne podrške. Lokalne vlasti, koje u mnogim slučajevima nadgledaju finansijske i ostale oblike podrške za povratnike, mogu imati ulogu u ovome, baš kao i NVO ili organizacije u zajednici i mentori. Ti napor u glavnom moraju biti na dobrovoljnoj osnovi. Lokalne vlasti mogu izvršiti određeni utjecaj u suradnji zbog finansijske podrške. S obzirom na to da rad s terorističkim prijestupnicima na uvjetnoj kazni može biti prilično stresan (zbog javne i političke nesigurnosti u vezi s terorističkim prijestupnicima), važno je da osoblje zaduženo za uvjetnu kaznu bude osnaženo i podržano u svom radu. Podrška treba obuhvatiti sljedeće:
  - *Obuka za službenike za uvjetnu kaznu:* specijalna obuka o radikalizaciji, ideologiji, načinu postupanja sa zabrinjavajućim znacima i tako dalje može pomoći ovim službenicima da osjećaju veću sigurnost u svakodnevnom radu.
  - *Rad u timu:* zajednički rad s ostalim službenicima za uvjetnu kaznu koji rade s istom grupom prijestupnika, kao i sa specijalistima/stručnjacima koji odlično poznaju terorizam, radikalizaciju i povezane oblasti, može također da pomogne u stvaranju sigurnog prostora u kojem ovi službenici mogu podijeliti probleme i razloge za zabrinutost.

Praksa na radu: Nizozemski TER timovi za uvjetnu kaznu

Nizozemska služba za uvjetnu kaznu osnovala je 2012. godine specijalni tim koji se bavi teroristima, ekstremistima i radikalima (TER) na uvjetnoj kazni. Tim je sastavljen od 13 (međunarodno) obučenih i specijaliziranih službenika za uvjetnu kaznu. Više o ovome pročitati u RAN Zbirci pristupa i prakse.

Za više informacija obratiti se [Nizozemskoj službi za uvjetnu kaznu](#).

- **Praktična podrška:** Kao u svakom procesu reintegracije, određeni broj praktičnih problema javlja se i u organizaciji pripreme za dolazak osuđenog povratnika u društvo. Prije svega, povratniku će biti potrebno mjesto gde će živjeti. Iz iskustva se vidi da je potrebno obratiti pažnju na to da li povratnik dolazi u svoje rodno mjesto ili negdje drugdje. Ovo će zavisiti od brojnih faktora kao što su:
  - spremnost lokalnih/regionalnih vlasti da ih prime natrag;
  - spremnost vlasnika/stambenih udruženja da osigura smještaj;
  - spremnost članova porodice da osiguraju smještaj;
  - veze sa starom mrežom (da li su pozitivne ili negativne, da li uvjeti puštanja na slobodu ograničavaju kontakt s pojedinim članovima stare mreže, kakav je status povratnika u staroj mreži, npr. da li je heroj ili izdajnik);
  - da li su multiagencijske strukture za podršku dostupne na predviđenoj lokaciji.
- Osim smještaja, određeni vidovi finansijske podrške najvjerovaljnije će se obezbjeđivati putem sistema socijalne zaštite jer je pronalaženje posla nekada problematično. Poslodavci se možda plaše da osuđenog terorista i povratnika uključe u svoju radnu snagu. Većina zemalja također ima specijalne spiskove osuđenih terorista zbog kojih će im biti teško, na primjer otvoriti račun u banci. Podrška nacionalne/lokalne vlasti neophodna je i obično je preduvjet za povratnika da surađuje s vlastima, pa čak i da učestvuje u rehabilitacionim programima. Isto tako, kada je riječ o obrazovanju, povratniku će biti potrebna pomoći da se poveže s obrazovnim ustanovama.

Službenici za uvjetnu kaznu, lokalne vlasti i ostali profesionalci za podršku mogu također da podrže povratnika u ponovnom građenju pozitivne mreže i povezivanju s vjerskim institucijama, sportskim klubovima, organizacijama za rekreaciju, dobrovoljnim radom itd. Međutim, u svakom od ovih slučajeva javna predstava o FTF i povratnicima može otežati njihovo prihvaćanje u tim krugovima. Zbog medijske pažnje nekada je teško čak i ne isticati se previše.

Studija slučaja – Podrška poslije oslobođanja 2

Muškarac je sada star 24 godine. U Siriju je otišao 2012. godine, a početkom 2014. vratio se u rodni grad sa suprugom i djetetom. Nije jasno zašto i kako se vratio. Njegov povratak je primijetio oprezni policajac na dužnosti u zajednici i prijavio ga vlastima. Povratnik je zatim uhapšen, krivično gonjen i osuđen na tri godine zatvora zbog pridruživanja terorističkoj organizaciji. Tokom izdržavanja zatvorske kazne postojala je čvrsta suradnja između upravnika zatvora, psihologa, službenika za uvjetnu kaznu i vođe slučaja u zatvoru. Ovi akteri počeli su da se pripremaju za puštanje osuđenika na slobodu šest mjeseci unaprijed. Postavljajući mu pitanje: „Što će ti biti potrebno kada izađeš iz zatvora?“ ili „Kako očekuješ da ćeš provoditi dane po izlasku?“, oni su ga uključili u planiranje. Proveden je multiagencijski plan reintegracije. Fokus plana jest da se smanji rizik koji on predstavlja reintegrirajući ga u društvo što je brže moguće i produžavajući proces i praćenje.

Poseban niz uvjeta puštanja na slobodu formuliran je u suradnji sa službenikom za uvjetnu kaznu. Povratnik sada živi sa suprugom i djetetom u rodnom gradu. Trenutno živi od socijalne pomoći, ali mora svakoga dana raditi u radnoj jedinici za reintegraciju u okviru zajednice. Ova jedinica ga prati prvenstveno zbog znakova radikalizacije odnosno regrutiranja drugih koji rade s njim. Također mu je omogućen tretman mentalnog zdravlja i mentorstvo. Kontakt njega i mentora, koji je također lokalni vođa slučaja, jeste stabilan. Njih dvojica se sastaju svake sedmice i kad god se on „uspaniči“ ili iskaže ekstremistička razmišljanja, obraća se mentoru.

U ovom trenutku multiagencijski tim uključen u reintegraciju povratnika obuhvaća lokalnog koordinatora i vođu slučaja, stručnjaka za mentalno zdravlje (terapeuta), vođu slučaja iz socijalne službe, policajca, službenika za uvjetnu kaznu, radnika za podršku porodice i radnika na izlaznom programu.

Nastavljena je suradnja sa zatvorskim psihijatrom i službenikom za uvjetnu kaznu, a zatim s lokalnim koordinatorom slučaja, a diskusije o slučaju se redovno održavaju. Opći utisak uključenih praktičara jeste da će ovom čovjeku biti potrebno mentorstvo i tretman u neodređenom vremenskom periodu.

Naučene lekcije:

- Važno je poimenice poznavati FTF u gradu, kao i njihove porodice i prethodno okruženje. Na taj način se povećava šansa za dobijanje obavještenja kada se neki FTF vrati.
- Poštivanje želje porodice da djeca ostanu u porodici može se upotrijebiti kao sredstvo za kontaktiranje s povratnicima. U ovom slučaju povratnik je želio da mu dijete živi kod njegovih roditelja, a ne u udomiteljskoj porodici. Razgovarajući s porodicom, a zatim i s povratnikom na tu temu, lokalne vlasti uspjele su da uspostave kontakt s povratnikom.
- Suradnja sa zatvorskim osobljem i službenicima za uvjetnu kaznu i uključivanje povratnika u njegov plan reintegracije presudni su u pripremi njegovog povratka u društvo.
- Početak građenja odnosa s povratnikom dok je još u zatvoru može biti dragocjena investicija. Ovaj povratnik je izjavio da je mentor imao utjecaj na njega samo zato što mu se obratio dok je još bio u zatvoru.
- Ako je povratnik na spisku terorist UN, njegova imovina se zamrzava. Da bi povratnik pokrenuo proceduru „odmrzavanja“, mora se obratiti nacionalnoj vladu. Ako to ne uradi prije izlaska iz zatvora, on neće moći da zarađuje novac, da otvori račun u banci niti da pristupi postojećem računu. Procedura odmrzavanja traje nekoliko mjeseci.
- Korisno je napraviti jasne dogovore i definirati konkretnе ciljeve procesa reintegracije s partnerima u multiagencijskom timu, ali i s povratnikom. Ukoliko se to ne uradi pravilno, postoji opasnost da će cjelokupan proces integracije postati problematičan.
- Česti direktni kontakti s povratnikom su obavezni da bi se procijenilo kako se povratnik zaista osjeća.

- Praćenje povratnikovih aktivnosti, uključujući i praćenje njegovih profila na društvenim mrežama, jeste od vitalnog značenja. U ovom slučaju analitičar iz općine prati povratnikovu (javnu) komunikaciju na društvenim mrežama i dostavlja informacije o tome mentoru. Mentor suočava povratnika s izjavama ili postupcima na društvenim mrežama tokom mentorskih sesija.
- Za reintegraciju je potrebno vrijeme. To je veoma spor i složen proces. Kada otpočnete ovaj proces, pripremite se da će biti dugoročan.

- **Psihološka podrška:** Praksa pokazuje da je veoma teško odrediti psihološko stanje i stepen traume kod povratnika zato što oni obično nisu voljni podijeliti priče o onome što su doživjeli u inozemstvu čak ni poslije izricanja presude i izdržavanja zatvorske kazne. Ovo također predstavlja problem za službe za uvjetnu kaznu, čiji je zadatak da usmjeravaju povratnike ka odgovarajućoj psihološkoj podršci, kao i da stvore otvoren odnos zasnovan na povjerenju. U većini slučajeva povratnik treba da napravi prvi korak i da počne govoriti o psihološkim problemima, dozvoljavajući službenicima za uvjetnu kaznu i ostalim stručnjacima da mu ponude pomoći obezbjeđujući mu podršku. Iskustvo praktičara pokazuje da pokušaji da se povratnici navedu na razgovor o svojim iskustvima može imati negativan efekt.
- **Podrška porodice i zajednice:** Porodica i društvena mreža oko povratnika imaju presudnu ulogu u rehabilitaciji i reintegraciji. Postoji mnoštvo raznih scenarija: **porodice koje su razorene, porodice koje misle da je njihov član heroj, porodice koje su zajedno otišle i vratile se** (pri čemu su osuđeni samo pojedini članovi), porodice koje su zasnovane u inozemstvu itd. Prilikom pružanja podrške treba uzeti u obzir šиру mrežu. Službenici za uvjetnu kaznu treba biti svjesni da je nemoguće znati što se zaista događa iza zatvorenih vrata i koliko su čvrste porodične veze. U slučaju da porodica i društvena mreža imaju naizgled negativan utjecaj na povratnika (npr. da potiču njegov ekstremistički način razmišljanja), službenici za uvjetnu kaznu i ostali partneri morali bi se potruditi da uvedu nove ljudi u društveni krug kako bi osigurili protutežu. To mogu da budu vjerske vođe, mentorи iz zajednice ili stručnjaci iz NVO (*treba pogledati i stavove o mentorskim programima i radu s bivšim prijestupnicima u zatvorskom okruženju – oni se također odnose na uvjetnu kaznu*). Ako izgleda da porodica i društvena mreža imaju pozitivan utjecaj na promjenu, službenici za uvjetnu kaznu i ostali partneri trebalo bi da iskoriste taj potencijal i vide mogu li se uključiti članovi porodice u elemente procesa rehabilitacije – na primjer, u okviru zajedničkih posredničkih sesija ili rekreacije. Glavni cilj bio bi ponovno učvršćivanje porodičnih veza i izbjegavanje izolacije povratnika.
- **Ideološka podrška:** ishod procjene rizika i potreba pružit će naznaku o stepenu u kojem je povratnik i dalje ideološki motiviran i da li je ta motivacija i dalje ekstremističke prirode. Službenici za uvjetnu kaznu, kao i ostali stručnjaci za podršku koji se bave povratnicima, navode da **boravak u zatvoru u pojedinim slučajevima ima negativan efekt na ideološki razvoj**, što znači da učvršćuje uvjerenja povratnika. Ovo je možda prouzrokovano zatvorskim uvjetima za koje povratnici smatraju da su ponižavajući i nečovječni (npr. pretrpanost, stalni nadzor, višesatni boravak u ćeliji) ili kontaktom s ostalim zatvorenicima koji su dijelili njihovu ideologiju. Rezultat je nepovjerenje i sumnjičavost prema „sistemu“ i vlastima. Iako sve veći broj zatvora nudi rehabilitacione programe i aktivnosti, oni su možda i dalje potpuno različiti od redovnih uvjeta za zatvorenike. Ukoliko službenik za uvjetnu kaznu mora poći od ovakve polazne tačke, bit će mu teško izgraditi odnos zasnovan na povjerenju, a u taj odnos neophodno je uložiti mnogo vremena i truda. Učešće u inicijativama smišljenim da utječu na mentalni sklop može da bude obavezno (kao sastavni dio uvjeta puštanja na slobodu) ili dobrovoljno (ponuda službe za uvjetnu kaznu ili neke druge organizacije za podršku koju povratnik mora prihvati). Ovakvi programi podrške mogu imati iste oblike koji su opisani u okviru zatvorskih intervencija (savjetovanje jedan na jedan, grupni dijalog, obrazovanje i razmišljanje), ali u okviru zajednice.

Praksa na radu: Nizozemski program za uvjetnu kaznu „Inkluzija“

Inkluzija je individualiziran i specijalno prilagođen program koji je osmišljen tokom izdržavanja uvjetne kazne. Glavni cilj ove inicijative jeste da se radikalizirani muslimani (pretežno oni koji su odgajani kao džihadisti) udalje od radikalnih pokreta.

Više o programu pročitati u [***Zbirci RAN pristupa i prakse.***](#)

Za više informacija obratiti se [***Nizozemskoj službi za uvjetnu kaznu.***](#)

Program Zdrav identitet II

Program Zdrav identitet II razvila je britanska Služba za zatvorsku i uvjetnu kaznu. Cilj programa jeste pokušaj da se pojedinci spriječe u počinjanju novih ekstremističkih prijestupa. Da bi se to postiglo, učesnici se potiču i osnažuju za udaljavanje od ekstremističke grupe, cilja ili ideologije.

Saznajte više o programu Zdrav identitet II.

Studija slučaja – Podrška poslije oslobođanja 3

Povratnik u srednjim dvadesetim, najmlađe dijete iz siromašne porodice. Čitavog života je osjećao da mora da se „dokazuje“. Otputovao je u Siriju nakon proglašenja takozvanog kalifata u namjeri da postane bombaš-samoubica. Ne postoje, međutim, jasni dokazi da je on tokom tromjesečnog boravka zaista učestvovao u borbama. Prijavio se vlastima 3-4 mjeseca po povratku. Iako u tom trenutku nisu poduzete nikakve mjere, nekoliko mjeseci kasnije on je uhapšen u stanu u akciji koju je ogroman broj policajaca izveo koristeći helikopter i oružje. U zatvoru je proveo 26 mjeseci. Tokom tog perioda redovno su ga posjećivali roditelji, ali nije dobivao dovoljno pažnje u poređenju s ostalom braćom i sestrama. Ovaj slučaj je popraćen s mnogo pažnje u medijima i politici. Zbog toga je povratnik patio od jake anksioznosti prije izlaska iz zatvora. Osjeća da je čitav sistem protiv njega, da ga svi poznaju i da ga sve vrijeme posmatraju. Osjeća da nitko ne želi njegovu reintegraciju.

Naučene lekcije:

- nekada je potrebna cjelodnevna podrška da bi se povratniku pomoglo da se oslobodi anksioznosti – u ovom slučaju podršku je pružila NVO;
- omogućavanje pristupa svjećeniku radi savjetovanja može biti korisno ukoliko religija ima centralnu ulogu u životu pojedinca;
- nekada je ključ obnavljanje i uspostavljanje strukturiranog načina života. U konkretnom slučaju NVO podržava napore oko stvaranja strukture pomoći smještaja, obrazovanja, društvenih aktivnosti itd.

6 Opcija bez krivičnog gonjenja/resocijalizacija

Fokus ovog poglavlja u priručniku jeste resocijalizacija povratnika. To mogu biti muškarci i žene koji (još) nisu osuđeni, oni koji su krivično gonjeni, ali nisu okrivljeni, kao i oni koji su već bili u zatvoru, a sada su izašli, ali ne izdržavaju uvjetnu kaznu.

6.1 Uvod

Ovo poglavlje obuhvaća opcije reagiranja u vezi s resocijalizacijom, rehabilitacijom i reintegracijom povratnika oslanjajući se na četiri teme:

1. podrška porodici;
2. mentorstvo i savjetovanje;
3. mentalno zdravlje;
4. praktična pitanja.

Svaki stav razmatra jednu od ovih tema te osim kratkog očeg pregleda daje i elemente koje treba uzeti u obzir prilikom osmišljavanja metoda i intervencija, kao i primjere, savjete i konkretne slučajeve.

Za odgovore u vezi s uvjetnom kaznom vidi poglavlje 5. Za odgovore na resocijalizaciju specijalno u vezi s djecom vidi poglavlje 7.

6.1.1 Opći pregled

Kada se povratnici vrate, nacionalna policija odnosno obaveštajne službe prvo će ih ispitati kako bi **utvrdili rizik** koji oni predstavljaju i da li je neophodno krivično gonjenje. Ukoliko povratnici (još) nisu krivično gonjeni ili kada su bili pred sudom, ali nisu (više) u zatvoru, oni se vraćaju u društvo. Opća zamisao jeste da se sigurnost društva najbolje postiže promoviranjem socijalnog blagostanja i rehabilitacije povratnika. Osobe koje jesu dio društva i tako se osjećaju rjeđe će (ponovo) potpasti pod utjecaj i biti privučene terorističkim ili nasilnim ekstremističkim grupama. **Proces resocijalizacije se mora specijalno prilagoditi situaciji pojedinca.** Kada se povratniku pruža podrška u procesu resocijalizacije, neophodno je razmotriti razloge njegovog povratka, njegovu ličnu socijalnu situaciju, mentalno stanje i ideološka uvjerenja.

6.1.2 Četiri glavna principa za resocijalizaciju i reintegraciju povratnika

1. **Resocijalizacija, reintegracija i rehabilitacija** su važne jer sprečavaju povratnike da naškode društvu.
2. Neophodan je **specijalno prilagođen i diferenciran pristup** zasnovan na profilu rizika svakog povratnika. Povratnici se razlikuju, pa su im potrebni i različiti pristupi i raznovrsne intervencije i alati..
3. **Multidisciplinarni pristup i uključivanje na lokalnom nivou** važni su kako za procjenu rizika, tako i za rehabilitaciju/reintegraciju. Sve relevantne organizacije treba da se uključe u sveobuhvatan napor u resocijalizaciji i reintegraciji povratnika. Lokalne ili regionalne vlasti su u najboljoj poziciji da koordiniraju ovaj sveobuhvatni pristup prema određenom povratniku na lokalnom nivou.
4. **Razmjena informacija** između obaveštajnih službi, policije i socijalnih organizacija na nacionalnom i regionalnom nivou je od presudnog značaja u postupanju s povratnicima. Treba razmislati o dodatnom ulaganju u razmjenu informacija između nacionalnog i lokalnog nivoa i između raznih organizacija.²³

Praktičari prve linije, kao što su socijalni radnici, radnici zaduženi za izlazne programe, stručnjaci za porodična pitanja i instruktori za mentalno zdravlje primjenjuju mnogobrojne programe, metode i intervencije koji su se pokazali uspješnima u resocijalizaciji, reintegraciji i rehabilitaciji (prethodno) radikaliziranih osoba u okviru

²³ Ovi glavni principi usuglašeni su u komunikaciji širom EU koja se odnosi na povratnike FTF. Na primjer, vidi Koordinator za borbu protiv terorizma EU, „Foreign terrorist fighter. returnees: Policy options”, Bruxelles, 29. novembra 2016. godine 14799/16.

društva.²⁴ Te inicijative mogu se iskoristiti i za povratnike ako su posebno prilagođene povratnicima i ako se uzmu u obzir razlike između povratnika i ostalih (prethodno) radikaliziranih lica.

Za praktičare koji podržavaju povratnike u resocijalizaciji, bilo da su to socijalni radnici, stručnjaci za mentalno zdravlje ili stručnjaci za rad s porodicom, važno je da uzmu u obzir sljedećih osam aspekata kada osmišljavaju i provode intervencije specijalno za povratnike:

- **Osmišljene intervencije na osnovu procjene rizika i potreba:** Povratnik može da predstavlja opasnost za društvo. Mora se obaviti procjena rizika u vezi s kratkoročnim (napadi, vrbovanje) i dugoročnim opasnostima (psihoza, nasilno ponašanje) koje taj povratnik predstavlja. Ako procjena rizika nije obavljena, mora se zatražiti preko lica za kontakt u lokalnoj policiji ili zaduženog za povratnike i to ne radi stigmatizacije, već zbog utvrđivanja rizika i činjenica. Ove informacije (odnosno dio koji nije povjerljiv) također je važno podijeliti s ostalim organizacijama i osobama koje imaju ulogu u resocijalizaciji povratnika. Za više detalja o procjeni rizika vidi poglavlje 2.
- **Pripremite se za povećan stepen dijeljenja informacija:** Pošto povratnici mogu da predstavljaju opasnost za društvo, izloženi su pojačanoj pažnji nacionalne i lokalne vlade, policije i obaveštajnih službi. Stoga se pripremite da dijelite informacije i vodite računa o tome da potrebni mehanizmi za dijeljenje informacija budu pripremljeni i usvojeni. Diskutirajte o protoku informacija u okviru lokalnog ili regionalnog multiagencijskog koordinacionog tima. Diskutirajte prije svega o tome koje su informacije potrebne, koje će se informacije dijeliti i s kime, kao i kada ćete razmijeniti informacije o povratniku. Najbolje je da ovo uradite čim počnu pripreme za povratak pojedinca u lokalnu zajednicu. Razmislite o tome da imate jednog ili dva specijalna službenika za vezu na lokalnom nivou i dio multiagencijskog tima koji će se pobrinuti da relevantne informacije o povratniku idu s lokalnog nivoa na nacionalni i obrnuto.

Savjeti lokalnog koordinatora s iskustvom u vezi s povratnicima: „Na samom početku moraju se jasno razlučiti uloge nacionalne policije, obaveštajne agencije, lokalne policije i lokalnih vlasti. Uloge će zavisiti od tipa povratnika, njegovog historijata, kapaciteta, namjere da se boriti i sposobnosti (stepena prijetnje), kao i psihičkog stanja.“

- **Primijenite alate i metode koje odgovaraju ljudima sa snažnim uvjerenjima:** Većina povratnika i dalje gaji snažna ideološka uvjerenja. Svi oni bili su izloženi snažnoj indoktrinaciji. To podrazumijeva ne samo posvećenost džihadu/salafizmu i borbi protiv nevjernika, već i izričite ideje o, na primjer, demokraciji, seksualnoj orientaciji i ulozi žena.²⁵ Pripremite se da u mentorskom radu primijenite tehnike i intervencije kada se bavite povratnikom sa snažnim uvjerenjima. Prilikom mentorstva i savjetovanja obratite pažnju na ova „uvjerenja“ (za više detalja vidi odjeljak 6.2.2 Mentorstvo i savjetovanje kao odgovori za povratnike).
- **Protivljenje reintegraciji:** Bit će i povratnika koji ne žele da se reintegriraju u društvo. Ako se to dogodi, porazgovarajte s lokalnim multiagencijskim koordinacionim timom i procijenite tko ima najbolje izgrađen odnos s povratnikom. Da li je to stručnjak za rad s porodicom preko članova povratnikove porodice? Socijalni radnik? Službenik zadužen za zaštitu djece? Ili policajac? Ta osoba/organizacija mora objasniti povratniku da će možda biti praćen zbog toga što se pridružio ili je pokušao da se pridruži terorističkoj organizaciji. Možda je ta osoba u stanju da uvjeri povratnika da surađuje. Ako se povratnik apsolutno protivi, porazgovarajte o osnovnom minimumu neophodne suradnje (na osnovu nacionalnih propisa) s lokalnim multiagencijskim timom i nacionalnim vlastima. Uvedite ovo kao obavezu za povratnika. Policija (lokalna) može nametnuti ove obaveze. Mentorstvo u cilju udaljavanja ili deradikalizacije povratnika, međutim, neće imati svrhu ukoliko je povratnik primoran na učešće. Ukoliko naiđete na povratnika koji nije spremjan na suradnju, možete se obratiti službenicima za uvjetnu kaznu i s njima porazgovarati od posebnim alatima i intervencijama uvjerenja.

²⁴ Za inspirativne primjere vidi Zbirku pristupa i prakse RAN, https://ec.europa.eu/home-affairs/what-we-do/networks/radicalisation_awareness_network/ran-best-practices_en.

²⁵ Element ideologije i indoktrinacije ima još važniju ulogu kod djece povratnika, naročito poslije života u Islamskoj državi (vidi poglavlje 7 „Djeca“).

Praksa na radu: Sistemsko savjetovanje o izlazu: Njemačka NVO Legato iz Hamburga specijalizirana je za sistemsko savjetovanje o izlazu i razvila je poseban program za savjetovanje povratnika. Program prati mogući rizik koji povratnik predstavlja, njegove potencijalno dogmatske poglede i specifične izazove. Za više informacija kontaktirati [Legato](#).

- **Stavite poseban fokus na sigurnost povratnikovih neposrednih društvenih kontakata:** Pošto su povratnici često bili počinioци ili svjedoci ekstremnog nasilja, postoji veća vjerojatnost da će ponovo počiniti ekstremne odnosno nasilne radnje. Posebno obratite pažnju na sigurnost osoba oko povratnika, kao i praktičara prve linije koji rade s datim pojedincem. Imajte na umu procjenu rizika od povratnika i razgovarajte o riziku od nasilnog ponašanja i načinu bavljenja tim rizikom u okviru multiagencijskog koordinacionog tima (za više detalja vidi odjeljak 6.2.2 *Mentorstvo i savjetovanje kao odgovori za povratnike*).
- **Obavite procjene mentalnog i fizičkog stanja:** Život na terorističkom teritoriju i u ratnoj zoni znači da postoji vjerojatnost da će povratnici patiti od traume i ostalih mentalnih problema; možda su bili počinioци ili svjedoci ekstremnog nasilja, smrti članova porodice ili su bili žrtve nasilja (silovanja, batina itd.) i živjeli u krajnje nesigurnom okruženju tokom dužeg vremenskog perioda. Procijenite mentalno stanje povratnika kada počnete da se bavite njime (za više detalja vidi odjeljak 6.2.3 *Reakcije na mentalno zdravlje*). Uvjeti života na terorističkom teritoriju su teški i nesigurni. Budite na oprezu kako biste primijetili fizičke zdravstvene potrebe kao rezultat povreda, ratnih rana, pothranjenosti i oboljenja. Pripremite se da pružite tretman ili da po potrebi uputite povratnika na odgovarajuću osobu (za više detalja vidi odjeljak 6.2.4 *Praktični odgovori*).
- **Imajte u vidu visok profil povratničkih slučajeva:** Svi povratnički slučajevi privlače značajnu pažnju u medijima i politici. Stiće se utisak da čitavo društvo promatra povratnika i način na koji ga tretiraju vlada i organizacije za socijalni rad. Svi će pomno pratiti kakve će beneficije dobiti, gdje će živjeti, tko će ih financirati i koliku opasnost i dalje predstavljaju. Obratite se ekspertima za komunikaciju iz svoje organizacije i (preko njih) ekspertima za komunikaciju iz lokalnih vlasti, pa pripremite strategiju komunikacije za povratnike kojima se bavite ili se pripremate za taj proces. Vidi poglavlje 8. *Multidisciplinarna pitanja za savjete o strategiji komunikacije*.
- **Imajte na umu rizik od izolacije i stigmatizacije prilikom pokušaja resocijalizacije:** Ljudi su uglavnom potpuno svjesni užasa za koje su odgovorni Islamska država, Al Kaida i ostale nasilne ekstremističke grupe. Zato će se prema osobama koje se vraćaju iz ovih terorističkih organizacija odnositi nepovjerljivo i neprijateljski. Povratnici će biti stigmatizirani i izolirani od lokalne zajednice u koju se vraćaju. Ovo će predstavljati dodatni izazov za resocijalizaciju i reintegraciju povratnika. Možda ćete htjeti da uložite dodatne napore kako biste informirali lokalnu zajednicu o razlozima i načinima za provođenje povratnikove reintegracije. Preseljenje povratnika u drugo mjesto ili grad također može biti opcija za razmatranje. Razmotrite i moguće sektaške podjele. Pojedine države članice EU prijavile su incidente između kurdske grupe, bivših boraca sirijske armije i povratnika FTF iz Islamske države.

6.2 Konkretnе metode i modeli intervencije

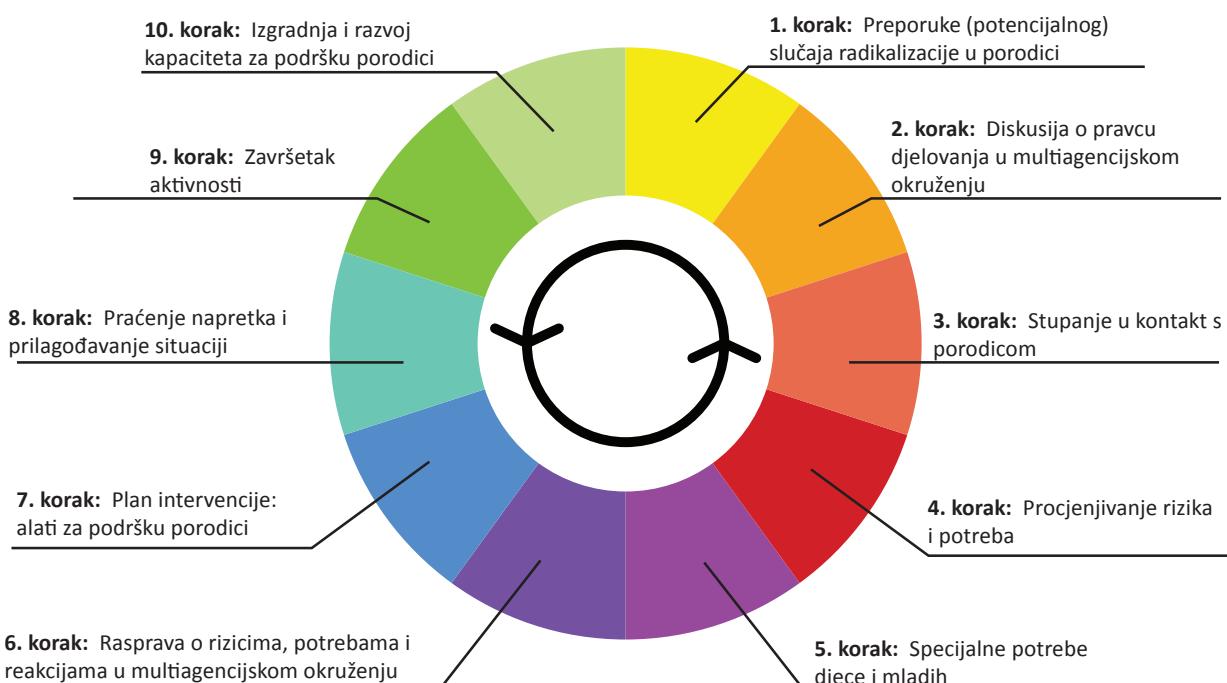
6.2.1 Reakcije na podršku porodice

Članovi porodice mogu imati odlučujuću ulogu tokom problematičnog perioda povratnikove resocijalizacije i reintegracije u društvo. Većina ljudi prekida sve veze sa socijalnom mrežom prije odlaska na teroristički teritorij i povremeno kontaktira samo s majkom, ocem ili braćom i sestrama. Kada se vrate kući, članovi porodice često su jedini društveni kontakti koji su im preostali. Važno je izgraditi odnos s porodicom FTF, jer će snažni i utemeljeni kontakti podržati suradnju kada se FTF vrati.

Članovi porodice mogu omogućati **put za povratak u društvo**. Međutim, važno je procijeniti u kojoj mjeri porodica podržava povratnika i – ako je primjenjivo – bračnog partnera i djecu. Korisno je podržati one koji imaju pozitivan utjecaj na povratnika. Međutim, nisu svi članovi porodice i prijatelji dobri družbenici tokom resocijalizacije, jer možda podržavaju ili pripadaju nekom terorističkom ili nasilnom ekstremističkom pokretu. Ovo treba ispitati prije njihovog uključivanja.

Dodatna literatura: Porodice FTF Islamske države: Međunarodni centar za proučavanje radikalizacije i političkog nasilja istražio je 46 javno dostupnih priča o „porodicama iz Islamske države“ iz 17 zemalja da bi procijenio da li oni imaju zajednička iskustva i emocije. Rezultate istraživanja možete pročitati [u ovom radu](#).

RAN je osmislio **pristup od 10 koraka za rad s porodicama**. Koraci su opisani na dijagramu ispod kao krug, jer međusobno utječe jedan na drugi. Koraci su primjenjivi uopšeno, kao i u pojedinačnim slučajevima. U RAN ex post evaluaciji *Rad s porodicama i zaštita djece od radikalizacije; Smjernice korak po korak za praktičare i kreatore politike* 10 koraka je objašnjeno i ilustrirano primjerima iz prakse. U ovom radu RAN dani su i fundamentalni principi koji čine temelje dobrog pristupa u podršci porodici.²⁶

Slika 5: pristup podršci porodice u 10 koraka

Dodatna literatura: Working with families and safeguarding children from radicalisation: Ova *RAN ex post evaluacija daje pristup za podršku porodici* u 10 koraka, koji je primjeniv i na porodice FTF i FTF povratnika.

Metode podrške porodici: Za savjete o izgradnji kapaciteta i metoda u podršci porodice vidite ovu *RAN ex post paper: Family support: what works?*

Pregled prakse: Za više primjera o intervencijama i procesima u vezi s podrškom porodici vidi *poglavlje o podršci porodici u RAN Zbirci pristupa i intervencija*.

²⁶ Vidi pod Mreža za podizanje svijesti o radikalizaciji (RAN). (2016). Ex post evaluacija, RAN YF&C i RAN H&SC: ‘Working with families and safeguarding children from radicalisation’. Preuzeto sa https://ec.europa.eu/home-affairs/sites/homeaffairs/files/what-we-do/networks/radicalisation_awareness_network/about-ran/ran-h-and-sc/docs/ran_yf-c_h-sc_working_with_families_safeguarding_children_en.pdf.

Dodatni elementi koje treba uzeti u obzir prilikom uključivanja odnosno podržavanja povratnikove porodice:

- Procijenite odnos između povratnika i njegove porodice i društvene mreže:** Taj odnos možda je pod velikim pritiskom. Povratnik je prethodno napustio porodicu, možda se izolirao i prije odlaska, a dok je bio u inozemstvu vjerovatno nije održavao redovan kontakt. Isto tako, članovi porodice možda iskazuju nezadovoljstvo prema povratniku i činjenici da je otisao u namjeri da se pridruži terorističkoj organizaciji, a moguće da su zbog te odluke i sami doživjeli otuđenost i nevolje. Za razliku od toga, članovi porodice mogu maksimalno podržati povratnika posmatrajući ga kao heroja koji je napravio pravi izbor. **Praktičari koji rade s ovim porodicama moraju procijeniti odnos između povratnika i članova njegove porodice.** Postoji li uopće ikakav odnos između njih? Ako postoji, kakve je prirode taj odnos? Da li je porodica spremna da podrži povratnika čak i ako bi to značilo da će ih ostali pripadnici zajednice zbog toga izolirati ili osuditi porodicu? Da li članovi porodice podržavaju neku terorističku grupu ili radikalizaciju koja je u toku? Treba imati u vidu da je upravo porodična situacija na prvom mjestu stvorila plodno tlo za radikalizaciju povratnika. Ako porodica nije opcija za kontakt, pokušajte uspostaviti kontakt s ostalim osobama s kojima je povratnik nekada bio blizak.

Savjeti iskusnog službenika u izlaznom programu: „Podržavanje porodica inozemih boraca pokazat će se korisnim kada se borci vrati. Ako te porodice imaju povjerenja u izlaznu organizaciju, mogu postati važni partneri i motivirati povratnika na suradnju s programom.“

- Budite transparentni u pogledu prikupljanja informacija i njihovog dijeljenja s vlastima:** Oni koji odlaze na teroristički teritorij obično održavaju izvjesni kontakt sa članovima svojih porodica dok su van kuće. Kontakt je mnogo vjerovatniji kada netko pokušava da se vrati ili planira povratak. Zbog toga je pametno kontaktirati članove porodice onih koji su otišli i ulagati u taj odnos. Njima će možda biti potrebna vaša podrška i željet će da je dobiju. **Ovaj odnos možda će osiguriti dragocjene informacije** i priliku da se pripremi relativno lagan povratak. Informacije dobijene od porodice trebalo bi podijeliti s (lokalnom) policijom odnosno (lokalnim) vlastima. Budite otvoreni prema povratnikovoj porodici i naglasite da će informacije – navedite tačno koje – biti podijeljene s (lokalnim) vlastima; To mora biti transparentno. Bavite se licem koje se pridružilo terorističkoj organizaciji, a porodica mora da se suoči s time i posljedicama.

Studija slučaja – povezivanje s porodicom potencijalnog povratnika

Djevojka stara 17 godina otišla je iz grada A u Siriju 2013. godine. U Siriji se udala za islamskih boraca iz svog rodnog grada iako ranije nisu bili zajedno. Imaju troje djece. Lokalna struktura za podršku odlično surađuje s porodicom. Postojali su određeni razlozi za zabrinutost zbog mlađe sestre koja je djelovala ranjivo. Ta situacija se popravila. Zbog dužine i intenziteta suradnje s porodicom, ostvarena je dobra povezanost. Djevojka je u kontaktu s porodicom i nagovjestila je da želi da se vrati. Međutim, zbog toga je dobila prijetnje, uključujući i muža. Zbog toga što muževljeva porodica živi u istom gradu, odnosi dviju porodica su zategnuti.

Naučene lekcije:

- Neophodno je pažljivo upravljanje suradnjom između različitih praktičara. U konkretnom slučaju obje porodice su dobro podršku lokalne strukture zadužene za podršku. Uprkos tome dijeljenje informacija između praktičara za podršku je problematično i podrazumijeva rizik.
- Preporučuje se da se porodicama pomogne informacijama o stepenu u kojem povratak može biti olakšan. Ovdje je kćerka od roditelja tražila novac za povratak. Zakonski okvir nije jasan kada je riječ o posljedicama takvog postupka (da li je u pitanju pomoći sopstvenom djetetu ili podržavanje terorističke grupe?). Roditelji žele da poduzmu mjere „ispod žita“ da ne bi ugrozili svoje dijete. Međutim, praktičari su ih savjetovali da dokumentiraju cijelokupnu komunikaciju i transakcije. Poslije konzultacija s nacionalnom vladom, porodici su date specifične instrukcije o načinu na koji da pošalju novac.

- Informacijama se mora upravljati veoma pažljivo. U konkretnom slučaju policija bi željela više informacija od kontakta da bi bolje procijenila situaciju i rizik. Roditelji se plaše da se komunikacija njihove kćerke prati i ne žele ugroziti svoju unučad. Muževljeva porodica širi glasine kako je kćerka i dalje na vodećem položaju u ženskim policijskim snagama Islamske države. Nije jasno da li je ta informacija tačna.
- Djeca se mogu zaštititi ukoliko se prije njihovog povratka postigne dogovor o tome gdje će živjeti. Ako se u ovom slučaju kćerka vrati s djecom, postoji razlog za zabrinutost zbog starateljstva, jer će i porodica njenog muža željeti starateljstvo. Osim opasnosti od borbe za starateljstvo, napetost između porodica također bi mogla negativno utjecati na djecu.
- Prisutna je snažna potreba za jasnijim zakonskim okvirom, uključujući i nivo praktičara. Moraju se dati pravni savjeti i podrška da bi se podržali i zaštitili praktičari u slučaju da budu uključeni u sudske slučajeve i kada se od praktičara traži da savjetuju porodice o situacijama s pravnim posljedicama. Na ovaj način se izbjegava da praktičari snose pojedinačnu zakonsku odgovornost.
- Povratnički slučajevi postali su mnogo konkretniji. Dok su se ranije neke porodice naizgled predavale po principu „što bude, bit će“, sada su mnogo motivirane da vrate svoje članove i mnogo je vjerojatnije da će povratnici zaista doći kući.

3. Obavijestite porodicu o zakonskim posljedicama pružanja pomoći djeci: Roditelji i članovi porodice obično su krajnje uključeni u pokušaje da vrate svoju djecu kući (čak i ako su oni odrasli ljudi). Obično traže različite načine da im pomognu i ubrzaju njihov povratak, na primjer šaljući novac i putujući u Tursku i Siriju. Zakonski okvir i pravna znanost o takvim postupcima razlikuju se od zemlje do zemlje. Praktičari specijalizirani za podršku porodici stoga bi se moraju obučavati i informirati o zakonskim posljedicama takvih postupaka u svojim zemljama da bi mogli pravilno savjetovati porodice. Obavezna je bliska suradnja između praktičara i nacionalne vlade na temu pružanja pomoći u povratku odnosno slanja novca.

Studija slučaja – plaćanje ilegalnog povratka?

Žena je iz grada B otputovala u Siriju i udala se za čoveka iz grada A. Njena porodica u gradu B ju je odbacila, ali ona ima blizak odnos sa svekrvom koja živi u gradu A. Njen muž je poginuo u borbi. Žena je izrazila želju da se vrati. Ona takođe ima decu, a njena svekra je nagovestila da želi da pruži neophodnu brigu o deci. Svekra takođe u gradu B poznaje porodicu druge žene koja je otisla u Siriju. Porodica te druge žene dobila je iste instrukcije da pošalje novac kao i svekra prve žene. Međutim, ove informacije se ne mogu tek tako podeliti sa porodicama iz bezbednosnih razloga. Postoji zabrinutost zbog legitimnosti ovog zahteva – da li ona zaista želi da se vrati ili samo hoće novac? Žena iz grada B je u međuvremenu našla smeštaj u sirijskoj porodici koja se stara o njoj i njenoj deci. Ona je nagovestila da čak želi da prvo pošalje decu u Tursku kako bi bila na sigurnom. Njena svekra je spremna da otpuće u Tursku i preuzeče decu.

Naučene lekcije:

Važno je naglasiti koristi organiziranog povratka i usmjeravati očekivanja. U zemlji iz koje dolazi ova porodica važi pristup da se ljudi koji žele da se vrate s djecom iz Sirije ili Iraka prijave u konzulatu matične zemlje. Djeca prolaze DNK analizu da bi se utvrdila biološka veza s roditeljom/roditeljima prije nego što porodica može da otpuste. Pošto je za rezultate potrebno izvjesno vrijeme, porodice možda neće biti voljne da čekaju, pa postoji povećana opasnost da će uzeti stvari u svoje ruke. Povratnici i članovi njihove porodice moraju biti obaviješteni o čekanju da bi mogli da se pripreme. Koristi organiziranog povratka obuhvaćaju zaštićeno i manje opasno putovanje, direktnu podršku za djecu, bolju pripremu za ostanak djece u porodici.

4. Budite svjesni dodatnih rizika kojima su izloženi povratnici i njihove porodice:

- povratnik može biti mentalno labilan, traumatiziran ili još uvijek ljut na svoju porodicu, pa postoji mogućnost da će pokušati da im naškodi;
- teroristička organizacija možda želi da se osveti povratniku zbog odlaska, pa prijeti njegovoj porodici;
- Islamska država smatra djecu (bivših) boraca vlastitom svojinom, pa u nekoliko zabilježenih slučajeva prijeti povratniku i njegovoj porodici, pokušavajući da ih nagovori da vrate djecu.
- zajednica možda želi da se osveti povratniku zbog toga što je bio u terorističkoj organizaciji, odnosno porodici zbog toga što je pružila podršku povratniku.

O tim rizicima treba razgovarati u lokalnom multiagencijskom interventnom timu, a po potrebi i s nacionalnom vladom. Nacionalna i lokalna policija i stručnjaci za mentalno zdravlje mogu pomoći u procjeni situacije i ublažavanju rizika.

5. Uzmite u obzir položaj porodice u široj zajednici: U zavisnosti od situacije u zajednici povratnikova porodica može biti izolirana ili predmet krajnjeg nepovjerenja u okruženju zbog toga što je njen član dio terorističke organizacije. Ako je tako, podržite porodicu u njenoj reintegraciji u zajednicu osmišljavanjem specijalnog plana reintegracije. Ne zaboravite da je za ovo potrebna multiagencijska suradnja, a možda i stručnjak za komunikaciju koji će pomoći u saopćavanju situacije u porodici u širem (ali i dalje lokalnom) obimu.

Praksa na radu:

Podrška u prevenciji: Preko besplatne linije za pomoć francuska vlada pruža neposrednu podršku roditeljima, rođacima ili vršnjacima pojedinaca koji pokušavaju da otpisuju u Siriju ili Irak ili da se vrate iz Islamske države. Linija za pomoć može se nazvati radi neposredne pomoći ili informacija. Osoba koja je uputila poziv bit će po potrebi povezana s regionalnim akcionim timom. Ova linija za pomoć može se nazvati radi informacija ili podrške u slučaju da postoje signali o (mogućoj) radikalizaciji ljudi uopće.

Podrška za roditelje povratnika: Mreža za sprečavanje nasilja (Njemačka) ima porodično savjetovalište za podršku roditeljima radikalizirane omladine odnosno FTF. Vidi: Porodično savjetovanje – Podrška roditeljima „inozemih boraca“ ili omladine izložene riziku od radikalizacije.

Mentorstvo i obuka roditelja: Ovaj dansi priročnik o lokalnim naporima u oblasti mentorstva, obučavanja roditelja i podržavanja rodbine daje praktičan i obiman opis nekoliko alata za intervencije i procjenu. Vidi Danski centar za prevenciju ekstremizma Mentorski napor, obučavanje roditelja i rodbine i mreža staratelja te Rad na životnim vještinama s fokusom na rješenja.

Obuka o otpornosti: Belgija vlada je zahvaljujući sredstvima iz EU razvila program za obuku o otpornosti za ugroženu omladinu i članove njihovih porodica. Program se zove Bounce. Program se može primjenjivati u bilo kojoj zemlji, a obuhvaća smjernice o „obučavanju trenera“.

Centar za podršku porodici: Nizozemski centar za podršku porodici predstavlja primjer kako treba podržati porodice radikaliziranih osoba (uključujući FTF)

Služba za savjetovanje o radikalizaciji: Njemački savezni ured za migraciju i izbjeglice (BAMF) pruža podršku porodicama i prijateljima osobe koja je radikalizirana ili je trenutno u procesu radikalizacije. Od 2012. godine savjetodavni centar služi kao prva tačka kontakta, obavještavajući porodice o općem znanju o islamizmu, dajući savjete pojedincima, pa čak pomažući roditeljima ili ostalim rođacima mlađih koji su otišli od kuće u Siriju ili Irak ili koji su se vratili iz tih zemalja. Savjete daju iskusni partneri iz civilnog društva na lokalnom nivou. U suradnji sa saveznim pokrajinama izgrađena je nacionalna mreža koja se stalno širi i unapređuje.

Dodata literatura: Principi reintegracije: Za više informacija o reintegraciji povratnika vidi: Malteški principi reintegracije inozemih terorističkih boraca povratnika (FTF).

6.2.2 Mentorstvo i savjetovanje

Kada je povratnik spremjan za reintegraciju onda su tokom tog procesa mentorstvo i savjetovanje od vitalnog značenja. Povratnik se treba integrirati i ponovo predstaviti zajednici, susjedima, poslodavcima, a možda i mnogobrojnim agencijama i komercijalnim organizacijama (bankama, osiguravajućim društvima itd.). U ovom odjeljku govorit će o mentorstvu i savjetovanju kao odgovorima za povratnike.

Studija slučaja – uloga mentorstva

Mladić star 18 godina pohađa srednju školu i odlazi u lokalnu džamiju. Postaje član radikalne salafističke omladinske grupe. Što se više radikalizira dolazi i do drastičnih promjena u njegovom ponašanju. Iz otvorene, ljubazne i posvećene osobe pretvara se introvertnu i povučenu osobu. Nekoliko puta je primjećen kao promatrač koji podržava teroriste tokom suđenja. Napušta školu i posao u lokalnoj samoposluzi. U maju 2013. godine s prijateljom kreće u Siriju. Porodica ostaje u šoku i osjeća se veoma nesigurno. Pokreću se razgovori lokalnog CVE koordinatora i roditelja. Roditelji dobivaju poziv da se priključe lokalnoj roditeljskoj mreži i često posjećuju sastanke. Šest mjeseci nakon odlaska osamnaestogodišnjak se vraća kući. Njegov otac odmah stupa u kontakt s lokalnim koordinatorom. Narednog dana lokalni koordinator se sastaje s povratnikom i njegovim ocem. Povratnik djeluje fizički i emocionalno iscrpljen. Povratnik je otvoren, druželjubiv i susretljiv i izjavljuje da „želi da vrati svoj stari život“. Povratnik je izuzetno zahvalan za prijem poslike dolaska i svi znakovi radikalizacije su nestali. Nekoliko sedmica kasnije povratnik se upoznao s mentorom. Također mu je dozvoljeno da se vrati u školu, a uvjet za to su mentorstvo i savjetovanje. To je uspješno izvedeno, pa je u ljetu 2016. godine povratnik maturirao s odličnim uspjehom.

Naučene lekcije:

- Pripremite se da ulažete u odnose s porodicom i povratnikom kako bi se ideološke i teološke teme obradile u okviru mentorske sheme.
- Ovaj slučaj ilustrira značenje uspostavljanja kontakta s porodicom i njenog uključivanja u ranoj fazi procesa. To će se kasnije isplatiti.
- Mentorstvo je neophodno za usmjeravanje povratnika i obezbjeđivanje da oni ispunjavaju svoje obaveze.

Mentorstvo i savjetovanje povratnika nakon što stignu u društvo također se zove izlazni rad. Izlazne intervencije i alati za pružanje pomoći radikaliziranim osobama koje žele napustiti nasilnu ekstremističku organizaciju također su korisne u bavljenju povratnikom. Vidi poglavlje 5 za više informacija o programima mentorstva.

Praksa na radu:

Izlazni program u četiri koraka za povratnike: Orhus je razvio izlazni program u četiri koraka za povratnike. Opis programa dostupan je na str. 8 [RAN Ex ex post paper on Setting up an exit intervention](#).

Savjetovanje i deradikalizacija: Njemačka organizacija Hayat nudi programe savjetovanja za osobe učlanjene u radikalne salafističke grupe ili su na putu ka nasilnoj džihadističkoj radikalizaciji, uključujući i osobe koje odlaze u Siriju i ostale zone sukoba. Za više informacija posjetiti njihovu [internetsku stranicu](#).

Savjetovanje u slučaju ekstremizma: Austrijski informativni centar o ekstremizmu nudi direktno savjetovanje, ekspertizu te radionice i predavanja da bi se pomoglo rodbini, socijalnim radnicima, nastavnicima i svim ostalim uključenim stranama u slučaju kada se netko pridruži ekstremističkoj grupi. Savjetodavna usluga je besplatna, anonimna i povjerljive prirode. Više informacija na ovoj [internetskoj stranici](#).

Rad u susjedstvu i savjetovanje: Kitab., tim u VAJA e.v. u Bremenu (Njemačka), radi na sprečavanju procesa radikalizacije koji utječu na omladinu u kontekstu fundamentalističkog islamizma i salafizma. Članovi ovog tima obezbjeđuju savjetovanje radikaliziranoj osobi i njenim roditeljima, rođacima i drugima koji pripadaju istom društvenom krugu. Za više informacija [kontaktirati VAJA](#).

Osim osam aspekata koje treba uzeti u obzir prilikom osmišljavanja i provođenja intervencija naročito za povratnike, a koji su spomenuti u odjeljku 6.1, postoje još dva elementa koja treba sagledati u mentorstvu za povratnika.

- **Jasno iznesite namjere i ciljeve:** Prije početka mentorskog projekta s povratnikom formulirajte jasne namjere i ciljeve mentorskog rada. Nekoliko praktičara je primijetilo da je teško odrediti ciljeve da li je i kada je mentorstvo namijenjeno povratnicima. Oni su naveli da su potrebe za mentorstvom beskonačne. Jasne namjere i ciljeve treba formulirati da bi se izbjegla situacija u kojoj mentorstvo ostaje suviše površno i ne predstavlja dovoljan izazov za povratnika. To neće podržati pravilnu reintegraciju u društvo.

Studija slučaja – povratnica koja je zatrudnila s poznatim terorističkim borcem

Mlada žena u ranim dvadesetim pošla je za mužem u Siriju 2015. godine da bi ostala s njim na teritoriju pod kontrolom Islamske države. Šest mjeseci kasnije njen muž je umro. Uz pomoć jednog člana porodice koji je oputovao u Tursku i iskoristio tamošnje kontakte, ona se vratila kući u drugom stanju. Ona tvrdi da se nije borila. Otišla je poslije muževljeve smrti i nije željela da se uda za nekog drugog čovjeka iz Islamske države. Po povratku je nakratko uhapšena, a posao joj je oduzet. Kada se ova žena vratila u rodni grad, socijalni radnik iz općine – koga je o predstojećem povratku obavijestila nacionalna vlada – stupio je u kontakt s njom. Praktičar prve linije provjerio je da li je žena mentalno spremna postati majka. Izgledalo je da jeste, ali je pokazivala znakove depresije i traume. Praktičar se plašio da bi se ona mogla vratiti u Islamsku državu čim rodi. Za nju je organizirano savjetovanje jedan na jedan. Njena porodica i bivši prijatelji podržavali su je svo vrijeme. Žena je rodila 2016. godine. U isto vrijeme Islamska država je položila pravo na novorođenče. Zaprijetili su ženi i njenoj porodici. Godine 2017. izgledalo je da žena namjerava ostati kod kuće, da planira nastaviti školovanje i stekao se utisak da je manje depresivna. Činilo se da se smanjila opasnost da će joj Islamska država oteti dijete. Ali otac djeteta bio je poznat među pristalicama Islamske države; bio je na veoma visokom položaju prije nego što je umro i uživao je ogromno poštovanje, pa je postojala mogućnost da će njegovo dijete privući dodatnu pažnju.

Naučene lekcije:

1. Podrška članova porodice presudna je prilikom reintegracije u društvo. Ova žena se vratila u otvoreno okruženje koje joj je oprostilo i bilo je od velike koristi to što su je i njeni prijatelji toplo dočekali.
2. Sigurnosni rizik je ključni problem. On pomaže u privlačenju pažnje i dobijanju budžeta, ali znatno otežava dijeljenje informacija. Obavještajne službe i policija ne daju lako informacije, jer su uglavnom povjerljive. Zbog toga je prilično teško procijeniti slučaj. U konkretnom slučaju su prijetnje Islamske države i njeno polaganje prava na dijete dodatno povećali sigurnosni rizik. Transparentnije i brže dijeljenje informacija moglo bi da pomogne.
3. Kada treba prestati s mentorstvom? U povratničkim slučajevima je teže procijeniti kada je pojedinac integriran u okviru društva. Sve dok mogu da oputuju u Islamsku državu ona s njima kontaktira te isplati se biti krajnje oprezan.

- **Sigurnost:** Mentorstvo i savjetovanje kao pomoć povratniku da mentalno napusti terorističku organizaciju kojoj je pripadao podrazumijevaju rad s pojedincima koji su naviknuti na nasilje i kriminal. Rizik od nasilja prema praktičaru je veoma realan i mora se ozbiljno uzeti u obzir. Taj rizik će varirati u zavisnosti od slučaja i organizacije. Pregled na slici 6 opisuje sigurnosne mjere koje treba poduzeti ukoliko situacija to bude zahtijevala.

Ured

- Nemojte davati adresu svog ureda ni putem interneta niti na neki drugi način.
- Povjerljive dokumente i dosjek čuvajte na sigurnom mjestu u vašoj kancelariji.
- Angažirajte službu osiguranja.

Komunikacija

- Regulirati informacije. Ne dijeliti osjetljive informacije putem nesigurnih sredstava.
- Ne koristiti privatne telefone u poslovne svrhe.
- Kontrolirati informacije: Tko što zna?

Zaštita osoblja

- Sakrijte kućne adrese osoblja.
- Stalno informirajte kolege o rasporedu sastanaka i mjestu na kome se trenutno nalaze.

Visokorizični slučajevi

- Surađujte sa sigurnosnim agencijama.
- Širite dezinformacije da biste zavarali bivše grupe.
- Napravite planove za nepredviđene situacije i formirajte strukture za kontakt.

Upravljanje slučajem

- **Analizirajte opasnosti:** grupe, osobu/osobe, uloge, opasno znanje, historijat.
- **Štit:** pripremite informativni plan i mjere za izlaznu proceduru.

Zaštita pojedinaca

- Kažite pojedincu da zabilježi sve prijetnje.
- Dajte im dnevnik.
- Premjestite ih u novo okruženje.
- Stvorite sigurno okruženje u kojem će štićenik moći podijeliti svoju priču.

Slika 6: Sigurnost za sve

Savjeti iskusnog praktičara: „Treba ponovo procijeniti sigurnost praktičara prve linije uključenih u slučajeve povratnika. Oni također moraju proći obuku da dobiju savjete i uputstva od kompetentnih stručnjaka. Oni s najviše znanja i stručnosti obično dolaze iz sigurnosnih službi i vojnih obrazovnih ustanova. Međutim, oni koji se često susreću s povratnicima jedan na jedan kao praktičari obično ne posjeduju neophodno znanje o izazovima i dilemama u vezi sa sigurnošću.“

- **Snažna ubeđenja:** Većina povratnika je gajila ili i dalje gaji snažna ideološka uvjerenja, uključujući i stavove o tome kako bi društvo trebalo funkcionirati, kao i krajnje dogmatska uvjerenja, na primjer, o demokraciji, seksualnoj orientaciji, ulozi žena i obrazovanju. Da bi se uspješno integrirali u okviru društva, povratnici moraju biti svjesni činjenice da njihovo mišljenje možda neće dijeliti većina ljudi u zajednici u koju se reintegriraju. Pripremite se da u mentorskom radu primijenite tehnike i intervencije kada se bavite povratnikom sa snažnim uvjerenjima. Po potrebi, možete mnogo naučiti od onih organizacija koje podržavaju desničarske ekstremiste u njihovoj reintegraciji ili iz intervencija koje se primjenjuju prilikom reintegracije pripadnika IRA ili ETA.²⁷

Više informacija o mentorstvu i savjetovanju dostupno je u [odjeljku 5.5.](#)

²⁷ Na primjer, Exit Germany, organizacija koja podržava desničarske ekstremiste koji žele da napuste desničarske grupe <http://www.exit-deutschland.de/english/>, a više informacija o oslobođanju članova IRA-e dostupno je u radu Fergusson, D.M., Swain-Cambell, N.R. i Horwood, J. (2001) Deviant Peer Affiliations, Crime and Substance Use: A Fixed Effects Regression Analysis. Journal of Abnormal Child Psychology, tom 30 (4) str. 419–430.

Dodatna literatura: Programi mentorstva: Ovaj danski priručnik o lokalnim naporima u oblasti mentorstva, obučavanja roditelja i podržavanja rodbine daje praktičan i obiman opis nekoliko programa mentorstva. Vidi Danski centar za prevenciju ekstremizma Mentorski napor, obučavanje roditelja i rodbine i mreža staratelja te Rad na životnim vještinama s fokusom na rješenja.

Dodatna praksa: Za više primjera o intervencijama i procesima mentorstva i izlaznog rada vidi poglavlje o izlaznim strategijama u Zbirci pristupa i prakse RAN.

6.2.3 Reakcije na mentalno zdravlje

Povratnici će mnogo vjerojatnije nego prosječna osoba patiti od problema s mentalnim zdravljem. Dugački periodi provedeni na teritoriju pod kontrolom terorista i u zonama sukoba mogu ostaviti ozbiljne psihološke tragove. Veliki dio našeg znanja o ovome potiče od traume prouzrokovane sukobom koju doživljavaju vojnici redovnih oružanih snaga.²⁸ To se odnosi na posttraumatski stresni poremećaj (PTSP) među povratnicima iz zona sukoba – bez obzira na to da li su se borili – zbog čega mogu da dožive traumu, da budu osetljivi na radikalizaciju, a moguće i da predstavljaju opasnost po sebe ili društvo. **Iako je PTSP na samom kraju spektra, osobe koje se vraćaju iz zona sukoba također mogu biti podložne ogromnom broju problema povezanih s traumom²⁹:**

- **Fizički problemi:** problemi sa spavanjem, pretjerani umor; želučane tegobe i problemi s varenjem; glavobolje i preznojavanje pri samoj pomisli na rat; ubrzani puls ili disanje; pogoršanje postojećih zdravstvenih problema; šok, obamrlost i nesposobnost radovanja.
- **Uobičajene mentalne i emocionalne reakcije:** ružni snovi, noćne more; često vraćanje neželjenih sjećanja; bijes; nervosa, bespomoćnost ili strah; osjećaj krivice, okrivljavanje samog sebe, osramoćenost; osjećaj tuge, odbačenosti ili napuštenosti; uznenirenost i lako uzrujavaju, iritiranost, ljutnja; osjećaj beznadnosti u vezi s budućnošću.
- **Reakcije u ponašanju:** problemi s koncentracijom; nervosa, uznenirenost i pretjerano uzbuđenje; stalni oprez, pretjerana zabrinutost zbog sigurnosti; izbjegavanje ljudi ili mesta povezanih s traumom; neumjerena konzumacija alkohola, cigareta ili narkotika; nedovoljno kretanja, slaba ishrana ili lična higijena; problemi s obavljanjem redovnih zadataka na poslu ili u školi; agresivna vožnja.

Psiholozi koji rade s povratnicima također prijavljuju i „moralnu štetu“ umjesto PTSP-a: njihovi sistemi uvjerenja promijenjeni su zbog svega što su vidjeli u Siriji, Iraku ili ostalim terorističkim zonama sukoba, pa ih to navodi da preispitaju svoju **moralnu predstavu o svijetu i sisteme uvjerenja**. Oni također često osjećaju izdaju nakon što su izloženi realnosti sukoba ili su razočarani u sam radikalni cilj. Ovakve reakcije su, na neki način, dobra stvar: one pružaju mogućnost za interveniranje. Ali ako ostanu bez podrške, ove osobe također postaju ranjive.³⁰

Osim psiholoških problema prouzrokovanih boravkom na terorističkom teritoriju, studije pokazuju da ogroman procenat FTF pati od **mentalnih problema**. Podaci iz tri države članice EU ukazuju da i do 20% FTF pati od određenih problema povezanih s mentalnim zdravljem. Švicarska navodi da 15–20% FTF imaju probleme s mentalnim zdravljem, dok istraživanja u Nizozemskoj pokazuju da 60% pojedinaca za koje se zna ili prepostavlja da su bili radikalni džihadisti pati od mentalnih problema.³¹

²⁸ Briggs Obe, R., Silverman, T. (2014), Foreign Fighters Innovations in Responding to the Threat, Institute for Strategic Dialogue.

²⁹ Ministarstvo za pitanja veterana SAD (2010), Returning from the War Zone: A guide for military personnel

³⁰ Briggs Obe, R., Silverman, T. (2014), Foreign Fighters Innovations in Responding to the Threat, Institute for Strategic Dialogue.

³¹ Paulussen C., Nijman, J. i Lismont, K., (2017), Mental Health and the Foreign Fighter Phenomenon: A Case Study from the Netherlands, ICCT Report and Mehra, T., (2016), Foreign Terrorist Fighters: Trends, Dynamics and Policy Responses, Kratak pregled politike ICCT.

Praksa na radu: Savjetovanje na više nivoa: Francuska organizacija **CAPRI** osmisnila je intervencije za oslobađanje od radikalizacije. Ova organizacija nudi mentorske programe, podržava porodice, obezbjeđuje psihološko savjetovanje i radi s teologima. Intervencije su prilagođene potrebama radikalizirane osobe.

Imajući u vidu veliku vjerojatnost da će se pojaviti problemi s mentalnim zdravljem neophodan je pregled mentalnog stanja.

Pregled mentalnog zdravlja povratnika³²

1. Socijalni aspekt:

- a. Kakva je njegova trenutna situacija kada je riječ o članovima porodice, priateljima, obrazovanju, svakodnevnim aktivnostima, uvjetima života, financijama, religiji ili ideologiji?
- b. Kakva je bila situacija dok su bili u inozemstvu kada je riječ o članovima porodice, priateljima, uvjetima života, svakodnevnim aktivnostima, religiji ili ideologiji?

2. Somatski aspekt: kakvo je njegovo trenutno zdravstveno stanje? Postoje li neki zdravstveni problemi? (umor, bol u grudima, glavobolje, zamagljen vid itd.)

3. Psihijatrijski aspekt: kakvo je trenutno mentalno stanje? (uznemirenost, promjene raspoloženja, problemi sa spavanjem, zabrinutost, agresivnost itd.) Također provjerite da li povratnik ima neku zavisnost i testirajte koeficijent inteligencije.

4. Analiza: sagledajte sve faktore i donesite preliminarni zaključak.

5. Dvostruka provjera: zamolite kolegu da analizira konkretni slučaj i usporedite zaključke.

6. Razgovarajte o zaključcima u lokalnom multiagencijskom interventnom timu – članovi tima mogli bi dati značajan doprinos u vezi s povratnikom i njegovom resocijalizacijom. Također razgovarajte o mogućim intervencijama i tretmanu.

7. Donesite konačan zaključak i po potrebi osmislite intervenciju i započnite tretman.

Kada osmišljavate reakciju na povratnike u vezi s mentalnim zdravljem, važno je uzeti u obzir sljedećih pet aspekata:³³

- Nemojte prepostavljati da razumijete povratnika. Motivi su različiti i pojedini povratnici možda čak ni ne razumiju u potpunosti sopstvene motive. Prepostavke mogu stvoriti prepreke za izgradnju odnosa s povratnikom.
- Traumična stanja nekada je teško procijeniti i često se zanemaruju, pogrešno tumače ili ostaju neotkrivena. Isto tako trauma se ne mora odmah manifestirati. Načini prepoznavanja i procjenjivanja traume stoga treba da budu uključeni u tretman povratnika. Stručnjak za mentalno zdravlje koji će raditi s povratnikom može se pripremiti tako što će se obratiti stručnjaku specijaliziranom za traumu.
- Nekim povratnicima bit će potreban dugotrajan profesionalni tretman odnosno lijekovi. U tom slučaju organizirajte tretman; izostanak tretmana ili neadekvatan tretman predstavlja rizik.
- Da bi povratnik dobio uspješan tretman, neophodan je koordiniran i holistički pristup usmjeren na različite aspekte. Ako tretman nije pažljivo koordiniran, može izazvati konfuziju i frustraciju povratnika, kao i da negativno utječe na intervenciju. Diskutirajte o tretmanu u okviru lokalnog multiagencijskog tima.
- Potrebni su strpljenje i vrijeme. Psihološki procesi često su teški i dugotrajni, a potrebe mogu varirati. Zbog toga pristup službama treba biti lak i neometan.

³² Elementi alati za pregled mentalnog zdravlja povratnika zasnovani su na razgovorima sa stručnjacima za mentalno zdravlje.

³³ Ova razmatranja potiču od iskusnog stručnjaka za mentalno zdravlje, koji je radio s nekoliko povratnika.

Studija slučaja, FTF s izbjegavajućim poremećajem ličnosti

Muškarac je rođen 1993. godine. Njegov otac je zavisnik (kokain, višestruki prijestupnik), a odgojila ga je samohrana majka. Otac je fizički zlostavljao majku, što je dovelo do prvog kontakta sa stručnjacima za mentalno zdravlje (savjetovanje zbog zlostavljanja). Majka je imala velike dugove, uselila se kod svog poslodavca i udala se za njega. Čovjek je osjetio ljubomoru i zapostavljenost, počeo je da pije, da puši kanabis i napravio je brojne probleme u školi. Bio je usmijeren na loše društvo. Tako je nastao opći obrazac ponašanja, jer ništa nije mogao da privede kraju (škola, kursevi, posao itd.). U 16. godini je poslan u ustanovu, ali je sa 17 godina otišao da bi živio u slobodnjem okruženju, a u islam se preobratio s 18 godina. Dok je s majkom bio na odmoru, upoznao je djevojku koja se preobratila u islam i njenu majku i oženio se za godinu dana. Poslije nekoliko mjeseci, kada je dobio sina, oputovao je u Siriju (decembar 2012). Ovo je njegova priča iz vlastite perspektive:

Otišao je u Siriju uvjeren da će otpočeti nov život u jeftinoj i dobro uređenoj islamskoj zemlji. Njegova supruga i beba će uskoro doći kada bude sve sredio. Kada je video Siriju u stvarnosti (naročito drugu lokaciju), prilično se zabrinuo zbog rata koji se sve brže širio i zbog oružanih sukoba u toku; rekao je svojim „nadredenima“ u Siriji da želi da se vrati u rodnu zemlju. Ti „nadredeni“ su ga svakodnevno ispitivali nekoliko sedmica. Posumnjali su da radi kao doušnik za obavještajnu službu u rodnoj zemlji. Poslije ispitivanja koja su trajala 2,5 mjeseca dobio je dozvolu da ode. Tamo je proveo ukupno četiri mjeseca 2012–2013. godine kao „prva generacija“ koja je otišla u Siriju. Nema detalja o tome kako se vratio. Po povratku u rodnu zemlju bio je krivično gonjen zbog aktivnog učešća u terorističkoj mreži i osuđen na kratku kaznu zatvora. Kada se vratio, bio je liječen zbog PTSP-a, ali je prestao uzimati lijekove poslije dva dana „zato što su imali odvratan ukus“. Zatim je dobio uputu za specijalno liječenje traume (EMDR), ali mu se nije dopalo što je na dugačkoj listi čekanja, pa uopće nije ni prošao tretman. Od 2016. godine živi sa suprugom i dvoje djece u iznajmljenom stanu. Nuđeno mu je nekoliko poslova, ali se ni na jednom nije zadržao duže od dvije sedmice. Ovaj čovjek je željan medijske pažnje, dao je nekoliko intervjuja novinarima i također želi objaviti knjigu. Osim toga, tvrdi da mu je prijetio drugi povratnik. Njegov sadašnji „forenzički“ tretman usredotočen je na „izgradnju karaktera/identiteta“; njegova supruga se liječi od anoreksije, a oba djeteta su pod nadzorom službi za zaštitu djece. Prije nekoliko sedmica obavještajna služba je stupila u kontakt s praktičarom za mentalno zdravlje koji je zadužen za liječenje. Povratnik se povezao s mlađim i krajnje radikaliziranim muškarcem, pa ga vlasti prate i provodi se nova procjena rizika.

Naučene lekcije:

- Pojedinim radikaliziranim licima potrebno je doživotno mentorstvo. U ovom slučaju izbjegavajući poremećaj ličnosti znači da je svaki korak koji ovaj čovjek načini „radikalni“ ili „drastičan“; opći zaključak je da će se ovaj reaktivni obrazac i određeni stepen zavisnosti (od ustanova) zadržati tokom čitavog života, u kombinaciji sa snažnom tendencijom eksternalizacije i manipulacije. Pošto mu nedostaje otpornost ili vlastiti identitet, to će biti glavna tačka fokusa u njegovom liječenju, uključujući i saznavanje načina da sagleda posljedice „radikalnih odluka“.
- Važno je obratiti pažnju na cinične stavove o liječenju i po potrebi dodijeliti novog praktičara/vođu slučaja. Problem/poremećaj ovog čoveka je jednim dijelom to što stalno smatra da je neko drugi odgovoran za rješavanje njegovih problema. Nikada ne preuzima nikakvu odgovornost i stalno manipulira. U jednom trenutku mu se „novi život“ servira na tanjuru, a već u sljedećem on povlači još jedan drastičan potez i stvara čitav niz novih problema. Zbog toga su svi uključeni stručnjaci zauzeli ciničan stav. Više ga niko ne uzima ozbiljno, što samo po sebi predstavlja novu opasnost.

6.2.4 Praktični odgovori

Povratnici često prekidaju nezvanične i sve zvanične odnose prije odlaska na teritorij pod terorističkom kontrolom. Njihov posao, smještaj, osiguranje i socijalna pomoć ukidaju se zbog toga što se nisu pojavljivali ili vršili uplate u dužem vremenskom periodu. Većina njih nije ni registrirana na spisku državljana u rodnom

gradu. Prilikom reintegracije u društvo njima je potrebna pomoć da organiziraju ovakve praktične stvari i da u najvećoj mogućoj mjeri ubrzaju proces.

Savjeti iskusnog praktičara prve linije: „Povratnici najčešće nisu pravilno/ažurno registrirani u javnom sistemu, pa ne mogu dobiti podršku i tretman. Potrebno je mnogo vremena da bi se to obavilo redovnim putem, a zahtjevi mogu lako biti odbijeni zbog nedostatka preporuka ili nedovoljnih informacija.“

Za svakog povratnika treba sastaviti pregled praktičnih potreba. Osoba koja je zadužena za mentorstvo ili savjetovanje najvjerojatnije će imati najbolji pregled svega što mu je potrebno. S ovim praktičarom treba inicijalno razgovarati i sastaviti načrt pregleda potrebnih stvari. Taj pregled mora biti na dnevnom redu sastanka s lokalnim multiagencijskim interventnim timom o datom povratniku.

Praktična pitanja

Praktična pitanja se uglavnom dijele na osam kategorija.

- **Početak:** počnите tako što ćete provjeriti da li je povratnik registriran kao državljanin u odgovarajućim nacionalnim i lokalnim bazama podataka.
- **Hitni tretman:** procijenite potrebu za zdravstvenim tretmanom zbor ratnih rana, zaraznih bolesti ili mentalnih poremećaja i odmah dajte uputu. Tretmani se mogu osigurati čim povratnik uđe u svoju zemlju.
- **Smještaj:** provjerite da li je lokacija na kojoj će povratnik živjeti sigurna za njega i njegovo susjedstvo. Po potrebi, osigurajte anonimni smještaj da bi se izbjegli sigurnosni problemi zbog uznemirenih susjeda.
- **Financije:** pomozite povratniku da se prijavi, ako je neophodno, za finansijsku podršku od lokalne ili nacionalne vlasti. Također mu pomozite da otvori račun u banci. Povratnici se možda nalaze na UN spisku terorista, kao i većina FTF. Ako je to slučaj, njihova imovina se zamrzava. Da bi se pokrenula procedura „odmrzavanja“ imovine, morat ćete da se obratite nacionalnoj vladi. Procedura odmrzavanja traje nekoliko mjeseci. U međuvremenu, povratnik neće moći zarađivati novac, otvoriti račun u banci niti pristupiti postojećem računu.
- **Posao/obrazovanje:** pomozite povratniku da se uključi u strukturirane svakodnevne aktivnosti. Trebalo bi da nađe posao ili da započne školovanje što je prije moguće.
- **Medicinski tretman:** povežite povratnika s (novim) liječnikom opće prakse. Povratniku treba biti omogućeno da se obrati svom liječniku kad god je to potrebno. Povratniku je možda osiguran medicinski tretman u organizaciji nacionalne vlade kada je stigao u zemlju i bio uhapšen. Ako je to slučaj, treba obavijestiti njegovog liječnika opće prakse.
- **Mentalno zdravlje:** ukoliko to već nije urađeno, pomozite povratniku da stupi u kontakt s lokalnim službama za mentalno zdravlje, ako je to neophodno.
- **Pravna pitanja:** možda će biti neophodno baviti se posebnim pravnim pitanjima kao što je zvanično priznavanje povratnikove djece, plaćanje novčanih kazni za period prije odlaska na teritorij pod terorističkom kontrolom ili kako ponovo okupiti članove porodice s različitim nacionalnostima. Potražite pravne savjete za povratnika tako što ćete angažirati advokata (vjerovatno *pro bono*) ili se obratiti lokalnom koordinatoru.

7 Djeca povratnici

Uvod ovog priručnika predstavio je pregled složenih problema povezanih s djecom povratnicima zbog njihovih iskustava u inozemstvu. Ovo poglavlje fokusira se na način reagiranja na te probleme, uzimajući u obzir sigurnost i zaštitu samog djeteta i njegovog okruženja, kao i potrebu najbrže moguće resocijalizacije djeteta u okviru novog okruženja.

7.1 Opći pregled

Izazovi pred djecom koja su se suočila s ekstremizmom i terorizmom zahtjevaju kako hitno djelovanje, tako i dugoročni pristup, jer će se mnogi potencijalni neželjeni efekti pojaviti u znatno kasnijoj fazi.

Što se podrazumijeva pod „djecom“? Kao što je navedeno u Konvenciji UN o pravima djeteta (UNCRC), dijete je svako ljudsko biće mlađe od 18 godina. Principi navedeni u Konvenciji UN o pravima djeteta ratificirani su u svim državama članicama EU. Iz pravne perspektive države članice EU razlikuju se u svojim pravnim teorijama kada je riječ o definiranju toga da li za osobu mlađu od 18 godina važi zakonodavstvo za maloljetnike ili odrasle. To će često zavisiti od prirode prijestupa.

Djeca povratnici: definicija u ovom priručniku

U ovom priručniku postoje tri grupe koje treba uzeti u obzir kada je riječ o djeci povratnicima:

1. djeca koja su napustila EU (s porodicom ili samostalno) da bi živjela u terorističkoj organizaciji u inozemstvu i koja su se vratila (s porodicom ili samostalno);
2. djeca koja su rođena u terorističkim zonama sukoba i koja su zatim otišla u Evropu;
3. djeca koja su rođena u EU, a čiji su majka odnosno otac uključeni u terorističku organizaciju u inozemstvu (povratnica FTF koja se vratila dok je bila u drugom stanju). U tom slučaju dijete nije prethodno živjelo u EU, ali nije živjelo ni u terorističkoj zoni sukoba. Ova kategorija također je obuhvaćena u priručniku zato što povratnički status roditelja (jednog ili oba) može utjecati na dijete u kasnijoj fazi života.

Reakcije se neće uvijek razlikovati od grupe do grupe, već će zavisiti od stepena traume i indoktrinacije, karaktera i ličnosti, neposrednog okruženja djeteta i tako dalje.

Djeca različitih uzrasta

Iako je očigledno da je uzrast bitan kada je riječ o djeci povratnicima (kao i dužina perioda u kojem su bili izloženi konfliktnim situacijama i stepen uključenosti), ne postoji jasno definirana smjernica o starosnim grupama u vezi s načinom reagiranja. Kada su u pitanju intervencije za djecu, trebalo bi poštovati psihološke i psihijatrijske smjernice. To znači da su djeca klasificirana u kategorije: **djeca/predtinejdžeri i adolescenti**. Odluke o obilježjima svake kategorije treba da donesu profesionalci, uzimajući u obzir razlike u razvoju i kulturi. Međutim, generalna smjernica jeste da su predtinejdžeri mlađi od 12 ili 13 godina, a da se djeca iznad te starosne granice smatraju adolescentima. Intervencije za adolescente moguće su samo ako su oni dostigli određeni kognitivni nivo.³⁴

Od trenutka začeća i tokom trudnoće dijete može da trpi zbog okolnosti u kojima živi majka; to može dovesti do dugoročnih posljedica nakon rođenja djeteta. Ovdje je utjecaj stresnih perioda na dijete u razvoju od presudnog značaja.³⁵ **Ako je majka stalno u stanju fiziološkog stresa, to ima štetan utjecaj na razvoj fetusa.** Smatra se da opasnosti na taj razvoj u prve 3,5 godine (odnosno 1.000 dana) imaju ogroman utjecaj na sposobnost djeteta da učestvuje u svijetu koji ga okružuje.³⁶

³⁴ Theodore, L. (2016) Handbook of Evidence-Based Interventions for Children and Adolescents. Springer, New York.

³⁵ Mulder, E. J., De Medina, P. R., Huijink, A. C., Van den Bergh, B. R., Buitelaar, J. K., & Visser, G. H. (2002). Prenatal maternal stress: effects on pregnancy and the (unborn) child. Rani razvoj čovjeka, tom 70(1), str. 3–14.

³⁶ Ovo bi trebalo uzeti u obzir u postupanju s mlađom djecom koja su izložena konfliktnim situacijama u vremenskom periodu koji je relativno dug u odnosu na njihov uzrast.

U slučajevima kada se starija djeca (od 12 godina i starija) vrate s teritorija pod kontrolom Islamske države i pretpostavlja se da su bila svjedoci i učesnici u ekstremnom nasilju i zloupotrebi, postoji zabrinutost da su ta djeca manje otvorena za intervencije i manje sposobna za promjenu. Osim toga na osnovu kriminološke literature koja ukazuje na utjecaje vršnjačkih grupa na prijestupe,³⁷ trebalo bi se ozbiljno zabrinuti zbog širenja radikalnih ideja među vršnjacima. Osim toga neophodno je da sa starijom djecom postupa odgovarajuća služba s ključnim uslugama (npr. psihološkom, obrazovnom, duhovnom), koje su posebno prilagođene njihovom stepenu razvoja. Ta djeca ne moraju biti uključena u usluge za odrasle.

Međutim, bez obzira na uzrast djeteta zagovaranje razvoja fundamentalnih elemenata kao što su međuljudske vještine, upravljanje emocijama, stabilan porodični život itd. i dalje su ključ da se ovoj djeci omogući da postanu pripadnici koji doprinose društvu.

Iskustvo u radu s djecom koja su se vratila iz Sirije i Iraka i dalje je veoma ograničeno u EU. Međutim, postoji ogroman korpus iskustava i istraživanja o radu s djecom koja su bila izložena ratnim situacijama (npr. djeca vojnici), kao i o ozbiljnoj traumi i ekstremističkoj ideologiji uopće. Osim toga postoje i relevantne konvencije i međunarodni okviri koje oblikuju politike o pravima i zaštiti djece u osjetljivim situacijama i koje pružaju smjernice prilikom osmišljavanja politika i intervencija u toj oblasti.

Na osnovu ovog iskustva praktičari koji rade s djecom povratnicima, bilo da su policajci, stručnjaci za mentalno zdravlje, socijalni radnici ili nastavnici, moraju prilikom osmišljavanja i provođenja intervencija uzeti u obzir sljedeće:

- Djeca koja žive/odrastaju u zonama sukoba posebno su osjetljiva zbog zlostavljanja s kojim se suočavaju i nasilja kojem su prisustvovali, kao i zbog činjenice da je njihov normalan društveni, moralni, emocionalni i kognitivni razvoj ometen i onemogućen zbog ratnih iskustava.³⁸ Osim traume povezane sa životom u zoni sukoba, **proces preseljenja (povratka u EU) može biti uzrok dodatne traume**. Ovo je još izraženije kada su porodice razdvojene ili kada djeca sama putuju.
- Djeca koja su izložena oružanim sukobima često će doživjeti **višestruku i trajnu traumu**³⁹ povezanu s međuljudskim/porodičnim nasiljem, seksualnim zlostavljanjem, gladovanjem, pothranjenošću, zanemarivanjem i napuštanjem. Izloženost višestrukim i ponovljenim traumama predstavlja značajan rizik za razvoj i opće funkcioniranje djece.⁴⁰ Osim toga postoji i velika mogućnost dalje traumatizacije u toku procesa preseljenja i integracije.⁴¹ Nju izazivaju diskriminacija, isključivanje iz društva, nestabilnost, nezaposlenost roditelja i nedostatak vršnjačkih mreža podrške.
- Kada su djeca uključena u nasilje, psihološki dokazi potvrđuju nesposobnost djece da na odgovarajući način pristanu na uključivanje u nasilne aktivnosti i nedostatak sposobnosti da u potpunosti shvate posljedice tog uključivanja. Odgoj djece i njihov biološki razvoj odredit će u kojem se uzrastu može očekivati da ona shvate i sagledaju posljedice svojih postupaka. **Kao djeca vojnici i djeca povratnici moraju se promatrati kao žrtve, a u nekim slučajevima istovremeno i kao počinioци.**
- I pored toga što su se djeca vratila u Evropu iz zone sukoba, praktičari moraju biti svjesni da su djeca i dalje u **tranzicionom okruženju**. Ovo je naročito slučaj kada su roditelji u zatvoru, a djeca žive, na primjer, u udomiteljskim porodicama. To je nekada prepreka u bavljenju traumom i ponovnom izgradnjom otpornosti⁴².

³⁷ Fergusson, D.M., Swain-Campbell, N.R. i Horwood, J. (2001) Deviant Peer Affiliations, Crime and Substance Use: A Fixed Effects Regression Analysis. Journal of Abnormal Child Psychology, tom 30 (4) str. 419–430.

³⁸ Kohrt, BA., Jordans, MJD., Koirala, S. i ostali (2014). Designing Mental Health Interventions Informed by Child Development and Human Biology Theory: A Social Ecology Intervention for Child Soldiers in Nepal. American Journal of Human Biology, tom 27, str. 27–40.

³⁹ Ibid

⁴⁰ Ibid

⁴¹ Fazel, M., Reed, R. V., Panter-Brick, C., & Stein, A. (2012). Mental health of displaced and refugee children resettled in high-income countries: risk and protective factors. The Lancet, tom 379(9812), str. 266–282.

⁴² Otpornost se odnosi na sposobnost djece da se suoče i sposobnosti da reagiraju kako na uobičajene, tako i na neuobičajene izazove koji se javljaju tokom njihovog razvoja.

- Ideologija Islamske države i njena brižno orkestrirana infrastruktura zajednice stvorili su temelje za identitet djece koji također služi kao zaštitni faktor, omogućavajući im da ostanu otporni i dok žive u datim okolnostima. Intervencije usmjerene na ideologiju/poglede na svijet djece povratnika moraju imati u vidu to da **dekonstruiranje temelja njihovog identiteta i tranzicija u novi identitet podrazumijeva složen i dugotrajan proces**. Stoga ovakve intervencije treba da se primijene u kontekstu širih procesa odnosno mjera reintegracije i rehabilitacije.
- Po njihovom povratku, **društveno okruženje** djeteta (porodica, zajednica i vršnjačke grupe) imat će veliki utjecaj na uspjehnost rehabilitacije i resocijalizacije. Praktičari moraju biti svjesni da su pojedini povratnici bili pod lupom javnosti/lokальног okruženja, pa su zbog toga stigmatizirani ili slavni u određenim zajednicama i grupama. Djeca različitih uzrasta mogu u budućnosti postati meta maltretiranja i zastrašivanja ili da ponovo budu vrbovana i vraćena u ekstremističke krugove.

Dodatna literatura: Novi priručnik UNODC: Od 2015. godine UNODC pruža tehničku pomoć zemljama koje su suočene s vrbovanjem i eksplatacijom djece od strane terorista i nasilnih ekstremističkih grupa. Godine 2017. UNODC će objaviti Priručnik koji je usredotočen na tretman djece vrbovane i eksplatairane od strane terorističkih grupa. Priručnik koji je namijenjen prvenstveno kreatorima zakona i politika i praktičarima fokusirat će se na različite uloge pravosudnih aktera u koordinaciji s ostalim sistemima zbog reagiranja na tri ključne grupe izazova:

(i) sprečavanje vrbovanja djece od strane terorističkih i nasilnih ekstremističkih grupa; (ii) prepoznavanje efikasnih pravosudnih odgovora u slučaju djece koju su vrbovale i eksplatairale takve grupe; (iii) promoviranje rehabilitacije i reintegracije te djece. Posebnu pažnju treba posvetiti specifičnoj situaciji i potrebama djevojčica.

7.3 Strategija reagiranja na djecu povratnike

Ključne prepostavke za strategiju reagiranja:

Kao što je navedeno u **tematskom dokumentu Djeca povratnici iz konfliktnih zona RAN⁴³**, prilikom usvajanja politika i strategija u vezi s djecom povratnicima treba prepostaviti sljedeće:

- *Sva djeca* koja se vraćaju iz Iraka i Sirije bila su izložena određenom stepenu nasilja, pa im je neophodna intervencija.
- Na osnovu intenzivnih programa indoktrinacije koje ima Islamska država mora se smatrati da su *sva djeca* u određenom stepenu bila uključena u ekstremističku ideologiju Islamske države.

Ove prepostavke ne znače da su sva djeca već sada ili će postati potencijalni nasilni ekstremisti ili teroristi. Međutim, može biti značajno i neprepoznavanje utjecaja ovakve ideologije na potencijalnu (re)integraciju u evropsko društvo.

Tri ključna preduvjeta trebaju usmjeriti strategiju za intervencije:

1. **Fokus na ranu intervenciju i normalizaciju:** da bi se postigli najbolji mogući rezultati u resocijalizaciji djece povratnika u zapadno društvo, počnite raditi na normalizaciji svakodnevnog života djece i socijalizaciji u odgovarajuće društvene mreže čim to bude moguće poslije njihovog povratka. Djeca će imati koristi od strukturiranog „normalnog“ i sigurnog okruženja u okviru kojeg se mogu družiti s vršnjacima u obdaništu ili školi. Osim toga na osnovu općih kriminoloških nalaza poznato je da će djeca koja su počinila prijestup prije 12. godine života mnogo vjerojatnije biti stalni prijestupnici.⁴⁴ Iako ovi nalazi nisu uvijek povezani s

⁴³ Mreža za podizanje svijesti o radikalizaciji (RAN), (2016). Tematski dokument: ‘Child returnees from conflict zones’. Dostupno na https://ec.europa.eu/home-affairs/sites/homeaffairs/files/what-we-do/networks/radicalisation_awareness_network/ran-papers/docs/issue_paper_child_returnees_from_conflict_zones_112016_en.pdf.

⁴⁴ Loeber, R., Farrington, D.P. i Petechuk, D. (2003), Child Delinquency: Early Intervention and Prevention. Dječja delinkvencija, serija biltena (maj). Dostupno na <http://www.forensiccounselor.org/images/file/Child%20Delinquency%20Early%20Intervention%20and%20Prevention.pdf>.

nasiljem već prije s devijacijom i još nije provedeno istraživanje o djeci koja odrastaju na teritoriju pod terorističkom kontrolom, trebalo bi ih uzeti kao podsticaj za fokusiranje na ranu intervenciju (odnosno što je brže moguće poslije povratka djece).

2. **Holistički multiagencijski pristup:** nijedna pojedinačna služba ne može osigurati neophodan holistički odgovor za djecu povratnike u izolaciji. Prilikom osmišljavanja nacionalnog i lokalnog odgovora za djecu povratnike neophodan je multiagencijski pristup da bi se pozabavilo ličnim, porodičnim i društvenim potrebama djeteta. Općenito uzevši najvjerojatnije će u takav pristup biti uključeni sljedeći akteri: agencije za provođenje zakona, službe za rad s djecom, socijalne službe, lokalne vlasti, škole, zdravstvene ustanove, zatvorske i službe povezane s uvjetnom kaznom (npr. kada su roditelji u zatvoru), biroi za zapošljavanje, sportske i rekreativne organizacije, vjerske i dobrotvorne organizacije itd.
3. **Specijalno prilagođen pristup zasnovan na procjeni individualnih rizika i potreba:** svaki slučaj ima vlastiti historijat, dinamiku, rizike i prilike za rehabilitaciju koje treba unijeti u procjenu rizika i potreba. Zato ti slučajevi zahtijevaju specijalno prilagođen pristup koji uključuje gore spomenute relevantne aktere. Svoj djeci je potrebna individualna procjena situacije, procjena potreba, pa čak i rizika kako bi se osmisnila odgovarajuća intervencija za svako dijete.

Ovi preduvjeti ne odnose se isključivo na djecu povratnike i zasnovani su na općoj najboljoj praksi u postupanju s radikaliziranim pojedincima uključenim u nasilni ekstremizam i terorizam.

Strategija reagiranja može obuhvatiti mnoštvo različitih intervencija koje služe da se postigne sigurnost i zaštita samog djeteta, kao i svih onih u njegovom društvenom okruženju. Osim toga bit će i intervencija koje će se usredotočiti na rehabilitaciju i resocijalizaciju djeteta u sigurnom i stabilnom okruženju (npr. vraćanje u školu, obezbjeđeno savjetovanje, učešće u rekreativnim aktivnostima) kojima je najvažnije blagostanje djeteta, ali postoji i opasnost da će dijete postati nasilno odnosno radikalizirano u budućnosti. Metode i intervencije koje praktičari primjenjuju u radu s djecom povratnicima detaljnije su objašnjene u sljedećem odjeljku.

Praksa na radu: Uputstva za postupanje s djecom povratnicima u Francuskoj

Francuski premijer je 23. marta 2017. predstavio *uputstvo za francuske vlasti i praktičare o postupanju s maloljetnim Francuzima i strancima koji se vraćaju na teritorij Francuske poslije boravka u Iraku ili Siriji.*

Ovaj pristup naglašava da će svaku individualnu situaciju procjenjivati kompetentno tužilaštvo koje će donijeti odluku o tome da li je potrebno krivično gonjenje. Tužilaštvo će uputiti predmet sudiji za maloljetnike da bi izrekao sve zaštitne mjere koje smatra neophodnim.

Cilj je da se osigura da sva djeca dobiju odgovarajuću brigu (poslije somatske i psihološke procjene prilikom dolaska) i obrazovanje u skladu sa svojim potrebama, istovremeno ih štiteći od rizika stigmatizacije povezanog za njihovom porodičnom historijom.

Školovanje je odgovornost akademskog direktora nacionalnih obrazovnih ustanova, koji uspostavlja koordinaciju između raznih sektorskih službi koje čine nacionalni državni sistem, obrazovnih ustanova i svih ostalih aktera zaduženih za praćenje ovih maloljetnika. Poštovat će se povjerljiva priroda svih podijeljenih informacija.

Lokalne jedinice za prevenciju kriminala i radikalizacije i za podršku podršci porodicama, u kojima predsjedavaju prefekti u bliskoj suradnji s državnim tužiocem, vode računa o cjelokupnom naknadnom praćenju ove djece i njihovih roditelja (bez obzira na to da li su protiv njih izrečene sudske mjere).

Ovo uputstvo ističe potrebu za pravilnom obukom svih pojedinaca zaduženih za praćenje maloljetnika i zahtijeva formiranje odbora u okviru Ministarstva pravde koji će procjenjivati socijalnu i obrazovnu brigu o djeci povratnicima.

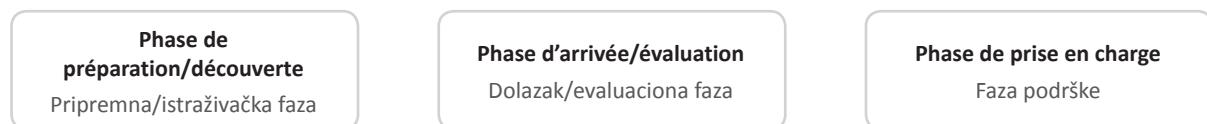
Grafikon ispod daje pregled kruga za koordinaciju informacija koja će se primjenjivati za djecu povratnike.
Dodatne informacije dostupne su na internetu.

CIRCUIT D'INFORMATION / INFORMACIONA MREŽA

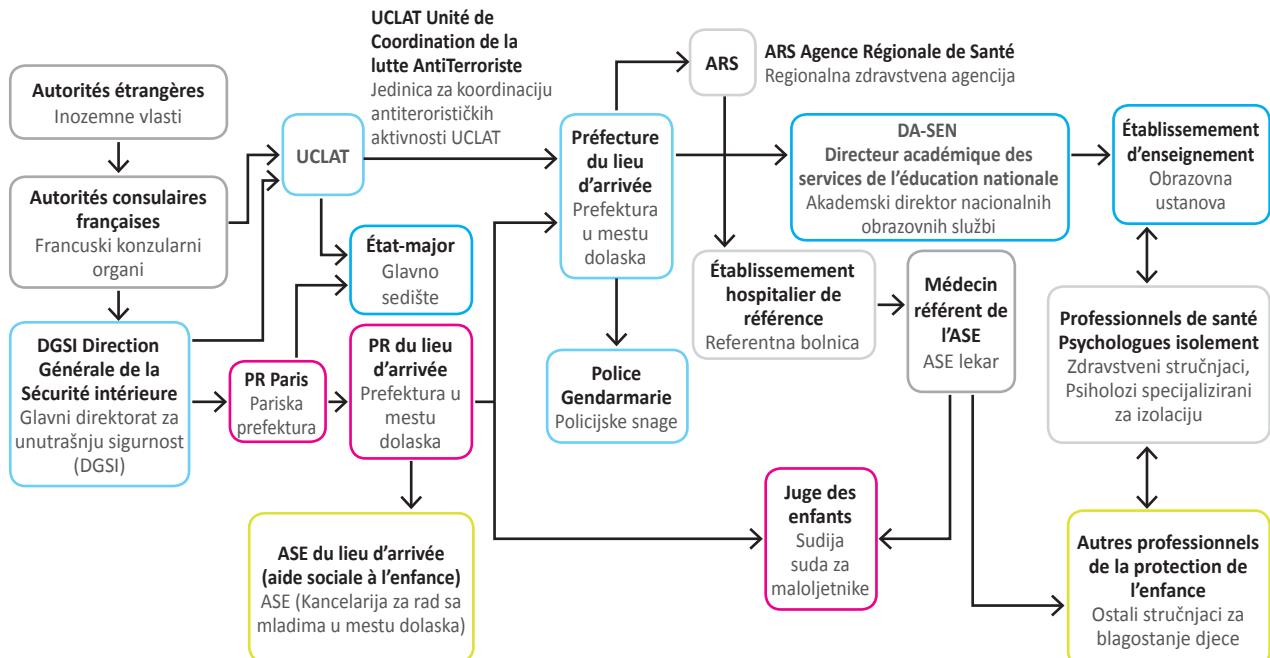
Aneks 3 za „Instruction relative à la prise en charge des mineurs à leur retour de zone irako-syrienne“

– prevod osigurao RAN CoE

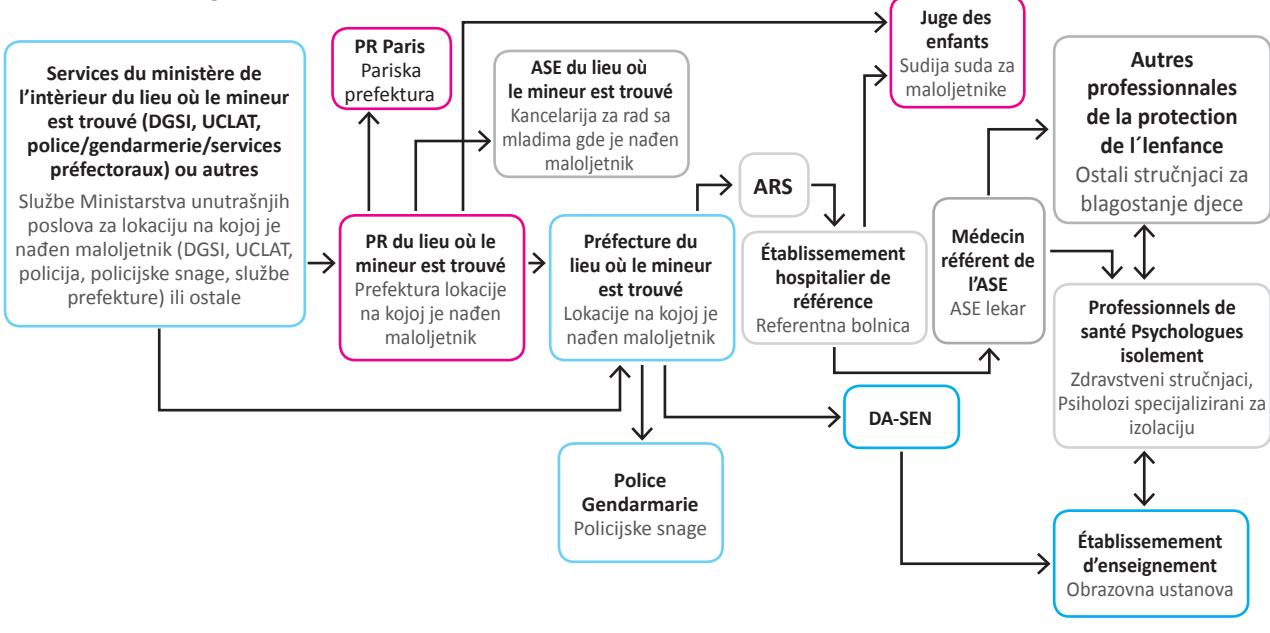
Smjernice o podršci maloljetnicima po povratku iz iračko-sirijske zone

Entrée programmée / Predviđeni ulazak

Entrée clandestine / Ilegalni ulazak

Ministère des affaires étrangères
Ministarstvo inozemnih poslova

Ministère de l'intérieur
Ministarstvo unutrašnjih poslova

Justice
Pravosuđe

Services sociaux
Socijalne službe

Santé
Psychologues
Zdravlje, psihologija

Éducation nationale
Državno obrazovanje

7.4 Metode i intervencije

7.4.1 Zakonski odgovor i zaštita djece

Kada se dijete vrati u EU nakon boravka (ili boravka roditelja) u zoni sukoba pod terorističkom kontrolom, javlja se nekoliko važnih **pravnih pitanja**. Praktičari koji rade s tom djecom moraju biti upoznati s ovim pravnim pitanjima, kao i s utjecajem koji ona mogu imati na rehabilitaciju i resocijalizaciju djece.

- **Nacionalnost djeteta:** nacionalnost djeteta, a samim tim i državljanstvo, zavisiće od pravne procjene u okviru svake države članice EU. Poteškoće se najčešće javljaju kada je dijete rođeno u zoni sukoba i ne postoje nikakvi dokumenti koji bi potvrdili biološku povezanost između djeteta i roditelja. Međutim, za obezbeđivanje reintegracije djeteta važno je odrediti njegov pravni status. U neizvjesnim slučajevima DNK testiranje može pružiti dokaz o biološkoj povezanosti. Kada ne postoji DNK dokaz o biološkoj povezanosti, od zakonodavstva i pravne doktrine koji važe u datoj državi zavisi da li će djetetu biti dozvoljen ulazak u EU ili ne i s kojim statusom.
- **Starateljstvo nad djetetom:** moguća su pitanja o tome tko ima starateljstvo nad djetetom. Kao i kod nacionalnosti posebne pravne odluke zavisiće od date države. U većini slučajeva ako su roditelji i dalje zajedno a smatra se da je jedan od roditelja u stanju da brine o djetetu, oni će dobiti (zajedničko) starateljstvo. Mnogo je problematičnije ako jedan ili oba roditelja nisu u stanju brinuti se o djetetu zato što su, npr. u zatvoru, fizički/mentalno nestabilni ili predstavljaju potencijalni rizik za dijete. U tim slučajevima će rodbina poput djeda i bake možda zatražiti starateljstvo. Ako rješenje ne bude pronađeno u društvenom okruženju djeteta, bit će određen poseban staratelj i dijete će biti smješteno u neku ustanovu ili u udomiteljsku porodicu. Praktičari moraju biti uključeni u borbu oko starateljstva te umanjiti utjecaj koji će to imati na dijete i njegovu okolinu. Praksa pokazuje da djeca obično ostaju s majkom, jer se povratnice rjeđe krivično gone.
- **Krivično gonjenje djeteta:** kako se otkrivaju sve strašnije priče o ulozi djece u ratovanju u okviru terorističkih grupa (npr. kao bombaši-samoubice, vojnici ili dželati), sve češće se postavlja pitanje o tome da li su ova djeca odgovorna pred zakonom. Kao što je navedeno u izvještaju Međuregionalnog instituta Ujedinjenih nacija za istraživanje zločina i pravde (UNICRI) iz 2016. pod naslovom „Djeca i borba protiv terorizma“, postojeći zakonski okvir o djeci koju su vrbovale oružane ili terorističke grupe je složen. Kada je riječ o vrbovanju za oružane grupe ili snage, međunarodno pravo, sporazumi i protokoli podržavaju razmišljanja da djecu mlađu od 18 godina ne bi trebalo krivično goniti zbog tih radnji, već ih treba reintegrirati i rehabilitirati, bez obzira na to da li su vrbovana na silu ili dobrovoljno i da li su aktivno ratovali ili su imali neku sporednu ulogu. Međutim, situacija postaje mnogo složenija u vezi s terorističkim grupama. Države članice EU usvajaju svoje zakonske okvire o terorističkim grupama i radnjama, kao i o uzrastu kad se djeci može suditi kao odraslima, a u skladu sa zakonskim okvirovima EU i ostalim međunarodnim sporazumima. Prema UNICRI do sada izgleda nije postojao poseban zakonski okvir o djeci koju su vrbovale oružane ili terorističke grupe. Najnovija pravna teorija pokazuje da se zakonske odredbe o maloljetnicima primjenjuju i na optužbe za terorizam. Izvještaj UNICRI preporučuje da „slučajevi s djecom uključenom u radnje povezane s terorizmom trebali bi se rješavati u skladu s postupkom za maloljetnike i pred sudom za maloljetnike. Teroristički prijestupi ne bi se trebali tretirati drugačije od ostalih krivičnih prijestupa koji uključuju djecu.“
- **Prava djeteta i zaštita djeteta:** sve države članice EU ratificirale su Konvenciju UN o pravima djeteta (UNCRC) i na to su obavezne prema međunarodnom pravu. Princip u osnovi ove Konvencije jeste da sve države postupaju u najboljim interesima djeteta. Osim toga Konvencija obuhvaća usklađenost sa zakonima o starateljstvu i brizi o djeci kako bi se osiguralo da sva djeca imaju osnovna prava, kao što je pravo na život, na vlastiti ime i identitet, roditeljski odgoj u okviru porodice ili kulturno-istorijske grupe te da je povezano s oba roditelja, čak i ako oni ne žive zajedno. Države imaju obavezu da roditeljima omoguće izvršavanje svojih roditeljskih dužnosti. Postoji i obaveza da se zaseban zakonski zastupnik osigura djetetu u svim sudskim sporovima oko brige o njemu i da se garantira da će u tim slučajevima biti saslušano i mišljenje djeteta. Isto tako Konvencija navodi da sve uključene strane moraju „poduzeti sve odgovarajuće zakonodavne, administrativne, socijalne i obrazovne mjere da bi se dijete zaštitilo od svih

oblika fizičkog ili mentalnog nasilja“. EU uzima Konvenciju kao početnu tačku za prava djeteta i izgradila je svoje politike i postupke u skladu s Konvencijom. Kada je riječ o djeci povratnicima, naročito onoj za koju se vjeruje da su bila uključena u terorističke aktivnosti, izvještaj UNICRI zaključuje sljedeće:

„Općenito gledano osnovni principi Konvencije UN, uključujući i pravo djeteta na ostvarivanje svojih najboljih interesa kao primarni cilj, izgleda da se ne provode u vezi s djecom uključenom u terorističke aktivnosti niti u vezi s mjerama koje se izriču članovima njihovih porodica. Osim toga nije očigledno da se član 40 (3)(b) [Konvencije UN], koji zahtijeva od država da uvedu mjere za postupanje prema djeci ne pribjegavajući sudske postupcima, ili član 37 (b), koji zahtijeva da se uskraćivanje slobode primjenjuje samo kao posljednja instanca i to u najkraćem mogućem vremenskom periodu, primjenjuju na bilo kakav smislen način kada je riječ o djeci uključenoj u aktivnosti povezane s terorizmom“.

U skladu s ovim nalazima i zaključcima jedna od glavnih preporuka UNICRI jeste: „države treba poticati da osiguraju da zakonodavstvo o terorizmu obrati posebnu pažnju na djecu i da budu zagarantirana prava djeteta koja mu pripadaju prema međunarodnim sporazumima. Ovo će vjerovatno zahtijevati posebne zakonodavne odredbe u vezi s djecom u domaćem zakonodavstvu, od slanja u pritvor do zatvorske kazne i reintegracije.“

Za više informacija o ovoj temi vidi [Neuchatelski memorandum o dobrim pravosudnim praksama za maloljetnike u antiterorističkom kontekstu.](#)

- **Multiagencijski pristup i dijeljenje informacija:** sve države članice UN imaju strukture i procedure koje se bave ranjivom djecom. Međutim, djeca povratnici predstavljaju novu grupu koja zahtijeva prilagođavanje postojećih struktura sadašnjoj stvarnosti u smislu suradnje, utvrđivanja odgovornosti, koordinacije i dijeljenja informacija. Za efikasan, brz i djelotvoran rad u multiagencijskom pristupu i za njegovo prilagođavanje djeci povratnicima neophodno je sljedeće:
  - Jasna zakonska pravila i propisi o dijeljenju informacija, naročito kada je riječ o postupanju s djecom u osjetljivim situacijama (roditelji narkomani, porodično nasilje, seksualno zlostavljanje). Praksa pokazuje da je dijeljenje informacija prikupljenih u sigurnosne svrhe izuzetno teško, mada je ponekad neophodno da bi službe za rad s djecom ili socijalne službe obavile pravilnu procjenu potreba djeteta. Ovo u nekim slučajevima zahtijeva prostor za pristup povjerljivim informacijama. S druge strane stručnjaci za podršku porodici mogu saznati nešto o porijeklu ili okolnostima djeteta što bi moglo da utječe na njegovu sigurnost i zaštitu. Ovu vrstu informacija treba podijeliti na strukturiran način s policijom i obavještajnim službama.
  - Dio strategije reagiranja treba biti pregled postojećih zakonskih okvira za suradnju između službi da bi se postigla sigurnost i zaštita, zaštitilo blagostanje djeteta i izradilo odgovarajuće zakonodavstvo koje omogućava dijeljenje neophodnih informacija.
  - Ujedinjavanje različitih ekspertiza za partnerskim okruglim stolom ili u stručnim jedinicama. Za djecu povratnike treba postojati ekspertiza o traumi (razvoj i način reagiranja), općem razvoju djeteta, prikupljanju podataka, pravosuđu, podršci porodici, obrazovanju i tako dalje. Ove multiagencijske stručne jedinice mogu pomoći u posebnim slučajevima tako što će osmislitи cjelokupnu obuku za praktičare prve linije i procijeniti rizike i potrebe.
- **Pravne smjernice za praktičare:** praktičari kao što su stručnjaci za podršku porodice i socijalni radnici u kontaktu s djetetom i ostalim povratnicima suočavaju se s brojnim pitanjima koja postavljaju povratnikova porodica i društveni kontakti, uključujući i pitanja pravne prirode. Ona mogu obuhvatiti starateljstvo, podršku za slanje novca, nacionalnost, državljanstvo itd. Praktičari također govore o povećanom broju sudske proceze o ovim pitanjima. Da bi se osigurile tačne informacije pojedincima i porodicama te da bi se zaštitili praktičari koji su možda uključeni u sudske procese, toplo se preporučuje formiranje strukture za pravnu podršku. To bi bilo mjesto (fizički prostor ili na internetu) gdje socijalni radnici ili stručnjaci za

podršku porodici mogu zatražiti pravne smjernice o pitanjima koja im postavljaju porodice povratnika. Može se razmisliti i o odgovarajućoj pravnoj obuci za praktičare koji se bave djecom. Obim te obuke mogao bi se proširiti i obuhvatiti opći fokus na prava djece, a naročito na prava djece koja su bila žrtve nasilja, kao i na prava djece u kontaktu s pravosudnim sistemom.

Studija slučaja – prepreke u radu s djecom povratnicima

Žena stara 35 godina s troje djece vratila se s teritorija pod kontrolom Islamske države nakon perioda od dvije godine. Sigurnosne službe su sačekale ženu na aerodromu, ali ona nije uhapšena niti krivično gonjena. Sigurnosne službe su ostale u kontaktu s njom i povremeno su je posjećivale. Socijalne službe nisu obavještene, ali su poslije nekoliko mjeseci saznale za njen povratak. Kada su je socijalni radnici posjetili, ona nije željela pričati o svom iskustvu niti o tome gdje je bila. Tvrdila je da je živjela van teritorija pod kontrolom Islamske države i da nije učestvovala u aktivnostima Islamske države. Socijalni radnici su preko njene rodbine saznali da je ova žena s djecom zaista živjela u Islamskoj državi i da gaji velike simpatije prema ovoj organizaciji. Njen najstariji sin također je bio uključen u indoktrinaciju i bio u kampu za obuku. Ona je udata za ekstremistu kao druga žena i potpuno je prekinula svaki kontakt s vlastima. Socijalne službe ne mogu da istražuju niti da joj oduzmu djecu. Zbog ograničenja u dijeljenju informacija, nikakve informacije ne smiju se otkriti školi koju pohađaju njena djeca.

Naučene lekcije:

- Prvi period po povratku kući najvažniji je u smislu ostvarivanja kontakta i nuđenja intervencija, jer će većina povratnika u tom trenutku biti spremna da razgovara i surađuje.
- Ako se informacije ne podijele, to može otežati provođenje intervencija. U tom slučaju nemogućnost otkrivanja informacija socijalnim službama ili školi značilo je da je bilo teško doći do ove žene ili njene djece.
- Od presudnog značaja jeste to da djeca budu uključena od samog početka i da im se ponudi mentalna briga kako bi se izlječila od traume.

7.4.2 Procjena rizika i potreba

Rehabilitacija i resocijalizacija djece u velikoj mjeri zavisi od procjena rizika i potreba. Procjene moraju obuhvatiti fizičko i mentalno stanje djeteta, stepen traume, stepen indoktrinacije/ekstremističkog načina razmišljanja, stav prema nasilju i slično. Trenutno ne postoje posebne procjene rizika za djecu povratnike. Međutim, praktičari mogu da iskoriste postojeće psihometrijske alate koji procjenjuju, na primjer, multikulturalnost, grupni identitet, kognitivnu fleksibilnost i religioznost.⁴⁵ Pošto su postojeće specijalne procjene rizika osmišljene za odrasle i još su u ranoj fazi kada je riječ o bazi dokaza, one nisu pogodne za djecu povratnike. Imajući u vidu činjenicu da se djeca još razvijaju, možda je adekvatniji alat primjena individualnih procjena koje obuhvaćaju procjenu rizika, ali se usredotočuju na cjelokupnu situaciju i potrebe djeteta zbog ostvarivanja njegovih najboljih interesa. Važno je napraviti razliku između djevojčica i dječaka povratnika zato što su mnogi od njih možda bili izloženi različitim vrstama nasilja/traume, pa su im zbog toga potrebne specijalne intervencije. Države članice UN stoga moraju investirati u izradu specijalnih procjena za djecu povratnike.

⁴⁵ Saklofske, D. H. Schwean, V. L., Reynolds, C. R. (2013) The Oxford Handbook of Child Psychological Assessment. Oxford University Press.

Praksa na radu: Aarhus alat za provjeru porodica i djece (u fazi razvoja).

Socijalne službe i infocentar u Orhusu trenutno razvijaju alat za provjeru koji će koristiti praktičari fokusirani na proces deradikalizacije. Na kraju će ovaj alat za provjeru imati četiri kategorije djece:

- 9 meseci – 1 godina
- 1–6 godina
- 6–12 godina
- 12–18 godina

Za više informacija o ovom alatu u fazi razvoja obratite se Orhus infocentru: Christina Lehtinen – cle@aarhus.dk.

7.4.3 Smještaj i životni uvjeti

Postupak u vezi sa starateljstvom utvrdit će gdje dijete živi. Dijete može živjeti s roditeljima (jednim ili oba), djedom i bakom ili ostalim članovima porodice. Djeca mogu živjeti i u ustanovi ili u udomiteljskoj porodici ukoliko se utvrdi da je njihova biološka porodica nepodobna ili čak predstavlja rizik za rehabilitaciju djece. Ova opcija morala bi biti posljednje sredstvo, jer je utjecaj na dijete značajan i nepredvidiv. Dijete se može vratiti u rodno mjesto ili grad svojih roditelja (jednog ili oba) ili da otpočne novi život na nekom drugom mjestu. Osim zakonskih postupaka i (u nekim slučajevima) zabrana važno je naglasiti značenje novih uvjeta života u procesu rehabilitacije. U svrhu rehabilitacije normalizacija mora uslijediti što je prije moguće, ali na nju mogu da utječu faktori kao što je:

- zapošljavanje roditelja;
- strukturiran svakodnevni život;
- dostupnost privatnog životnog prostora;
- dostupnost obrazovanja i rekreativne aktivnosti;
- život u odgovarajućoj zajednici;
- pristup vršnjačkim grupama;
- uzori;
- osjećaj samoopredjeljenosti.

O ovim faktorima moraju voditi računa lica odgovorna za odlučivanje o životnim uvjetima djeteta (što zavisi od države članice EU, ali je pod najvećim utjecajem roditelja/najbliže porodice, lokalnih vlasti, službi za zaštitu djece, sudova za maloljetnike).

Studija slučaja: Povratnica s troje djece

Povratnica stara 30 godina boravila je u Siriji 8 mjeseci s mužem i dvoje djece. Vratila se s djecom kada je bila u poodmakloj fazi trudnoće. Njen muž je navodno mrtav. Nije uhapšena prije istrage, a sada živi s troje djece i pokušava naći posao. Poslije njenog povratka uključile su se brojne organizacije. U početku su bile uključene brojne socijalne službe zbog zabrinutosti za djecu i za njeno mentalno stanje (djeca su bila pothranjena kada su se vratila), a te službe i dalje prate blagostanje djece. Uključene su i policija i općina, a njihovi predstavnici redovno posjećuju ženu. Imenovan je vođa slučaja za koordinaciju cjelokupne potrebne brige. U njenoj neformalnoj mreži aktivna je njena sestra, koja joj pomaže kada treba da ode na zakazani sastanak ili da razgovara sa zvaničnicima. Ova žena je također u kontaktu sa svojom porodicom i s muževljevom porodicom, ali u manjoj mjeri.

Naučene lekcije:

- Važno je procijeniti vjerojatnost da povratnik ponovo ode na teritorij pod terorističkom kontrolom da bi se, na primjer, pridružio bračnom partneru. U konkretnom slučaju ovo je u početku djelovalo sasvim moguće, pa se raspravljalo o načinima da se spriječi odlazak ove žene u Siriju, a spominjalo se i oduzimanje pasoša. Bitno je imati dobre formalne i neformalne mreže koje mogu osigurati informacije o povratnicima.
- Postizanje dogovora između socijalnih službi i povratnika može održati porodicu na okupu. Ovdje su postojali razlozi za zabrinutost zbog sigurnosti i zaštite djece. Ipak, povratnica je surađivala sa socijalnim službama, poštovala dogovore, pa joj djeca nisu oduzeta.
- Važno je sagledati širu mrežu oko povratnika. Jedan od izazova u konkretnom slučaju jeste to što nije poznato kakav utjecaj na nju imaju svekar i svekrva, jer je njihov mlađi sin također otisao u Siriju. Postojala je bojazan da bi oni mogli loše utjecati na ovu ženu i njenu djecu.
- Ulaganje u brojne vrste podrške i izgradnju odnosa pomaže praktičarima da procijene rizike i pronađu prilike za oslobođanje i deradikalizaciju. Mentalno zdravlje ove povratnice je provjereno i sada joj se pruža psihološka pomoć. Ona također dobiva novčanu pomoć, jer traži posao, pa se prijavila za socijalnu pomoć neophodnu da bi organizirala život.

7.4.4 Podrška porodici

Bez obzira na to da li su povratnici u biološkoj ili udomiteljskom porodici, njihovo neposredno društveno okruženje ima presudnu ulogu u procesu rehabilitacije. Kada je riječ o djeci povratnicima čitava biološka porodica je najvjerojatnije doživjela sukobe i traumu, pa to predstavlja znatan rizik po blagostanje i stabilnost djeteta. Zbog toga ovim porodicama kao osnovnoj jedinici treba osigurati podršku i stručno usmjeravanje (psihološko, traumatsko, teološko, pedagoško) da bi im se pomoglo u reagiranju na traumu i sadašnje okolnosti i probudilo njihovu svijest o načinima na koje mogu da pomognu u stvaranju sigurnog i stabilnog okruženja u kojem će dijete odrastati. (Vidi poglavlje 4 za više informacija o podršci porodici.)

7.4.5 Uloga predškolskih ustanova i škola

Dostupnost obrazovanja je od odlučujućeg značenja u procesu rehabilitacije djece povratnika. Ovo je značajan zaštitni faktor, jer stvara osjećaj sigurnosti, normalizira svakodnevni život djeteta, izlaže ga kulturološkoj različitosti i povećava interakciju s pojedincima van kuće.⁴⁶ Diskusije praktičara u okviru Radne grupe za obrazovanje RAN pružile su značajan uvid (u nastavku) u to kako škole treba da se uključe u rehabilitaciju djece povratnika ne ugrožavajući sigurnost ostale djece, školskog osoblja i ostalih direktno uključenih strana.

⁴⁶ Kia Keating & Ellis 2007; Hart, 2009

Studija slučaja – Dijete koje se vratilo u školu

U martu 2014. godine maloljetni mladić je došao u pratinji oca da se upiše u školu. Poslije ispitivanja je utvrđeno da je dječak bio u Siriji tri mjeseca i da se upravo vratio. On je također pohađao program obuke tokom boravka u Siriji. Ubrzo se pojavio pred sudom za maloljetnike gdje je sudija donio odluku da se vradi u školu što je prije moguće. Ta odluka donijeta je u roku od jedne sedmice od njegovog povratka. Priča o njegovom povratku imala je nekoliko verzija: 1. Pobjegao je zato što je htio da se vrati kući. 2. Otišao je u Istanbul da kupi topliju odjeću i zatim pobjegao. 3. Vratio se zajedno sa starijim prijateljem.

Zato što je ova škola u to vrijeme bila suočena s nekoliko omladinaca koji su vršili radikalizaciju, direktor je odlučio da održi sastanak iza zatvorenih vrata s nekoliko nastavnika da bi ispitao njihovu reakciju i provjerio da li bi mogli da prihvate ovog dječaka u učionici. Nastavnici su se uspaničili, neki su počeli plakat, a neki su htjeli dati ostavku. Na osnovu tog iskustva, direktor je odlučio da dječaka uputi u drugu školu i u povjerenju se obratio jednom kolegi. Obavješteni su samo direktor škole, socijalni radnik, vjeroučitelj i razrednik. Sudija za maloljetnike također je naredio i rad s ličnim instruktorom, pa je otac – u ovom slučaju samohrani roditelj – dobio neophodna uputstva. Proces reintegracije je dobro prošao. Dječak je maturirao na kraju redovne školske godine.

- **Normalizacija kao glavni princip:** Glavni princip u bavljenju povratnicima u obrazovnom okruženju jeste „povratak na normalu“ što je prije moguće. Škole moraju osigurati siguran i uređen prostor u kojem će djeca i mladi osjećati podršku, gdje postoji struktura i pravila, pa je stres ublažen. Treba na minimum smanjiti rizik od toga da se neki učenik promatra kao „drugačiji“ i treba uložiti napore da on ne bude u centru pažnje.
- **Postupanje s potencijalnim rizicima koje predstavljaju djeca povratnici:** Zbog historijata i ličnih iskustava nekada se može pojaviti zabrinutost da će dijete povratnik predstavljati opasnost za ostalu djecu u školi; iako je to malo vjerovatno, svijest o traumatskim reakcijama (kao što je imitiranje, a u malom broju slučaja i pravo nasilje) i spremnost za bavljenje tim reakcijama trebalo bi da budu sastavni dio procesa obuke za nastavnike. Kao što je već navedeno procjena rizika i potreba mora se obaviti prije nego što dijete stigne u školsko okruženje.
- **Škole trebaju potaknuti djecu na razvoj mišljenja i odgovornosti:** Djecu treba podržati da bi postala pozitivni članovi školske zajednice i dati im priliku da budu uspješna. Ovo je još važnije za djecu koja osjećaju nepravdu i ljuta su ili zabrinuta zbog događaja u privatnom životu i u svijetu. Bavljenje bijesom i percipiranim nezadovoljstvom i nepravdom je presudno za stvaranje otpornosti prema ekstremističkim rizicima.
- **Prevazići nevoljnost nekih škola da prihvate djecu povratnike:** Pojedine škole su nespremne da prihvate djecu povratnike, jer se plaše da će se ekstremističke ideje širiti u školi te da su čak mogući i teroristički činovi. Ovo bi moglo stvoriti tenzije u školi i široj zajednici. Da bi se prevazišli ovi izazovi, osoba/tijelo koje i uživa povjerenje školskih upravnih treba biti imenovano za diskusiju, ubjeđivanje i pregovaranje sa školama o suradnji.
- **Dijeljenje informacija po dolasku djeteta povratnika:** Važno je da dijete ne dođe u školu nenajavljeni. Direktora škole treba obavijestiti, a dijete treba tretirati u skladu sa školskim procedurama za zaštitu djece. Iako postoje neke koristi od dijeljenja informacija s većim brojem zaposlenih, to bi moglo da dovede do predrasuda i stigmatizacije koje usporavaju proces normalizacije. Možda je korisno porazgovarati s porodicom o tome koje informacije treba podijeliti i sa kime.
- **Škole trebaju obratiti dodatnu pažnju na napredak djeteta:** Rukovodstvo škole se mora pobrinuti da dijete dobije posebnu pažnju i da se sve vrijeme informira o aktivnostima i blagostanju djeteta. Rukovodstvo može postaviti pitanja zaposlenima, razgovarati s detetom i odrediti nekog zaposlenog za pažljivo promatranje djeteta.

- **Razviti strukturu podrške za škole:** Ovo je neophodno kako bi se školama objasnilo na koje stručnjake mogu da se oslove u radu s djecom povratnicima. U multiagencijskoj suradnji škole trebaju surađivati s partnerima u brizi o djeci, sa socijalnim radnicima, policajcima, službama za mentalno zdravlje, stručnjacima za traume, službama za fizičko zdravlje, radnicima s omladinom, NVO s relevantnom stručnošću i organizatorima vanškolskih aktivnosti u cilju poticanja integracije.
- **Odrediti srednji period prilagođavanja za dijete:** Ovo bi moglo pomoći djetetu pri (novom) početku u školskom sistemu (nakon života u potpuno drugačijem okruženju). Taj period trebalo bi da bude što kraći. U pojedinim zemljama djeca moraju odmah ući u školski sistem u skladu sa zakonodavstvom/ organizacijom sistema. Tokom perioda prilagođavanja važno je izgraditi povjerenje i povezati se s detetom i njegovom porodicom. Tokom tog perioda moguće je obaviti procjenu potreba i testirati znanje jezika, psihološko stanje i intelektualne sposobnosti.
- **Pronaći dobro slaganje između djeteta povratnika i škole:** Neke škole će bolje odgovarati djetetu od drugih. Lice koje je odgovorno za škole ili specijalni centar mogu imati ključnu ulogu u prepoznavanju najpogodnijih škola. Oni trebaju dobiti dodatnu obuku, podršku i finansijska sredstva. Povratak u staro okruženje i školu nekada nisu korisni za dijete i porodicu. Premještaj je u interesu djeteta, pa ono – kao i ostali članovi porodice – može krenuti od samog početka, bez stigmatizacije ili divljenja. Preporučljivo je izbjegavati upis ove djece u škole koje se nalaze blizu mjesta napada u Evropi zbog prisustva traumatizirane ili viktimirane djece i nastavnog osoblja.
- **Postupanje s publicitetom i reakcijama u štampi:** Škole moraju znati da upisivanje djeteta povratnika može donijeti publicitet i tenzije u okviru (školske) zajednice. Roditelji, štampa i političari nekada počinju postavljati pitanja i traže razloge za zabrinutost. Za to je potrebna strategija, pa je povjerljivost od presudnog značaja. Škole moraju biti u stanju da koriste svoj protokol za kriznu komunikaciju. Ako još nemaju protokol, mogle bi se rukovoditi prema načinu na koji tretiraju djecu s kriminalnom prošlošću kada se vrate u školu. Preporučuje se da škole prethodno razgovaraju o svojoj strategiji s nadležnim lokalnim tijelom/osobom. Općenito govoreći, škole ne bi trebalo da daju izjave za štampu.
- **Specijalni programi za djecu povratnike:** Kada je riječ o ostalim osetljivim pitanjima u vezi s djecom, mladi povratnici ne bi se trebali izolirati ili odmah prepoznati za „specijalni“ tretman. Ipak to ne poništava potrebu za prilagođenim individualnim programima podrške poslije procjene potreba. Procjenu treba obaviti zajedno sa čitavom porodicom i mrežom podrške koja postoji van škole. Rezultati će pomoći školi da procijeni kapacitete za učenje.
- **Omogućavanje pristupa ekspertizi o traumi i ekstremizmu:** Iako je školsko osoblje uglavnom obučeno za postupanje s osjetljivom djecom, preporučuje se dodatna obuka o ekstremizmu i okolnostima u kojima su živjela djeca povratnici. Škola također treba imati pristup stručnom timu o ovim temama da bi dobila pomoći i podršku u problematičnim situacijama.

7.4.6 Praksa na osnovu saznanja o traumi

Kao što je jasno naznačeno u tematskom dokumentu RAN Djeca povratnici iz konfliktnih zona⁴⁷, svijest o traumi je vještina koju bi trebali savladati svi praktičari prve linije koji rade s djecom povratnicima. Sposobnost prepoznavanja znakova i simptoma traume presudna je za pravilno tumačenje ponašanja djece i osmišljavanje odgovarajućih intervencija. Potrebu za ovom vještinom naglasili su praktičari u Radnoj grupi RAN za zdravstvena i socijalna pitanja (H&SC), koji su također spomenuli potrebu za „praksom na osnovu saznanja o traumi“ u radu s djecom povratnicima.

Praktičari u radu s djecom koja su odrasla u radikalnom okruženju (kako u Evropi, tako i u sadašnjim ratnim zonama) trebaju se potruditi da shvate različitu prirodu traume i njenog utjecaja. Trauma izaziva **reakciju**

⁴⁷ Mreža za podizanje svijesti o radikalizaciji (RAN), (2016). Tematski dokument: ‘Child returnees from conflict zones’. Dostupno na https://ec.europa.eu/home-affairs/sites/homeaffairs/files/what-we-do/networks/radicalisation Awareness_network/ran-papers/docs/issue_paper_child_returnees_from_conflict_zones_112016_en.pdf.

zavisnu od opterećenja – što veću traumu dijete doživi, to je veća vjerojatnost da će imati psiholoških i fizičkih problema. Rezultirajuće ponašanje obuhvaća tendenciju pogrešnog tumačenja razgovora, pretjeranu osjetljivost, kao i pretjerano reagiranje ili izostanak reagiranja (ili i jedno i drugo) na poticaje. Kod ove djece se često postavlja pogrešna dijagnoza poremećaja ličnosti, što ukazuje na potrebu da profesionalci podijele informacije o prošlosti pojedinačne djece..

Praktičari treba da shvate kako funkcioniра „mozak za opstanak“ kod ove djece, odnosno da ona na traumu reagiraju po principu **bježi/bori se/stani** (što su prirodne reakcije nižih funkcija mozga. Kada osjete da su u opasnosti, ljudi će se boriti protiv te opasnosti, pobjeći ili stati „kao zamrznuti“). Ovo je tačka kada „mozak koji misli“ kod djece s traumom ustupa mjesto nižim funkcijama mozga koje se odmah prebacuju na „režim opstanka“. Do djece koja su u režimu opstanka teško se dopire zato što je njihov početni odgovor da prežive ili da „reagiraju“, a ne da razmišljaju „racionalno“ i da vode dijalog sa stručnjacima koji pokušavaju da im pomognu.

Treba shvatiti da nije riječ o „neuspjehu“ ove djece da se povežu sa službama, kao što se obično prepostavlja, već ta djeca „nisu u stanju da se povežu“ zbog percipirane opasnosti. Stručnjaci koji osporavaju ekstremističke ideologije to ne mogu uraditi kada je dijete u režimu „bježi/bori se/stani“ zato što dijete u tom trenutku nije sposobno za „razmišljanje“. Važno je postarati se da se dijete osjeća sigurno; proces izgradnje odnosa i stvaranja prijatnog i toplog okruženja su ključni faktori koji doprinose **tranziciji djeteta iz „režima opstanka“ u „režim razmišljanja“**.

Proces stvaranja sigurnog i stabilnog okruženja i izgradnje odnosa s djetetom povratnikom može potrajiti nekoliko mjeseci. Iako je neophodno osigurati efikasan kontakt prije početka rada na opovrgavanju ekstremističkih pogleda, pojedina istraživanja tvrde da ne treba pokušavati nikakvu značajnu terapeutsku intervenciju najmanje šest mjeseci jer je djeci potrebno da se fizički i psihički prilagode novom okruženju. To ne znači da ne treba pružiti podršku, ali djeca koja su doživjela ozbiljnu traumu obično su problematična kada je riječ o povjerenju, što može dodatno ometati uključivanje u terapiju.

Da bi razvili praksu na osnovu saznanja o traumi, praktičari RAN H&SC preporučuju rad s djecom na bazi podijeljenog plana brige u kojem različita tijela i ustanove imaju odgovornost i obezbjeđuju različite intervencije, a jedan vođa slučaja garantira kontinuitet podrške. Svi uključeni partneri moraju biti svjesni postojanja traume i načina na koji da reagiraju. Ovo obuhvaća praktičare i osoblje prve linije, kao što su radnici na prijemnom odjeljenju, koji su često prvi s kojima se stupa u kontakt u organizacijama. Bitno je da oni shvate načine na koji je ponašanje ove djece odnosno njihovih porodica povezano s traumom (npr. dijete može biti agresivno zato što je u „režimu opstanka“).

Dodatna literatura: *RAN H&SC ex-post paper of the RAN H&SC meeting on ‘Children and youth growing up in a radicalised family/environment’* bavi se traumom i praksom na osnovu saznanja o traumi detaljno i u vezi s djecom.

7.4.7 Bavljenje ekstremističkom ideologijom

Kao što je spomenuto na početku ovog poglavlja, **praktičari moraju prepostaviti da su djeca povratnici u određenom stepenu bila uključena u ekstremističku ideologiju Islamske države**. Kod odraslih se bavljenje ideoškom komponentom radikalizacije kroz intervencije obično naziva „deradikalizacija“. Prilagođeni programi deradikalizacije, međutim, tek treba da se osmisle za djecu povratnike. Važno je napomenuti da će se u mnogim slučajevima kada je dijete u stabilnom domu i redovno pohađa školu, a kada se porodica kao jedinica reintegriра u društvo (npr. kada roditelji nađu posao ili se školju), pitanje ekstremizma samo od sebe riješiti. To se dešava zato što je identitet čvrsto povezan sa svakodnevnim iskustvima kod djece koja odrastaju u zoni sukoba. Promjena iskustava često je propraćena promjenom stvari i osoba s kojima se dijete identificira.

Ekstremizam se također mora obraditi i to na suptilan način, kroz nijansiran i pažljiv pristup. Pokretanje programa deradikalizacije za mlade koji direktno suočavaju mlade s pitanjima ideologije i identiteta mogu dovesti do **krize identiteta kod mlađih**, koja će biti pogoršana uobičajenim pitanjima o identitetu koja prate prijelaz iz djetinjstva u adolescenciju. Stoga je važno raditi na njemu i izgraditi alternativni pogled na svijet zasnovan na pozitivnim i raznovrsnim svakodnevnim iskustvima. Porodica, škole, zajednica i rekreativne organizacije mogu imati pozitivnu ulogu u ponovnom uspostavljanju pogleda djeteta na društvo i na svoj identitet i ulogu u okviru društva.

7.4.8 Izgradnja kapaciteta za postupanje s djecom povratnicima

Ovaj priručnik daje smjernice o načinima reagiranja na djecu povratnike. Međutim, mnoge države članice EU ukazale su da još nemaju prave strukture u slučaju naglog priljeva djece povratnika. **Od ključnog značenja jeste to da države članice EU počnu graditi ove kapacitete**, a naročito u vezi sa sljedećim:

- Razvijanje znanja i ekspertize o djeci povratnicima preko detaljnog pregleda ekspertiza, uključujući iskusne profesionalce za traumu (razvoj i reagiranje), ekstremizam, razvoj djeteta, obrazovanje i procjenu rizika. Takva ekspertiza trebalo bi biti lako dostupna za praktičare prve linije koji se bave djecom povratnicima i prilagođena lokalnom i nacionalnom kontekstu u kojem će djeca povratnici odrastati;
- Osnovna obuka o svijesti za praktičare u (direktnom) kontaktu s djecom povratnicima (npr. nastavnici, socijalni radnici, članovi organizacija za rekreaciju). Ova osnovna obuka treba da obuhvati minimalno sljedeće:
  - informacije o situaciji u Siriji/Iraku u kojoj su se ova djeca našla;
  - osnovna svijest o traumi i vježbe za načine reagiranja kada dijete povratnik pokaže određeno ponašanje;
  - način prijavljivanja zabrinjavajućih znakova i kada treba zatražiti dodatnu podršku;
- Jasne zakonske i organizacione strukture za bavljenje djecom povratnicima.
- Postojeće socijalne službe i službe za zaštitu djece.

8 Multidisciplinarna pitanja

Posljednje poglavlje ispituje dve široke teme od ogromnog značenja za sve koji rade s povratnicima: različite uloge i motivacije povratnika FTF i povratnica te način komunikacije, kako s povratnicima i njihovim porodicama, tako i sa zajednicama u koje se vraćaju.

8.1 Rodne razlike

Širom Evrope većina FTF su muškarci (80%) dok žene u prosjeku čine 20%, ali postoje i regionalne varijacije – na primjer, udio žena niži je u Italiji i Španiji (10%). Iz više razloga važno je uzeti u obzir rodne razlike da bi se spriječile intervencije.

Mora se razumjeti motivacija za priključivanje džihadističkim grupama da bi se osmisili odgovori za FTF povratnike. Kod muškaraca se snažan fokus stavlja na muževnost, život ratnika i glorifikaciju žrtvovanja. **Podkultura o privlačnosti džihadista povezuje mlade u potrazi za senzacijom s pop-kulturom, propagandom i filmovima.** Održavanje časti obnavlja se kroz rat i žrtvovanje. Istraživač Evin Ismail je ovo nazvao muževnošću po principu „živi brzo i umri mlad“ u Islamskoj državi. Mladi regrutirani muškarci često imaju kriminalni dosje i **asocijalne psihološke poremećaje**, što znači da imaju razne poteškoće, kao što su niska kontrola impulsivnosti, problemi s upravljanjem bijesom, sklonost ka nasilju kao sredstvu za dobijanje moći i kontrole, metaforička kratkovidost itd. Mora se raspravljati o traumi prouzrokovanoj potčinjavanjem, doživljavanjem ili prisustvovanjem nasilju.

Nasuprot tome, uloga žena u islamskičkoj propagandi usmjerena je k **identitetu i pripadnosti**, k aktivnoj i vitalnoj ulozi u izgradnji takozvane Islamske države. Ako ispune svoje dužnosti kao supruge i majke, neke od njih mogu aktivno da doprinesu radeći kao nastavnice ili bolničarke, ali i radeći na propagandi i regrutiranju. Žene često privlači romantična vizija religioznog života bez diskriminacije u kojem će postati kamen temeljac porodice i glavni akteri u odgajanju nove generacije. Za neke vrbovane žene Islamska država je put za bještvo od teških problema s identitetom, kao što je izbor između modernih zapadnih vrijednosti i zadržavanja tradicionalnih islamskih principa iz svojih porodica.

Stoga Islamska država može ponuditi navodnu slobodu od patrijarhalne tradicije i kulturnih normi, a nekim ženama je to uzbudljiva prilika da upoznaju i udaju se za radnika i da ostvare ulogu podrške. Islamska država također im nudi potencijal da budu poštovane kao udovice čiji su se muževi žrtvovali – salafisti smatraju da je uloga žene da rađa djecu i da ih odgaja da jednog dana postanu mučenici. Brak je obavezna institucija, a očuvanje čistoće znači da se žene moraju udati između 9. i 17. godine.

Povratnice FTF često se vraćaju kući da rode ili da pobjegnu od teškog života punog sukoba. **Žene s djecom često su osjetljive i potrebna im je značajna podrška i posvećenost socijalnih službi.** Mnoge od tih žena plaše se da će izgubiti djecu zbog mjera za zaštitu djece. Povratnice su često izolirane i osjećaju se posramljeno u očima ostalih u zajednici. To je dodatno pogoršano traumom koju su doživjele zajedno sa svojom djecom zato što su bile izložene ratnim uvjetima i prekomjernom brutalnom nasilju. Obavezno je obaviti procjenu rizika kod ovih povratnica i njihove djece, kao i osiguriti podršku u vezi s traumom, uključujući i one koje nisu optužene za prijestupe. Žene koje su doživjele užasne uvjete i realnost života u terorističkom režimu često su razočarane po povratku.

U postupanju s povratnicama korisne su sljedeće mjere:

- što skorije kućne posjete od strane socijalnih radnika i policajaca (bilo samostalno ili zajedno) da bi se procijenio stepen posvećenosti terorističkim grupama;
- procjena odnosa sa članovima porodice;
- zaštita djece, kao i drugačije opcije savjetovanja;
- brz pristup tretmanu traume i službama specijaliziranim za mentalno zdravlje;
- obučavanje roditelja za povratnike istovremeno s mentorstvom;
- uspostavljanje porodičnih mreža uz podršku lokalnih vlasti/NVO.

8.2 Pitanja komunikacije i kontranarativa

Ovaj odjeljak sadrži informacije i savjete o opcijama reagiranja na lokalnom nivou za dva posebna pitanja o komunikaciji.

- Kako odgovoriti na izazove u komunikaciji na lokalnom nivou u postupanju s povratnicima – Lokalna strategija komunikacije.
- Kako odgovoriti na negativni narativ terorističkih grupa o povratku u zemlje EU – Komunikacija o povratku.

Vidi Aneks 2 koji predstavlja stratešku komunikaciju i kontranarative u vezi s inozemim terorističkim borcima povratnicima. Dat je opis elemenata koje treba razmotriti prilikom sastavljanja strategija komunikacije za povratnike na nivou nacionalnih vlasti.

8.2.1 Lokalna strategija komunikacije

Opći pregled i problemi

Bavljenje komunikacijom u vezi s izazovima koje predstavljaju povratnici zahtjeva pažljivu pripremu. Potencijalna opasnost kombinira percepciju o toj opasnosti u općoj javnosti, kao i očekivanu zabrinutost opće javnosti zbog rehabilitacije osobe koja se upravo vratila iz „borbe“ rame uz rame s teroristima. To znači da **se očekuje da će povratnici privući mnogo medijske pažnje**. Povratnici često postaju slavne ličnosti u očima destabilizirajućih aktera, kao što su nasilne desničarske ekstremističke organizacije. Lokalne vlasti i njihovi partneri iz civilnog društva i zajednice moraju se pripremiti na povećanu ili ponovnu pažnju i pritisak medija i političara. Zbog toga je od vitalnog značenja imati strategiju komunikacije koja je pripremljena za cjelokupan pristup reagiranju na povratnike, idealno prije njihovog dolaska u lokalnu zajednicu.

Zbog čega je strategija komunikacije neophodna

- **Ovo je kontroverzna tema.** Komunikacija u vezi s povratnicima vjerovatno će privući maksimalnu medijsku pažnju.
- Ovo je tema koja izaziva podjele. Ekstremističke i terorističke grupe namjerno koriste taktike i poruke čiji je cilj polarizirati i podijeliti zajednice.
- Na kratkoročnom planu povratnici predstavljaju **dilemu u javnoj komunikaciji** za vladu i njene partnere.
- Na dugoročnom planu vlasti i lokalne zajednice moraju raditi zajedno da bi **resocijalizirale ili integrirale** povratnike u društvo.
- Ne postoji **samo jedan profil povratnika**. Razlike se javljaju u motivaciji za odlazak i za povratak. Nijansirano komuniciranje je presudno, ali problematično.
- Trenutna reakcija javnosti na problem najvjerovaljnije će biti **emotivna ili zasnovana na pogrešnim prepostavkama**. Na kratkoročnom planu strah i bijes će obilježiti trenutne reakcije nekih ljudi na problem i morat će se ponovo obraditi. Proći će izvjesno vrijeme prije nego što će se činjenice i brojke moći racionalno koristiti u diskursu na ovu temu.
- Povratnici su multidisciplinarni problem. Povratnički fenomen **najvjerovaljnije će izazvati debatu ili kontroverzu o velikom broju ostalih prioriteta** kao što su radikalizacija u zatvorima, kohezija zajednice, deradikalizacija i nacionalne preventivne strategije.

Glavni principi za komunikaciju o povratnicima

Prilikom osmišljavanja lokalne strategije komunikacije za povratnike na umu treba imati nekoliko glavnih principa.

- Pripremiti lokalnu analizu na vrijeme da bi se utvrdilo kako istovremeno biti proaktiv i defanzivan u radu na komunikaciji. Komunikacija treba biti otvorena i transparentna.

- Voditi računa o tome da lokalne **strategije komunikacije za povratnike budu uskladene sa svim ostalim relevantnim strategijama**. Veoma je važno da se ovaj rad uskladi s ostalim lokalnim i nacionalnim strategijama za sprečavanje radikalizacije i strategijama komunikacije u vezi s radikalizacijom u zatvorima. Pogrešan korak u postupanju sa samo jednim povratnikom vjerovatno će imati ogromne reperkusije u obje oblasti aktivnosti, a također ima potencijal da postane narativ koji narušava komunikaciju o prevenciji.
- Cilj komunikacije jeste da se diskurs usmjeri ka prostoru koji je što je moguće **mirniji i racionalniji**. Ponekad će komunikacija morati da se na prvom mjestu obrati emocijama, zabrinutosti i strahovima zainteresiranih strana.

Konkretnе metode

U najjednostavnijem smislu savjetujemo osmišljavanje strategije komunikacije u sedam koraka.

1. Jasno **definirajte lokalni problem** putem istraživanja i razumijevanja raspoloženja zajednice, medija i ostalih zainteresiranih strana. Usredotočite se naročito na ključne ciljne grupe, kao što su one podložne radikalizaciji od strane desničarskih organizacija. Osim toga osigurajte da strategija komunikacije bude integrirana s ostalim strategijama komunikacije – ovo pitanje vjerovatno će utjecati na ostale vrste komunikacije, pa čak biti inspirirano njima. Što je jasan cilj?
2. **Shvatiti s kime želite da razgovarate** i da treba razgovarati jasno i na način koji im je smislen. Koji glasovi dopiru do ciljnih grupa? Koje poruke treba prenijeti i na koji način ih čuju ciljne grupe?
3. Raditi kreativno na kampanjama i u **partnerstvu s ostalima**, naročito sa suradnicima iz vlade (u lokalnom timu za multiagencijsku suradnju), zajednice i iz dobrotvornih organizacija te uz podršku agencija (komunikacije, dizajn, mediji itd.), a kada je moguće i s kompanijama za društvene medije. Mogu li se prepoznati potencijalni kreativni partneri? Nacionalna tačka kontakta za povratnike treba biti informirana o planovima komunikacije, a može osigurati dodatne informacije.
4. **Tko predstavlja glas zajednice** i partnere za suradnju? Da li oni mogu podijeliti priče koje će humanizirati pitanje povratnika? Jasne i koncizne kampanje neophodne su da bi predstavile činjenice, ali će se ukazati potreba i za širim kampanjama koje se bave emocijama izazvanim ovim pitanjem, uključujući govor mržnje (ekstremne desnice) ili islamofobiјu.
5. **Kako ćemo dospjeti do ciljnih grupa** zavisi od toga tko su oni, ali glavni mediji nisu uvijek i najpouzdaniji. Partneri u zajednici možda će biti u stanju da upotrebe društvene medije da dopru do onih koji su najviše „pogođeni“ ovim pitanjem. Da li će ovo biti organski način ili će se morati podržati plaćenim reklamama na platformama društvenih medija? Da li će događaji u lokalnoj zajednici pomoći da se objasni ovo pitanje? Početno istraživanje i analiza trebali bi već odgovoriti na ova pitanja.
6. **Pažljivo pratiti reakcije** na svaku komunikaciju. Ovo su primarne povratne informacije i mogu se ponovo upotrijebiti u radu i shodno tome prilagoditi. Ovo će također doprinijeti evaluaciji cjelokupnog uspjeha aktivnosti i dati uvid u nedostatke.
7. **Prijaviti i diskutirati o naporima komunikacije** i uspjehu s ostalim zainteresiranim stranama u lokalnom multiagencijskom timu. Ovaj rad pomoći će u informiranosti buduće preventivne komunikacije i osmišljavanju politike o povratnicima. Postarati se da rezultati budu dostupni i da dalje planiranje komunikacije bude blagovremeno ostvareno.

Praksa na radu: Seminari u zajednici, Finska

U Finskoj se seminari u zajednici organiziraju na lokalnom nivou. Seminari okupljaju razne lokalne aktere iz različitih javnih sektora (provođenje zakona, socijalne službe itd.), NVO specijalizirane za rad s osjetljivim grupama i s ekspertizom u lokalnim preventivnim naporima, vjerske organizacije i organizacije u okviru zajednice s najjednostavnijim pristupom građanima i njihovom povjerenju. Seminari funkcioniraju kao platforma za izgradnju povjerenja i zajedničko kreiranje lokalnih preventivnih praksi i inicijativa. Poslije seminara lokalne vlasti dobivaju podršku lokalnog multiagencijskog tima i akcioni plan. Cilj ovog zajedničkog djelovanja jeste da se osigura transparentan, inkluzivan i participatorički proces za sve strane, koji istovremeno sprečava stigmatizaciju i stavljanje „na metu“, na primjer, muslimanskih zajednica. Ovo je važno i s gledišta strateške komunikacije, jer polarizacija u vezi s temom radikalizacije, nasilnog ekstremizma i FTF povratnika odražava usku i varljivu sliku o prirodi nasilnog ekstremizma kao pojave. Za više informacija kontaktirati *Finsku crkvenu mrežu za pomoć i mir*.

8.2.2 Komuniciranje o povratku

Opći pregled i problemi

Nekoliko praktičara zabilježilo je da članovi porodica FTF kažu kako **Islamska država ima poseban narativ o povratku** da bi ga spriječila (osim ako namjerno ne žele da se neki ljudi vrate kući). Oni tvrde da ljudi koji se vraćaju iz Islamske države doživljavaju krajnje loš tretman u zemljama EU. Povratnici će biti zatvoreni odmah po dolasku i to na duži period, bit će prisiljeni da daju informacije o Islamskoj državi tokom iscrpnih saslušanja i ispitivanja, pri čemu društvo nikada neće (ponovo) prihvati povratnike. Strategija Islamske države za primoravanje ljudi da ostanu tako što grubo kažnjava sve koji pokušaju napustiti teritorij pod njenom kontrolom⁴⁸ očigledno je upotpunjena narativima o tome što će se dogoditi ako odu.

Ti narativi su, najblaže rečeno, sumorni i imaju za cilj da ubijede potencijalne povratnike da povratak u rodnu zemlju ne postoji kao opcija. Povratnici moraju da se suoče s posljedicama svojih postupaka. U stvarnosti povratak u društvo, odnosno u rodnu zemlju je moguć; primjenjivat će se opći principi vladavine prava, zdravstvene brige, obrazovnog sistema i sistema socijalne pomoći. Pošto mnogi povratnici prije povratka stupaju u kontakt sa članovima porodice, oni su u najboljoj poziciji da obavijeste FTF o tome što će se desiti kada se vrate. Praktičari koji su u kontaktu s porodicama FTF mogu razgovarati s porodicama o tome što će se dogoditi i kako će njihovi članovi biti tretirani po povratku.

Glavni principi u komunikaciji s porodicom o povratku s teritorija pod terorističkom kontrolom

- **Transparentnost:** Biti realan i transparentan u raspravi o posljedicama i situacijama s kojima će se povratnik suočiti po dolasku kući. Povratnik se ipak priključio terorističkoj grupi i morat će se suočiti s posljedicama. Biti transparentan u vezi s krivičnim gonjenjem, praćenjem od strane policije ili obavještajne službe, slanjem u zatvor i zaštitom djece. Također treba biti podjednako transparentan u vezi s resocijalizacijom, medicinskim tretmanom odnosno liječenjem mentalnog zdravlja, s podrškom u zapošljavanju i obrazovanju, kao i izborom smještaja i blagostanjem.

⁴⁸ Willscher, K., „Otišao sam da se pridružim Islamskoj državi u Siriji i poveo svoje četvorogodišnje dijete. Bilo je to putovanje u pakao“, Gardijan, 9. januar 2016. Preuzeto sa <https://www.theguardian.com/world/2016/jan/09/sophie-kasiki-isis-raqqa-child-radicalised>.

Reference

Briggs Obe, R., Silverman, T. (2014), *Foreign Fighters Innovations in Responding to the Threat*, Institute for Strategic Dialogue.

Cialdini, R. (2006), *Influence: The Psychology of Persuasion*, Harper Business, New York.

Dodwell, B., Milton, D., Rassler, D., *Then and Now: Comparing the Flow of Foreign Fighters to AQI and the Islamic State* (Version of 8 December 2016). Dostupno na <https://www.ctc.usma.edu/v2/wp-content/uploads/2016/12/Then-and-Now.pdf>.

Dutch General Intelligence and Security Service (2017), Focus on Returnees. Dostupno na <https://english.aivd.nl/publications/publications/2017/02/15/publication-focus-on-returnees>.

Dutch General Intelligence and Security Service (2016), Life with ISIS: the Myth Unravelled. Dostupno na <https://english.aivd.nl/publications/publications/2016/06/17/life-with-isis-the-myth-unravelled-available-in-arabic>.

Fazel, M., Reed, R. V., Panter-Brick, C., & Stein, A. (2012). Mental health of displaced and refugee children resettled in high-income countries: risk and protective factors. *The Lancet*, vol. 379(9812), pp. 266-282.

Fergusson, D.M., Swain-Cambell, N.R. and Horwood, J. (2001) Deviant Peer Affiliations, Crime and Substance Use: A Fixed Effects Regression Analysis. *Journal of Abnormal Child Psychology*, vol.30 (4) pp. 419–430.

Ferguson, N., (2016), Disengaging from Terrorism: a Northern Irish Experience, Journal for Deradicalization. Dostupno na <http://journals.sfu.ca/jd/index.php/jd/article/viewFile/41/36>.

Gustafsson, L., Ranstorp M. (2017). Swedish Foreign Fighters in Syria and Iraq; *An Analysis of open-source intelligence and statistical data*, Center for Asymmetric Threat Study, Swedish Defence University.

Hair, N. L., Hanson, J. L., Wolfe, B. L., & Pollak, S. D. (2015). Association of child poverty, brain development, and academic achievement. *JAMA pediatrics*, vol. 169(9), pp. 822-829.

Hart, R. (2009). Child refugees, trauma and education: interactionist considerations on social and emotional needs and development. *Educational Psychology in Practice*, vol. 25(4), pp. 351-368.

Horgan, J. G., Taylor, M., Winter, C., From Cubs to Lions: A Six Stage Model of Child Socialization into the Islamic State. *Studies in Conflict & Terrorism* (Volume 40, Issue 7, 2017).

Ingram, H.J. (2016), *Deciphering the Siren Call of Militant Islamist Propaganda* (The Hague: ICCT).

Kaati, L.. (2017), *Det digitala kalifatet: En studie av Islamiska statens propaganda* (Stockholm: FOI (FOI-R-4429-SE)).

Kia-Keating, M., & Ellis, B. H. (2007). Belonging and connection to school in resettlement: Young refugees, school belonging, and psychosocial adjustment. *Clinical Child Psychology and Psychiatry*, vol. 12(1), pp. 29- 43.

Kohrt, BA., Jordans, MJD., Koirala, S. et al (2014). Designing Mental Health Interventions Informed by Child Development and Human Biology Theory: A Social Ecology Intervention for Child Soldiers in Nepal. *American Journal of Human Biology*, vol. 27, pp. 27-40.

Lakhani, S., Ahmadi, B. (2016), Women in Extremist Movements: Not Just Passive Victims, (U.S. Institute of Peace). Dostupno na <https://www.usip.org/blog/2016/11/women-extremist-movements-not-just-passive-victims>.

Loeber, R., Farrington, D.P. and Petechuk, D. (2003), Child Delinquency: Early Intervention and Prevention. *Child Delinquency*, Bulletin Series (May). Dostupno na <http://www.forensiccounselor.org/images/file/Child%20Delinquency%20Early%20Intervention%20and%20Prevention.pdf>.

Maher, S., Neumann P. (2016). *Pain, Confusion, Anger, and Shame: The Stories of Islamic State Families*, International Centre for the Study of Radicalisation and Political Violence

Mehra, T., (2016). *Foreign Terrorist Fighters: Trends, Dynamics and Policy Responses*, ICCT Policy Brief.

Mulder, E. J., De Medina, P. R., Huizink, A. C., Van den Bergh, B. R., Buitelaar, J. K., & Visser, G. H. (2002). Prenatal maternal stress: effects on pregnancy and the (unborn) child. *Early human development*, vol. 70(1), pp. 3-14

Moghaddam, F.M., The Staircase to Terrorism; A Psychological Exploration, Georgetown University 2005. Dostupno na [http://www.uni-bielefeld.de/ikg/zick/Moghaddam%20\(2005\)%20staircase%20model.pdf](http://www.uni-bielefeld.de/ikg/zick/Moghaddam%20(2005)%20staircase%20model.pdf).

Olidort J. (2016), Inside the Caliphate's Classroom: Textbooks, Guidance Literature and Indoctrination Methods of the Islamic State, Policy Focus 147

Orton, K. (2017), *Foreign Terrorist Attacks by the Islamic State 2002-2016*

Paulussen C., Nijman, J. and Lismont, K., (2017), Mental Health and the Foreign Fighter Phenomenon: A Case Study from the Netherlands, ICCT Report. Dostupno na <https://icct.nl/wp-content/uploads/2017/03/ICCT-Paulussen-Nijman-Lismont-Mental-Health-and-the-Foreign-Fighter-Phenomenon-March-2017.pdf>

Pressman, D.E., *Risk Assessment Decisions for Violent Political Extremism 2009-02*. Dostupno na <https://www.publicsafety.gc.ca/cnt/rsrcs/pblctns/2009-02-rdv/index-en.aspx>.

Radicalisation Awareness Network (RAN), (2016). Issue Paper: 'The Root Causes of Violent Extremism'. Dostupno na https://ec.europa.eu/home-affairs/sites/homeaffairs/files/what-we-do/networks/radicalisation_awareness_network/ran-papers/docs/issue_paper_root-causes_jan2016_en.pdf

Radicalisation Awareness Network (RAN), Collection of Approaches and Practices. Dostupno na https://ec.europa.eu/home-affairs/what-we-do/networks/radicalisation_awareness_network/ran-best-practices_en

Radicalisation Awareness Network (RAN). (2016). Ex post paper, RAN YF&C and RAN H&SC: 'Working with families and safeguarding children from radicalisation'. Dostupno na https://ec.europa.eu/home-affairs/sites/homeaffairs/files/what-we-do/networks/radicalisation_awareness_network/about-ran/ran-h-and-sc/docs/ran_yf-c_h-sc_working_with_families_safeguarding_children_en.pdf

Radicalisation Awareness Network (RAN). (2016). Issue Paper: 'Child returnees from conflict zones'. Dostupno na https://ec.europa.eu/home-affairs/sites/homeaffairs/files/what-we-do/networks/radicalisation_awareness_network/ran-papers/docs/issue_paper_child_returnees_from_conflict_zones_112016_en.pdf

Saklofske, D. H. Schwean, V. L., Reynolds, C. R. (2013) The Oxford Handbook of Child Psychological Assessment. Oxford University Press.

Theodore, L. (2016) Handbook of Evidence-Based Interventions for Children and Adolescents. Springer, New York.

Willsher, K., 'I went to join Isis in Syria, taking my four- year-old. It was a journey into hell', The Guardian, 9 January 2016. Dostupno na <https://www.theguardian.com/world/2016/jan/09/sophie-kasiki-isis-raqqa-child-radicalised>.

Winter, C., Documenting the Virtual Caliphate (London: Quilliam Foundation, 2015).

Zelin, A. Y., Picture Or It Didn't Happen: A Snapshot of the Islamic State's Official Media Output. (Version of 2015). Dostupno na <http://www.terrorismanalysts.com/pt/index.php/pot/article/view/445/html>

Aneks 1:

Pregled alata za procjenu rizika

Ovaj aneks sadrži osnovne informacije o raznim alatima za procjenu rizika koje koriste vlade. Četiri alata za procjenu rizika koji su ovdje opisani trebalo bi procijeniti prema primjernosti i u skladu s okolnostima u kojima se nalaze povratnici. Većina ovih alata za procjenu rizika koristi se u zatvoru. Strukturirane profesionalne ocjene zahtijevaju obuku svih koji će ih davati.

Općenitiji alat jeste HCR-20 alat za procjenu koji je u širokoj upotrebi za procjenjivanje nivoa rizika kod nasilnog ponašanja. Postoji značajna dokazna baza za ovu matricu rizika koja se, ukoliko se prilagodi, može koristiti za ocjenjivanje rizika od nasilnog ponašanja među povratnicima.

Smjernice o rizicima od ekstremizma ERG22+

Smjernice o rizicima od ekstremizma ERG22+ nastale su kao proizvod studije britanske vlade o procesima radikalizacije. Usvojene su kao alat za procjenu od strane Operativne grupe NOMS za interventne usluge i stupile su na snagu 2011. godine. Zasnovane su na 22 primarna faktora radikalizacije i koriste se u Channel okviru za procjenu osjetljivosti (CVA). Svaki pokazatelj se ravnopravno mjeri i procjenjuje te ukazuje na mogućnost postojanja faktora van ovih 22 pokazatelja (koji se dijele na tri kategorije: angažiranje; namjera i sposobnosti).

IR46

IR46 zasnovan na modelu Haaglanden regionalne sigurne kuće (Veiligheidshuis) je nizozemski monodisciplinarni policijski model za procjenu rizika. Model je specijalno prilagođen multiagencijskoj procjeni rizika. Zasnovan je na četiri faze i na knjizi autora Moghaddam, **Stepenice ka terorizmu**.⁴⁹ Podijeljen je na dva dijela: Ideologije (namjere) i Socijalni kontekst (sposobnosti). Sve u svemu, ovaj model pruža 46 pokazatelja koji čine osnov za multiagencijske procjene rizika u kojima se svaki pokazatelj vrednuje putem multidisciplinarnog, strukturiranog i profesionalnog rasuđivanja.

VERA-2

VERA-2⁵⁰ procjena rizika razvija posebne pokazatelje koji kombiniraju uvjerenja i stavove da bi podržali ideologiju; historijat i događaje koji oblikuju mišljenja i uvjerenja neke osobe; posvećenost i motivacione pokretače te kapacitet pojedinca za planiranje i izvođenje nasilnog ekstremističkog napada. Ovi elementi zatim se vrednuju u odnosu na zaštitne pokazatelje koji ublažavaju rizično ponašanje.

TRAP-18

TRAP-18 je instrument rizika koji kombinira proksimalno upozoravajuće ponašanje (kao što su metoda, identifikacija, fiksacija i nova agresija) i 10 dugoročnijih distalnih karakteristika (lično nezadovoljstvo, ideoški okvir i psihopatologija). Ovo je istraživački alat naročito fokusiran na terorističke akte koje izvode usamljeni počinioци.

HCR-20 – Procjena rizika od nasilja

Da bi se pomoglo prosuđivanje ocjenjivača, mnogi koriste HCR-20 kao neprocjenjivu referentnu tačku za dalje utvrđivanje uzročnosti i relevantnosti faktora i formulacije slučaja, uključujući, na primjer, teorije o ličnosti, socijalnoj kognitivnosti, socijalnoj dezorganizaciji i donošenju odluka.

Na osnovu obimne literature o faktorima koji vode do nasilja, HCR-20 je nazvan po početnim slovima tri vremenske skale – historijat (prošlost), kliničke (sadašnjost) i upravljanja rizikom (budućnost) – dok broj 20 predstavlja ukupan broj stavki koje ovaj alat mjeri. Svaka stavka rizika procjenjuje se prema trostepenoj strukturi ocjenjivanja (nizak, umjeren ili visok).

⁴⁹ Moghaddam, F.M., The Staircase to Terrorism; A Psychological Exploration, Georgetown University 2005. Dostupno na [http://www.uni-bielefeld.de/ikg/zick/Moghaddam%20\(2005\)%20staircase%20model.pdf](http://www.uni-bielefeld.de/ikg/zick/Moghaddam%20(2005)%20staircase%20model.pdf).

⁵⁰ Pressman, D.E., Risk Assessment Decisions for Violent Political Extremism 2009-02. Dostupno na <https://www.publicsafety.gc.ca/cnt/rsrcs/pblctns/2009-02-rdv/index-en.aspx>.

I. Faktori rizika iz prošlosti	Stepen rizika: Nizak	Stepen rizika: Umjeren	Stepen rizika: Visok
1. Historijat nasilja			
2. Prvi nasilni incident u maloljetničkom uzrastu			
3. Nestabilnost u odnosima			
4. Problemi sa zapošljavanjem			
5. Problemi sa zloupotrebom narkotika			
6. Ozbiljno mentalno oboljenje			
7. Psihopatija			
8. Početna neprilagođenost			
9. Poremećaji ličnosti			
10. Neuspjeh prethodnog nadzora			
II. Kliničke stavke (postojeći faktori)	Stepen rizika: Nizak	Stepen rizika: Umjeren	Stepen rizika: Visok
11. Nedostatak uvida			
12. Negativni stavovi			
13. Aktivni simptomi ozbiljnog mentalnog oboljenja			
14. Impulsivnost			
15. Izostanak reakcije na tretman			
III. Stavke upravljanja rizikom (budući faktori)	Stepen rizika: Nizak	Stepen rizika: Umjeren	Stepen rizika: Visok
16. Planovima nedostaje izvodljivost			
17. Izloženost destabilizatorima			
18. Nedostatak lične podrške			
19. Neusklađenost sa pokušajima remedijacije			
20. Stres			

Aneks 2:

Povratnici: Komunikacija i kontranarativi

ESCN Savjetovalište
maj 2017

Povratnici: Komunikacija i kontranarativi

1. Opći pregled: Izazov komunikacija

- 1.1 Islamska država je promijenila paradigmu kvaliteta terorističke komunikacije. Ali pošto takozvani kalifat u Siriji i Iraku propada, Islamska država mora prilagoditi svoje poruke da bi zadržala značenje.
- 1.2 Islamska država i njene pristalice više ne traže od ljudi da idu na hidžru, već potiču pristalice na zapadu, uključujući i povratnike, da u njeno ime izvode domaće terorističke činove. Islamska država je već počela mijenjati svoje narative, oslanjajući se više na iskustva muslimana na Zapadu da bi podtakla žestoku reakciju kod onih koji nisu mogli da otpotuju u Kalifat i onih koji se vraćaju iz zone sukoba.
- 1.3 „Zvanična“ komunikacija Islamske države je u fazi opadanja te ona više voli povećati svoju upotrebu i oslanjanje na „nezvanične“ mreže. Ove „nezvanične“ mreže privlače mnogo snažnije „pokretačke“ faktore, koji potvrđuju percepciju da muslimani ne mogu voditi miran život na Zapadu. Ove nezvanične mreže sačinjene su od poklonika i pristalica, od kojih mnoge predstavljaju povratnici koji su upravo došli kući nakon služenja Islamskoj državi u Iraku i Siriji.
- 1.4 Nova strategija Islamske države glasi „zavadi, polariziraj i radikaliziraj“. Primjenjujući narative koji ukazuju na diskriminaciju, predrasude i nejednakost, podržane sve snažnijim antimuslimanskim raspoloženjem na Zapadu, Islamska država stvara snažan osjećaj nepravde i viktimizacije u okviru muslimanskih zajednica.
- 1.5 Kao rezultat Islamska država stvara globalnu zajednicu odanih pristalica kroz isti narativ o ugnjetavanju i revoltu, govoreći o poniženosti i bespomoćnosti zajednice (ummah). Povratnici predstavljaju jezgro lojalnih pristalica i zagovornika čija lična iskustva pridonose naporima koje Islamska država ulaže u uvjeravanje.

1.6 Povratak „bivših boraca“ koji su napustili Islamsku državu i porodica koje su iskusile život pod upravom Islamske države, odnosno „povratnika“, zbog toga ima značajnu ulogu u utvrđivanju uspešnosti napora Islamske države da izmijeni svoju strategiju komunikacije. Oni istovremeno predstavljaju i priliku da se iskoriste svjedočenja o ličnom iskustvu koja mogu opovrgnuti i izmjene legitimnost zvaničnih i nezvaničnih napora u komunikaciji Islamske države.

2. Strateški pristup komunikaciji

2.1 Disciplinirana primjena principa strateške komunikacije može da podrži cilj i provođenje određenih komunikacijskih napora u odgovoru na gore opisan izazov „povratnika“.

1. Definirati Problem

Pristupi država članica u vezi s povratnicima se razlikuju. Definirati problem usvajanja istraživačkog pristupa koji ukazuje na elemente povratnika kao razlog za zabrinutost u okviru svake nadležnosti, kao i mogući utjecaj na komunikaciju.

2. Shvatiti Ciljne grupe

Istraživački pristup dalje garantira da ćemo razumjeti kojim emocionalnim i psihološkim pokretačima treba da se pozabavi komunikacija da bi osigurila njihov prihvatanje kod povratnika. Kako komunicirati s njima? Kroz koje kanale treba komunicirati i koje će glasove saslušati?

3. Definisati Arhitekturu

Postojeće programe rehabilitacije i rada s povratnicima, iako su pod okriljem vlade, često realiziraju partneri iz civilnog društva. Intervencije na istom nivou gotovo isključivo se provode kroz partnerske projekte koji u jednakoj mjeri koriste iskustvo vlade i civilnog društva. Komunikacijska reakcija trebalo bi odražavati taj partnerski pristup.

4. Izgraditi Partnerstva

U brojnim slučajevima države članice EU morat će razviti nove mreže civilnog društva da bi zadovoljile potrebe za razvijanje projekata i provođenje intervencija. Koji su postojeći odnosi na osnovu kojih se može raditi? Koji je element stručne podrške neophodan da bi ovaj rad bio efikasan?

5. Provesti **Kampanje**

Komunikacija može biti izuzetno efikasna u bavljenju „povratnicima“ ukoliko je zasnovana na jasnom razumijevanju problema i ciljnih grupa i realizirana preko pravih partnera u okviru odgovarajuće nove arhitekture. Ovaj posebni pristup zahtijevat će uvođenje inovativnih i specijalno prilagođenih kampanja i proizvoda koji se mogu iskoristiti, često putem intervencija, u postupanju s povratnicima.

6. Izmjeriti **Učinak**

Prvobitno istraživanje također pomaže u mjerenu učinka kampanja. Osim što procjenjuje domet analitikom komunikacije, dodatni kvantitativni i kvalitativni podaci mogu se upotrijebiti da pokažu utjecaj – ali samo na osnovu osnovnih podataka dobivenih u početnim fazama istraživanja.

7. Prijaviti **Uspех**

Izvještavanje o uspjehu, ali i o saznanjima u okviru vlade i među zainteresiranim stranama, potiče stvaranje volje i vjere u efikasnost komunikacija kao alata za bavljenje ovim pitanjem.

3. **Razvijanje odgovora**

3.1 **Osmišljavanje pristupa zasnovanog na istraživanju**

- 3.1.1 Istraživanje je temelj za svaku dobru komunikaciju i predstavlja prvi korak u razvoju komunikacijskog odgovora na strateško pitanje. Pristup strateškoj komunikaciji zasnovan na istraživanju obezbjeđuje da će komunikacijski napor istovremeno definirati problem u komunikaciji i poticati razumijevanje među ciljnim grupama. Ako se dobro primjeni, ovaj pristup garantira da će komunikacija biti prihvaćena od strane ciljnih grupa, postići željeni efekt i dati dokaze o svojoj uspješnosti.
- 3.1.2 Međutim, iako se vrše obimna istraživanja koja su uspješno pridonijela razumijevanju načina na koji komunicira Islamska država, istraživanje o „povratnicima“ unatoč brzom razvoju trenutno je ograničeno.

- 3.1.3 Treba osmisliti istraživanje koje bolje razumije emocionalne pokretače i ranjivost povratnika da bi se utvrdilo kakva je komunikacija neophodna u bavljenju tim emocijama.
- 3.1.4 Isto tako istraživanje koje shvaća moć i utjecaj ličnih svjedočenja onih koji se „vraćaju“ na smanjivanje moći Islamske države u vrbovanju novih pratilaca trebalo bi dodatno ispitati kao dio ove vježbe.
- 3.1.5 Evropske mreže treba podatknuti na dijeljenje iskustava i znanja da bi se osmisnila bolja praksa u razvoju istraživačkih pristupa i shvatila problem i ciljna publika.
- 3.1.6 Kvantitativno istraživanje predstavlja najbolji pristup za obezbjeđivanje krajnje nijansiranog i personaliziranog shvaćanja problema.

3.2 Stvaranje snažnog sadržaja

- 3.2.1 Istraživanja o fenomenu povratnika su izuzetno individualizirana. Takav treba da bude i komunikacioni odgovor.
- 3.2.2 Izazov komunikacija koje postavlja Islamska država je dubok emocionalni i psihološki izazov koji je usmjeren na ličnu ranjivost ciljne grupe. Način na koji Islamska država komunicira sve više se usmjerava na emocije, a ne na ideologiju ili teologiju.
- 3.2.3 Gore opisani istraživački pristup treba pokušati shvatiti ove emocionalne pokretače u srži mentalnog sklopa povratnika.
- 3.2.4 Postojeća analiza ukazuje na četiri kritično važne, povezane i međusobno zavisne emocionalne karakteristike koje čitavo vrijeme privlače Islamsku državu.
  - I. Nevina žrtva;
  - II. Pravda ili osveta;
  - III. Potraga za popularnošću ili slavom;
  - IV. Sramota ili krivica.
- 3.2.5 Shvativši ove emocionalne karakteristike možemo napraviti komunikacijske proizvode koji pomažu da se one „zamijene“ ili da se „usmjere na drugačije ciljeve“.
- 3.2.6 Ovaj proces emocionalne uključenosti osmišljen je da stvori „trenutak sumnje“ kao izazov svima koji razmišljaju da se priključe „kalifatu“ i svima, uključujući povratnike, koji planiraju da izvrše čin domaćeg terorizma.

- 3.2.7 Ovaj pristup može biti zasnovan na „pozitivnim alternativama“ kao „kontranarativima“, pa bi razvojna faza svakog pristupa trebala istražiti ove opcije.
- 3.2.8 Strateški pristup se stoga treba baviti relevantnim emocionalnim pokretačima, nudeći pozitivne alternativne poglede na svijet i budeći dovoljno sumnje u mentalnom sklopu povratnika.
- 3.2.9 Zbog toga fokus mora biti na sljedećem:
1. Moćna komunikacija koja se odnosi na emocionalne pokretače koji se koriste za izazivanje reakcije kod povratnika.
  2. Komunikacija koja gradi odnose između pojedinaca izloženih riziku i onih koji su u stanju izvršiti relevantne intervencije;
  3. Komunikacija koja nudi pozitivne alternative i usmjerava pojedince na pozitivnije angažiranje;
  4. Komunikacija koja se može primijeniti i u vršnjačkim odnosima i stvoriti efikasan on-line sadržaj.
  5. Komunikacija koja koristi glas povratnika tamo gdje oni kroz lična svjedočenja mogu direktno ukazati na moć utjecaja Islamske države kao brenda.

3.3 Korištenje ličnih svjedočenja

- 3.2.1 „Povratnici“ imaju priliku da predstave čitav niz istinitih, moćnih i ličnih svjedočenja da bi otkrili neistine o narativu Islamske države. Sadržaj bi morao dokazati da su tvrdnje Islamske države netačne.
- 3.2.2 Stoga se povratnici za koje se smatra da nisu kriminalci i da više ne predstavljaju razlog za zabrinutost eventualno mogu iskoristiti u sigurnosnim službama kao glas u široj komunikaciji o prevenciji.
- 3.2.3 Priče bivših boraca koji su napustili Islamsku državu ili porodice koje su iskusile život pod kontrolom Islamske države mogu se iskoristiti u komunikaciji s osobama izloženim riziku od radikalizacije, naročito onima koje su pozvane da otpisuju, da se uključe u nasilno ratovanje ili pridruže nekoj organizaciji u inozemstvu.

- 3.2.4 Ne treba posebno naglašavati da se ovo mora obaviti pažljivo, da bi se osigurala njihova pravilna obuka, kao i da bi bili svjesni psiholoških pritisaka koje donosi javni diskurs. Mora se zadržati dužnost vođenja brige o pojedincu, a nekada je suviše rano za takve pokušaje.

3.4 Obraćanje zajednicama u kompletnom spektru odgovora

- 3.4.1 Nova strategija Islamske države glasi „zavadi, polariziraj i radikaliziraj“. Primjenjujući narative koji ukazuju na diskriminaciju, predrasude i nejednakost, podržane sve snažnijim antimuslimanskim raspoloženjem na Zapadu, Islamska država stvara snažan osjećaj nepravde i viktimizacije u okviru muslimanskih zajednica. Ekstremističke desničarske organizacije reagiraju tako što koriste percipirano povećanje domaćih prijetnji.
- 3.4.2 Zato vlade i zajednice moraju da se pripreme za suočavanje s negativnom komunikacijom s tim grupama, koje možda sve više iskorištavaju problem povratnika kako bi pridonijele napetosti, strahu i nasilju u zajednici i dodatno pogoršale rizik od tenzija u zajednici.
- 3.4.3 U tom kontekstu treba razmotriti komunikacijske napore usmjerenе na smanjivanje izoliranosti, polarizacije i stigmatizacije.

Co-funded by the internal Security Fund of the European Union

This project has been funded with support from the European Commission. This publication reflects the views only on the author, and the European Commission cannot be held responsible for and use which may be made of the information contained therein

Ovaj priručnik napisali su
Marije Meines, Mjerel
Molenkamp, Omar Ramadan i
Magnus Ranstorp – a uredila
Nicola Davenport – koji su svi
članovi Centra za izvršnost RAN.

Autori bi željeli zahvaliti brojnim
praktičarima koji su podijelili
svoje studije slučaja, savjete,
prakse i ostale informacije.
Bez njihove podrške ne bi bilo
moguće sastaviti ovaj priručnik.

Translated within: